

778

X/356

QUOTA-
TANULMÁNYOK.

IRTA

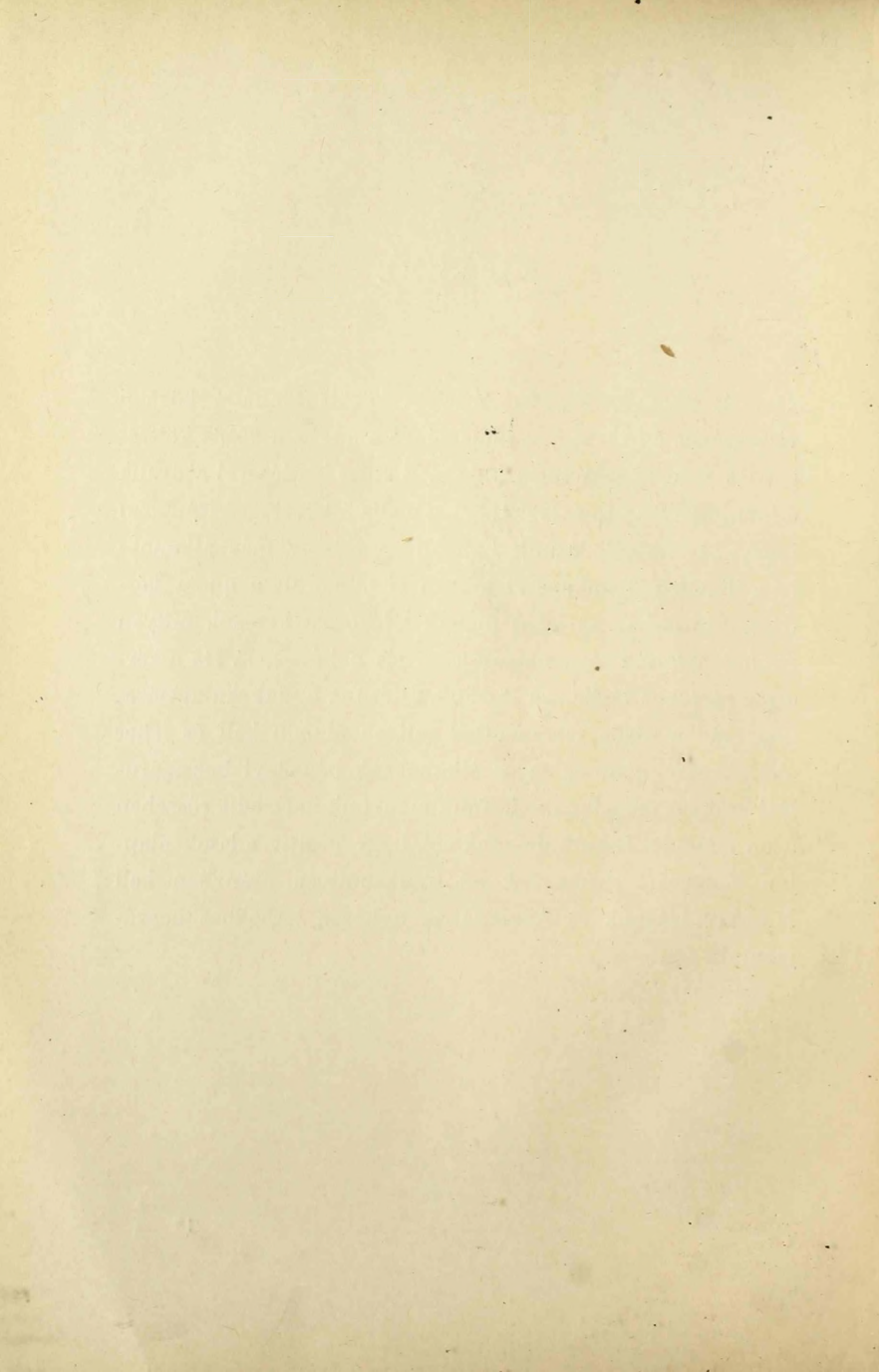
FÖLDES BÉLA.

BUDAPEST.

PFEIFFER NÁNDOR KIADÁSÁBAN.

1899.

I.

Tanulmányunk első részét azon viszony ismertetésével kezdjük, mely Anglia és Írország között fönnáll, és azon törekvésekkel, melyek ott a quota helyes megállapítása érdekében érvényesültek. E törekvések igen becses anyagot nyújtanak a quota-kérdés tanulmányozásához; az erre vonatkozó angol blue-bookok gazdag kútforrást nyújtanak. E kevésbbé ismért források alapján akarjuk tanulmányunkat a quota fölötté nehéz és kényes kérdése felől bevezetni.

Hosszú és tartalmas viták után, melyekben az angol és ir parlament legkiválóbb tagjai vettek részt, kimondták Írország és Nagybritannia Unióját. Ez Uniónak különösen pénzügyi része okozott nagy nehézségeket. Nehéz volt a két államnak a közös költségekhez való hozzájárulási arányát megállapítani. Az Unió létrejöttéig Írország a közös költségekhez csak annyiban járult, a mennyiben bizonyos számú katonáról (15,000) tartozott gondoskodni. Azonkívül az ir parlament egyes esetekben egyéb segélyeket is megszavazott. Ez állapot hiányossága vezette Pittet arra, hogy megfelelőbb állapotokat teremtsen, különösen a két állam vámterületének egyesítésével a vámokat és fogyasztási adókat akarta a birodalmi költségekre igénybe venni. Tényleg 1785-ben az ir parlament

elé javaslat került, mely szerint Írország a közös költségekhez tartozik hozzájárulni, mihelyt jövedelmei bizonyos összeget meghaladnak. Meglepő, hogy e javaslat, mely Dublinban lényegében elfogadtatott, Westminsterben félelmet gerjesztett, a hol attól tartottak, hogy ez Anglia kereskedelmének ártalmára lehetne. A módosított törvényjavaslat Dublinban megbukott. 1799-ben az Unió kérdése a trónbeszédben ismét fölvetetett, tíz nappal rá már szóvá teszik a parlamentben és Pitt és Castlereagh kifejtik, hogy az Unió nem ezélozza Írország terhének nagyobbítását. Pitt kijelenti, hogy több évre állapítandó meg Írország hozzájárulásának aránya a birodalmi költségekhez és ez arány időről-időre revideálandó. azon adók jövedelme alapján, melyek mind a két állam viszonylagos gazdagságának legjobb kriteriumaiként fognak elfogadtatni. Vagy pedig, mondja Pitt, sikerülni fog idővel a két adózási rendszert annyira egyenlővé tenni, hogy külön quotának megállapítása fölöslegessé fog válni. Három hetit tárgyalás után mind az alsó-, mind a felsőház elfogadják a minister javaslatát. De a híres Grattan parlamentben Dublinban a megindított kezdeményezés most sem vezetett célhoz. A kérdés azután több ízben ismét fölmerült. 1800-ban Castlereagh újból sürgeti az Uniót; a tehermegosztás tekintetében mindig a viszonylagos képesség elvét («relative abilities») hangsúlyozza. Ennek megállapítására szerinte legjobb volna egy jövedelmi adó, ennek hiányában pedig a kereskedelem és fogyasztás együttes (!) eredménye. Az Unió ez alapon tényleg létre is jött. Az ír főrendiházban húsz tag tiltakozott az Unió ellen, melynek pénzügyi rendezése ellenében, fölhozták azt, hogy a két állam adózási képessége, a külkereskedelem mérve alapján, nem a

törvény által elfogadott $1 : 7\frac{1}{2}$, hanem $1 : 29$; egyéb adatok is az elfogadott arány helytelenségét mutatják. Grattan kimutatta a használt statisztikai adatok hiányosságát és azt mondta, hogy a pénzügyi rendezés Írországot kimeríti és rabszolgává teszi. Az ír ellenzék a királyhoz intézett föliratot. Az Unióról szóló törvény az arányt megállapítja $2 : 15$ arányában húsz évre, melynek lefolyása után az arány újból kiszámítandó, még pedig a törvény intézkedése szerint vagy a külkereskedelem, vagy bizonyos cikkek fogyasztása, vagy mindkettő alapján, esetleg pedig a jövedelem alapján, a mennyiben mindkét államban egyforma jövedelmi adó hozatnék be. Azontúl is a parlament ez arányokat újból és újból meg fogja állapítani, husz évnél nem hosszabb, hét évnél nem rövidebb időszakokban addig, míg a két államnak nem lesz egyenlő adórendszere. Akkor a quota szerinti hozzájárulás megszűnik.

A közös költségekhez való hozzájárulásnak aránya tehát $7\frac{1}{2} : 1$, vagy $15 : 2$, avagy százalékokban $88\cdot 24$ (Anglia), $11\cdot 76$ (Írország). Ez arányokat Castlereagh akképen számította ki, hogy a két állam külkereskedelmének és főbb fogyasztási cikkeinek arányát vette alapul oly statisztikai adatok segítségével, melyekhez sok kétség fért. A pénzügyi egyezmény, illetőleg rendezés egyéb fontosabb intézkedései a következők. A két állam kincstára elkülönítve marad továbbra is. A két állam által az Unió előtt kötött kölesönök tovább is külön kezelendők. Együttal kimondatott, hogyha azon esetben, hogyha vagy a brit államadósság csökkenése vagy az ír államadósság emelkedése következtében a két adósság aránya a főntebbi quotának megfelel, a két kincstár egyesül és mindkét államban ugyanazon adórendszer lép életbe, mi tehát egyuttal

a quota megszűnését jelenti. Ez intézkedés eléggé sajátzerű volt, mert abból az indokolatlan föltevésből indult ki, hogy akkor, a midőn a két állam adóssága a quota arányának meg fog felelni, Írország képes lesz abban az arányban adózni, mint Britannia. A nagy teher, melyet az egyezés Írországra rótt, és egyéb körülmények gyorsan megnövesztették az ir államadóságot és a quota aránya csakugyan eléretett. Ennek következtében megszűnt a külön adórendszer és megszűnt a quota is. Ez bekövetkezett 1817 elején.

Az Írországra vetett quota kétségtelenül igazságtalan volt, a helyes arány, az összes tekintetbe veendő körülmények beszámításával körülbelül 1 : 18 lett volna. Mégis Castlereagh a 2 : 15 arányt olyannak állította, mely Írországnak kedvez, mert a tényleges eredményeknél valamivel kedvezőbb, a mennyiben 1783—85 ig a kiadások aránya 2 : 12·95 és 2 : 18·9 között ingadozott, 1794—98-ig 2 : 12·02 és 2 : 16·35 között. Azonban itt tekintetbe kellett volna venni, hogy épen ez években Írország kiadásai háborúk és lázadások következtében nagy duzzadást mutatnak.

A quota megszűnésével és a főbb vonásokban egyforma adórendszer életbeléptetésével Írthon károsodása nem szűnt meg és minduntalan merültek föl panaszok a két állam pénzügyi egyezményei, illetőleg berendezése iránt azon okból, mert ezeket megfelelőknek nem találták, az egyesítést kimondó törvény elveivel ellenzőknek és olyanoknak tartották, melyek Írországban az adóteher türehetlen nyomását okozzák. Igaz, hogy azzal a körülménnyel szemben, hogy Írország túlterheltnek látszott, állott azon másik, hogy másfelől Írország kormányzati szervezete sokkal költségesebb, mint Angliáé és így Írország

a kiadások e részében nagyobb összegekkel terheli a birodalmi pénzügyet. 1822, 1834, 1853 és 1863-ban beható tárgyalások folytak az angol parlamentben Irország és Nagybritannia pénzügyi viszonyáról. Gladstone is fölszólt e kérdésben, különösen 1853-ban a jövedelmi adó behozatala alkalmával. Ő a két állam egyenlő adózási képességét állította (!); 1863-ban ugyancsak Gladstone helytelenítette azt az elvet, hogy az adózás földrajzi különbségek szerint rendeztessék. A két külön pénzügyministeriumot antidualvian állapotnak nevezte. A parlament a panaszok megvizsgálására több ízben rendelt el enquêteket; így 1805-ben, 1811-ben, 1812-ben, 1815-ben, 1864-ben, 1890-ben és 1893-ban. Ez utóbbi enquête kapcsolatos a Home-Rule-Billel, melyet Gladstone benyújtott és melynek pénzügyi intézkedései a kiküldött ankét eredményeinek fölhasználásáig csak ideiglenes jelleggel ruháztattak volna föl. A következőkben az 1893-ban kiküldött enquête eredményeit fogjuk ismertetni, mint a melyek érdekes adalékokat nyújtanak azon fölötte szövevényes kérdéshez: mi módon lehet két államnak viszonylagos megterhelhetési képességét megállapítani?

Az 1893-ban kiküldött bizottság megbízása következőképen szólt: A bizottság vizsgálja meg Nagybritannia és Irország pénzügyi kapcsolatát és viszonylagos adózási képességét és tegyen jelentést a következőkről: 1. Az összehasonlítás mely elvei és mely specifikus standardok alkalmazása alapján lehet Nagybritannia és Irország viszonylagos adózási képességét legigazságosabban megítélni; 2. állapíttassék meg az említett elvek és standardok alapján a két állam adózási képességének igazi aránya; 3. adassék elő a két állam pénzügyi viszonyának története, a császári (nagybrit) kincstárnak irországi czélokra való

igénybevétele, az irországi adózásból összbirodalmi (imperial) kiadásokra rendelkezésre állott összeg és az összbirodalom azon költsége, melyhez Irországnak igazság szerint hozzá kell járulnia.

A fölvetett kérdések között a harmadik történeti és statisztikai jelentőséggel bír. Legnehezebb föladatot rótt a bizottságra az első és második pont alatt tett kérdések vizsgálata, mely kérdések a két állam viszonylagos adózási képességének megállapítását követelik. Minket főleg e kérdés tárgyalása érdekelvén, a bizottság jelentésének és adatainak különösen e része fogja figyelmünket igénybe venni.

A bizottság működését 1894 július 5-ikén kezdte meg, befejezte tárgyalásait 1895 november 15-én. A meghallgatott szakértőkhöz több mint 11,000 kérdés intéztetett. A statisztikai anyagnak óriási halmaza gyűjtetett össze. A legrészletesebb kérdésekre is kiterjeszkedtek, melyek a nép életviszonyaival, jólétével közelebb vagy távolabb kapcsolatban állanak. Valóságos bonczolás történt statisztikai eszközökkel. Legnagyobb szerepet vittek a meghallgatott szakértők között Giffen, kiváló statisztikus, az angol kereskedelmi ministerium statisztikai hivatalának főnöke, Grimshaw, az irországi statisztikai hivatal főnöke, és Hamilton, a pénzügyministerium egyik főhivatalnoka.

A bizottság általános jelentésében már eleve kijelenti, hogy a fölvetett kérdésekre matematikai pontossággal nem lehet felelni, — csak az igazsághoz való általános közeledésre lehet törekedni. Különböző módszerek és okok ajánlottak; nem állítja a bizottság, hogy azoknak bármelyike az igazságot egész szabatosággal nyújtja. Látván azonban azt, hogy a vélemények nagyobbára egy irányban haladnak, joggal föl-

tehető, hogy a különböző egyének által különböző módszerek útján elért egybehangzó eredmények helyesek.

Hogy még szakemberek sem ámitják magokat azzal az optimistikus hittel, hogy matematikai pontosság érhető el ily kérdésekben, azt határozottan kijelentette Giffen, Anglia egyik legkiválóbb statisztikusa, azt mondván, hogy többet nem lehet elérni, mint a tényekhez való közeledést és midőn az elnök figyelmezteti, hogy bizonyos számítás mellett az $\frac{1}{22}$ arány változik $\frac{1}{23}$ -ra, azt mondja Giffen, nem hiszi, ha gyakorlati czélból egy arányt meg kell állapítani, hogy a két arány között különbséget lehetne tenni. Általános a meggyőződés, hogy matematikai szigorral bíró eredményhez nem lehet jutni. Így Sir Sutherland azt mondja, hogy lehetetlen két állam kútforrásait pontosan kiszámítani: különböző dolog szabatos tudás és általános kép a vagyonosságról. Igen helyesen mondja Barbour, nem szabad megfélekedni arról, hogy az elméleti tökély és a gyakorlati lehetőség között nagy különbség van.

Két egyén viszonylagos adózási képességének megállapítása céljából a bizottság legezlszerűbbnek tartja az illető egyének jövedelmét kutatni, és a mi az egyénekről áll, épen úgy áll egész államokról. Azonban a jövedelemre vonatkozó adatokkal szemben is különböző nehézségek merülnek föl, melyek közül a bizottság különösen a jövedelem eltérő megoszlását említi föl. A jövedelmi statisztika ingadozása más adatok tekintetbevételét is szükségessé teszi. Ez adatok között említettnek: a népesség száma; a be- és kivitel nagysága; bizonyos fogyasztási adó alá eső czikkeknak fogyasztása, örökösödési adók; jövedelmi adók; elsőrendű életszükségleti czikkek évi fogyasztásának értéke.

A bizottság e különböző kulcsok vizsgálódása után következő eredményekhez jutott.

A mi a népességet illeti, az enquête véleménye szerint világos, hogy ennek csak úgy volna értéke, ha a két államban az életviszonyok teljesen egyenlők volnának, ha a vagyon egyenlőképen volna fölosztva és ha mindkét nép termelő munkája egyformán sikeres volna. Ezek a föltételek természetesen hiányoznak Nagybritannia és Írország összehasonlításánál és ennek következtében a népesség mellőzendő, mint a mely nem bizonyít semmit, mire súlyt fektethetni. Ezt mutatják a Hamilton által előadott következő adatok, melyek szerint az Unió létesítése idejében Nagybritannia és Írország népessége ugy viszonylott mint 2 : 1, az állami jövedelmek pedig mint $10\frac{1}{2} : 1$. Childers, ki haláláig az enquête elnöke volt, külön jelentésében hivatkozik arra, hogy India bár népességben sokkal gazdagabb mint Franciaország, még sem bír akkora adózási képességgel. Utal továbbá arra, hogy valamely népben, részint éghajlati, részint faji tényezőknél fogva, több lehet a gyermek, a nő, a beteg, minek következtében termelő ereje kisebb, mint más nemzeté. Az egyik tanu csakugyan a testi és szellemi fogyatkozásokban szenvedők száma alapján mutatja a két állam különbségeit. Childers szerint különben tekintetbe veendő még az is, hogy ha két állam egyforma termelő erővel bír is, az egyik nagyobb jövedelmet élvezhet, mint a másik, külföldi kölcsönökből, kereskedelmi műveletekből, hajózásból stb.

A népesség magában tehát számítási kulcs gyanánt el nem fogadható. Hogy azonban a népességet ily számításnál egészen figyelmen kívül nem hagyhatni, azt egyik kiváló angol

statisztikus az enquête előtt kijelentette, azt mondván, hogy a népesség és a népességi viszonyoknak minden hasonló vizsgálásnál kiinduló pontul kell szolgálniok.

A fogyasztási adó alá tartozó cikkek fogyasztásának összehasonlítása sem vezet célhoz az enquête szerint, mert azon föltevésen alapul, hogy a szedett adó tényleg megfelel a két állam adózási képességének. Ha ez igaz volna, akkor amúgy is minden további kutatás fölöslegessé válnék, mert csak a beszedett adó mennyiségét kellene összehasonlítani. Bizonyos cikkek fogyasztása esetleg inkább a szegénység mellett bizonyítana. Így a dohány, a pálinka nagyobb fogyasztása esetleg a nagyobb szegénységnek lehet a jele. Hivatkoztak arra, hogy Írországban a szegény osztályok emberei minden nap dohányoznak, de alig esznek húst. Olyan éghajlat alatt, mint az írországi, egyének, kik rosszul táplálkoznak, szükségkép arra vannak utalva, hogy nagyobb mennyiségben fogyasztanak stimuláló szereket. E cikkek ennek következtében a viszonylagos jövedelem nagyságánál nagyobb arányban fogyasztanak a szegényebb osztályok, mint a gazdag osztályok részéről. Tekintettel az élet különböző föltételeire és szokásaira, mondja Childers, lehetetlen a viszonylagos gazdagságot három vagy négy bizonyos cikk fogyasztásából megítélni. Így egészen absurdum volna Anglia és Franciaország viszonylagos gazdagságát csak a tea- és sör-, vagy a kávé- és borfogyasztásból ítélni meg. Az egyik esetben Anglia, a másik esetben Franciaország gazdagsága túlbecsültetnék. Az összes fogyasztási cikkeket kellene venni, melyek a rendes használat, illetőleg fogyasztás tárgyát képezik, hogy némi megbízhatósággal lehessen két államnak viszonylagos gazdagságára

és adózási képességére következtetni. Arra is történt utalás, hogy egy gazdagabb ország épen azért mutathat bizonyos czikkeken jelentéktlenebb fogyasztást, mert kiválóbb minőségű czikkek állanak rendelkezésére és azokkal elégti ki szükségleteit.*)

A be- és kivitel, vagyis a külkereskedelem nagysága sem tekinthető oly tünetnek, melyből két állam viszonylagos adózási képessége megítélhető. A külkereskedelem, mint az enquête egyik kiváló tagja mondja, inkább a gazdasági tevékenység jellegét, mint a gazdagságot mutatja. Így például nem lehetne két oly államnak, mint Anglia és Franciaország viszonylagos gazdagságát a külkereskedelemből megítélni. Oly országnak, mely maga állítja elő szükségleteinek legnagyobb részét, nagyobb gazdagság mellett is kevesebb kereskedelme van, mint olyannak, mely hajózásra, kereskedelemre van utalva, hogy a népessége számára szükséges élelmi szereket, ipara számára szükséges nyers anyagokat és félgyártmányokat beszerezze. A külkereskedelmi adatok azért sem megbízhatók, mert nagy kivitel következménye lehet az állam eladósodottságának vagy az absentismusnak.**)

*) Final Report 67. l.: Taxed commodities of food and drink, such as are most commonly consumed in every country, may be consumed in a poor country as much as in a rich one, because the wealthier community enjoys a choice of comforts and luxuries denied to the poorer. Such merely fragmentary indications of the condition of a people are compatible with prosperity or poverty or an intermediate state.

***) Sexton és társai (Final Report 67. l.): A country may be prosperous though possessing external trade or may be prosperous without it.

fölhasználását a viszonylagos adózási képesség kiszámítására különösen Lord Castlereagh ajánlotta 1800-ban az ir parlamentben tartott beszédében. Előre bocsátván, hogy a leghelyesebb kriterium olyan jövedelmi adó, mely ugyanazon jövedelmekre van kivetve, mely ugyanazon módon van beszerelve, hozzá teszi, hogy ott, a hol ez az adat hiányzik, legközelebb áll értékben a külkereskedelem és a fogyasztás egyésített tényében kínálkozó kulcs. Castlereagh azt találta, hogy a külkereskedelem aránya a két államban 1 : 7. Tényleg ez alapon történt — mint fentebb láttuk — a két állam pénzügyi viszonyának rendezése. Jelenleg azonban Giffen szerint az arány, a mennyire közbenső vámvonal hiánya mellett kiszámítható, 1 : 15.

E nem megfelelő kulcsok mellözése után vizsgálat alá vétetnek azon kulcsok, melyeket a bizottság elfogadhatónak tart.

Azon adatok közül, melyek helyesebb képet nyújtanak két állam viszonylagos adózási képességéről, első helyen említik az örökösödési adót. Ezt a kulcsot Gladstone is elfogadta 1886-ban, midőn a Home-Rule-Billt benyújtotta, sőt kijelentette, hogy e kulcs sokkal jobb («far superior») mint az, melyet a jövedelmi adó nyújt («which I conceive to be a very imperfect indication»). Ez adat szerint a két állam viszonylagos adózási képessége 94·33 : 5·67, vagyis Írország adózási képessége $\frac{1}{17}$, $\frac{1}{18}$. Megjegyzendő, hogy az örökösödési adó (Angliában többféle ily adó létezik), melynek alapján a két állam vagyona kiszámított, a death duty, csak a 100 fonton fölüli vagyonokat terheli.

Bár általában elismertetett, hogy az örökösödés alá eső

vagyonból két állam viszonylagos gazdagságát meg lehet állapítani, sőt hogy e kulcsnak bizonyos tekintetben több értéke van, mint a jövedelmi adónak, még sem lehet személt hunyni e kulcs tökéletlenségeivel szemben. Így különösen a földbirtok becslésénél két különböző államban lényegesen eltérő alapon történhetik a föld tőkeértékének becslése. Továbbá lehetséges, hogy az egyik állam által kedvelt értékpapírok, akár az óhajtott biztonság, akár az illető állam egyéb viszonyai következtében nagy érték mellett csekélyebb jövedelmet hoznak, mint azon papírok, melyeket a másik állam kedvel. Két államban egyenlő jövedelem mellett lehet továbbá különböző a vagyongyűjtési functio, ha az egyik állam népe takarékosabb mint a másiké. Azt a körülményt is tekintetbe kell venni, hogy ott, hol az absentismus nagyobb mérvű, az illető állam-jövedelmének jelentékeny része külföldön fogyasztatik el. E kulcs ellen statisztikai szempontból Giffen még azon ellenvetést tette, hogy az föltételezi, hogy a két államban a halandósági arány egyenlő, és különösen, a mi még fontosabb, de még kétesebb, hogy épen a vagyonos osztályok halandósága a két államban egyenlő. Figyelmet érdemel még azon körülmény, hogy tevékeny népnél a vagyon és jövedelem sokkal kisebb része származik örökségekből, mint régibb államban, hol régi vagyonok vannak és újak csak kis mértékben gyűjtetnek. A testületi egyleti vagyon is nagy különbségeket okozhat, a mennyiben az örökösödés adó alá nem jut.

Az enquête általánosan elismerte, hogy olyan államokban, melyekben egyenlő alapon berendezett jövedelmi adók vannak, a jövedelmi adó alapján kiszámított nemzeti jövede-

lem a legjobb kulcs a viszonylagos adózási képesség megállapítására. Azonban itt számos igen bonyolult kérdés merül fel. Először a jövedelmi bevallások hiányossága. Ezen hiányosság ismét különböző, a mennyiben mindenesetre nagyobb ipari és kereskedelmi államban, mivel az ipari, kereskedelmi stb. jövedelmeket nehezebben lehet kifürkészni, mint a mezőgazdaságból származókat, melyek az adót kevésbé kerülhetik el. Felmerült továbbá az a kérdés, vajjon lehet-e a jövedelmi adó alá eső jövedelmek arányából a jövedelmi adó alá nem eső jövedelmek arányára következtetni. A jövedelemmel progressive emelkedő adózó képesség kérdése is természetesen szóba került és különösen Pittnek egy nyilatkozatára hivatkoztak, ki egy alkalommal azt mondta, hogy állam, mely egy másikkal szemben kétszer oly gazdag népességben, kereskedelemben, vagyonban, nem kétszer, de tízszer nagyobb adózási képességgel bír. Még nagyobb vitákat okozott a létminimum kérdése. Általában az a nézet jutott kifejezésre, hogy az adózási képesség megállapítására mindenekelőtt a létfontartás költsége levonandó, mert csak a «surplus»-ben rejlik az adózó képesség. Tekintetbe jön továbbá a jövedelmi kulcsnál az, hogy az természeténél fogva csak a pénzjövedelmet veszi alapul, a természetbeli jövedelmek, melyek két államban különböző arányban fordulhatnak elő, abban kifejezésre nem jutnak. Azt a körülményt sem lehet elhanyagolni, ha valamely államban nagyon el van terjedve az absentismus szokása és a nemzeti jövedelem egy része külföldön fogyasztatik el.

A bizottságnak egyéb kulcsok és számítások is állottak rendelkezésre. Különösen Hamilton és Giffen szolgáltak bő

adatokkal, melyek minden nevezetesebb gazdasági tünetre kiterjedtek. Hamilton adatai a következők:

örökösödési adó alá eső vagyon aránya a két állam között	94:33	: 5:67
jövedelmi adó alá eső jövedelem	95:47	: 4:53
tőke-készlet	95:55	: 4:45
vasutak nyers bevétele	96:06	: 3:94
takarékpénztári betétek	94:93	: 5:07
pénzutalványok	94:46	: 5:54
postautalványok	95:27	: 4:73
levélforgalom	94:07	: 5:93
távirdai forgalom	94:38	: 5:62
szegények	89:71	: 10:29
theafogyasztás	86:00	: 14:00
dohányfogyasztás	86:20	: 13:80
szeszfogyasztás	88:77	: 11:23
sörfogyasztás	93:37	: 6:63

A különböző egyéb kulcsok értékéről is történtek nyilatkozatok. A takarékpénztári betétekről Giffen azt mondta, hogy ezek nem nyújtanak tájékozást, mert különböző népek különböző módon helyezik el megtakarított vagyonukat. A levélforgalmat érdekesnek mondta, de nem lényegesnek. Hasonlóképpen a kőszén vagy hasonló cikkek fogyasztásánál a vasutak, tramwayk forgalmát sem tekinti irányadónak. Még a fogyasztási adó alá eső cikkek fogyasztásának arányát sem tekinti megbízhatónak.

O'Brien számításai szerint a két állam adózási ereje:

a jövedelmi adó szerint — — — 1 : 21·3

a házadó szerint — — — — — 1 : 31

Igen fontosak Giffen következő adatai. Szerinte az irátlagos keresete 14 font 6 shilling 8 pence; az angolé 39 font

7 shiling 5 pence ; ha mindkettőnél 10 font leszámítatik életszükségleteire, a megadóztatható jövedelem az irnél 4 font stb., az angolnál 29, az utóbbinál tehát több mint hétszer akkora.

Egyéb kulcsok a viszonylagos adózási képesség megállapítására a bizottság által nem tárgyalattak. Azonban különösen emlitenünk kell — későbbi fejtegetéseink szempontjából — Lord Farrer nyilatkozatát, ki jelentésében (Final Report, 42. l.) azt mondja : Ha lehetséges volna megbízható adatokat kapni, akár a két állam évi pénzbeli jövedelméről, akár fogyasztásáról, akár évi termeléséről, ezen adatok kétségtelenül értékes tünetei volnának a viszonylagos adózási képességnek.

Az enquête előtt tárgyalt óriási anyagból még néhány érdekes nyilatkozatot akarok kiemelni. Bár közvetlenül nem érintik a quota-kérdést, de némi kapcsolat könnyen található. Az egyik szakértő és a bizottság egyik tagja között következő párbeszéd folyik :

Egy virágzó országban nem kell-e lenni iparos osztálynak, mely a mezőgazdasági népességet ellátja szükségleteivel, míg ez amazt ellátja élelmi szerekkel? — Igen.

Ezen kölcsönösség azért hiányzik-e, mert Irország más államból látja el magát ipari czikkekkal? — Igen, más államban veszi, de én nem tekintem ez eljárást mindig bizonyítéknak arra, hogy ez a vele járó előny miatt történik. Gyakran a szükség visz rá, bár czélszerűbb volna azokat otthon készíteni. Például nem volna czélyszerűbb Irországra nézve, ha búzáat termelne vagy zabot, a helyett, hogy barmát viszi Chicagóba, onnan pedig hozza a kukoriczalisztet. Miért teszi ezt? — Szükségből és borzasztó helyzete miatt. Világos, hogy Irország jobban szeretné, ha maga ehetné a marhát, ürüt, tojást, vaját, ba-

romfit, mit külföldre küld, ha tehetné. — Kétségtelenül azért kell ezeket külföldre küldeni, mert magok nem fizethetik? — Igen. Van-e biztosabb jele a szegénységnek, mint ha egy ország kénytelen termelt jó élelmi czikkeit külföldre vinni és rosszabb élelmi czikkeket és minden egyéb életszükségleti czikket behozni? — Úgy látszik előttem, hogy ez a szegénységnek legborzasztóbb bizonyítéka. — Igaz, hogy azon korszakban, midőn a szervezett ipar alapjait letették a két államban, az ir ipart hátrányba helyezte a törvényhozás, míg az angol ipart buzdították és előmozdították? — Igen. És az angol ipar oly pontot ért el, hogy a kevésbbé támogatott ipar lehetetlenné vált? Úgy van.

Igen érdekes a következő vita is.

Sokat hallottunk azon előnyökről, melyeket Irország kereskedelme nyert az Unio következtében. Van-e ilyen előnye? Nem hiszem.

Milyen előnye van a kereskedelem korlátozásának megszűntéből? Azt hiszem semmi. Azelőtt sok czikk jött Irországba, mely most mind Londonba megy.

Tehát Irország kereskedelme Nagy-Britannia kereskedelme? Úgy van.

És míg Irországnak nincs külkereskedelme, nincs gyarmati kereskedelme, Britanniaé a legnagyobb a világon? Úgy van.

És Britannia ezen kereskedelmének és gyarmatainak védelmére kell a hadsereg és a tengerészet? Ugy van.

Irország politikailag nem független és mindenben alá van vetve Britannianak? Úgy van.

És Irország nagyon szegény? Úgy van. Szegény és szegénysége még növekedik.

És nagy a nyomor? Úgy van.

Van-e Irországnak valami érdeke, hogy Anglia nagy gyarapodását támogassa? Nem hiszem.

Ha Irország független királyság volna, megszűnnék-e a két állam közt a kereskedelem? Nem. Angliának érdekében állana azt fentartani.

A bizottság a következő eredményekhez jutott:

1. Az egyesítési törvény oly terhet rótt Irországra, melyet viselni nem képes.

2. Az 1853—60 között Irországra rótt adóemelés a felforgó körülmények által nem igazolt.

3. Az adótételek azonossága nem jelenti az adóteher egyenlőségét.

4. Míg Irország adóterhe jelenleg a birodalmi adóteher egy tizenegyedrészét teszi, helyesen nem tehet többet, mint egy huszadrészét (a népesség körülbelül egy nyolczad). Az Unio alkalmával pedig — mint láttuk — épen $1 : 7\frac{1}{2}$ arányban állapították meg Irország quotáját.

Megjegyzendő, hogy a bizottság egyes tagjai e számot is túlságosnak tartották és a szabad jövedelem alapján eszközölvén a számítást, Irország viszonylagos adóképességét szemben Nagy-Britanniával $1 : 36$ -ra tették. Mások a pontos és fölelbezhetetlen számítás lehetetlensége következtében csak a quota minimalis és maximalis határait állapították meg és pedig $1 : 16 : 21$, $1 : 18 : 21$ arányában.

II.

Közel egy század óta húzódik, mint láttuk, az Anglia és Írország között fönforgó pénzügyi viszonyoknak igazságos alapra való fektetésének kérdése, a nélkül, hogy azt kölcsönös megelégedésre meg lehetett volna oldani. Majdnem évről-évre szóba hozatik. Az utolsó költségvetési vita alkalmával az előbb ismertetett enquete-munkálatokkal kapcsolatban újból napirendre kerülván, az angol pénzügyminister arra utalt, hogy ha Írország érdekében ismét külön adórendszerhez és quota-viszonyhoz vissza akarnának térni, akkor azt természetesen a kiadásokra is kellene alkalmazni. Már pedig ez Írország hátrányára volna, mert Írország 1897/98-ban a birodalmi terheknek csak $\frac{1}{36}$ -od részét viselte és az újabban tervbe vett adóreformok után épen csak $\frac{1}{52}$ -ed részt viselne. Ehhez járúl még az, hogy míg minden az önkormányzatra költött font sterlingből a birodalom $9\frac{1}{2}$ sillinget visel, addig Írországban $13\frac{1}{2}$ -et.

Épen oly tanulságos, mint a Nagybritannia és Írország közötti pénzügyi viszony története, tanulságos a svájci pénzscala (ez a quotának ott elfogadott elnevezése) története is. Ez is majdnem egy század óta húzódik, a nélkül, hogy tudtak volna olyan kulcsot találni, mely az állam egyes részeinek hozzájárulását a szigorúan vett viszonylagos adózási képesség szerint bizto-

sitaná. Lássuk röviden a svájci pénzscala történetét. A felhasználandó adatok és bizottsági jelentések a svájci statisztikai hivatal szivességéből bocsáttattak rendelkezésemre.

A svájci pénzscala az I. Napoleon alatt keresztülvitt mediatizálás idejéből származik; 1803-ban először alkalmaztatott és pedig az azóta elejtett katonai scala helyébe; később megállapított 1816/17-ben a tizenötös szerződés elfogadásakor és ismét szövetségileg húsz évvel később 1838-ban. Az 1848-iki svájci szövetségi alkotmány a 39. szakaszban a szövetség bevételei közé számítja a szövetségi hadikincs, a svájci határvámok, a posta- és löporigazgatás jövedelmei mellett, mint további jövedelmi forrást, mely a szövetség kiadásainak fedezésére szolgál, az egyes kantonok járulékait azon különös meghatározással, hogy e járulékok csak a szövetségi gyűlés határozata alapján vehetők ki és pedig egy pénzscala alapján, mely minden húsz évben átvizsgálendő. Ez alkotmány egy további pontja azt mondja, hogy ez újabb kiszámításnál egyfelől a népesség száma, másfelől az egyes kantonok vagyoni és kereseti viszonyai veendőek alapul. Ez elvek keresztülvitelére a szövetségi tanács 1850-ben előterjesztett egy pénzscala-tervezetet, mely mindenekelőtt egy bizottsághoz utasított beható tárgyalásra. E bizottság 1851. márczius 6-án nyújtotta be jelentését a nemzeti tanácshoz. A bizottság-jelentésének legelején már kijelenti, hogy a pénzscalát biztos matematikai alapra nem lehet fektetni, hanem csak bizonyos tapintattal lehet azt megállapítani. Igaz, hogy az alkotmány világosan és határozottan megjelöli azon tényezőket, melyek a pénzscalánál tekintetbe veendőek, tudniillik a népességet egyfelől, a vagyoni és kereseti viszonyokat másfelől. Azon-

ban e tényezők megjelölésével addig nem nyerünk semmit, míg azok egyike még megközelítő pontossággal sem határozható meg. Ez pedig áll az egyes kantonok vagyoni és kereseti viszonyairól. Igaz, hogy egyenes vagyoni- és kereseti adók, melyek a kantonokban fönállanak, azok gazdasági állapotjának kifürkészésénél alapúl szolgálhatnak. Azonban egyes kantonokban ilyenféle adók nem is léteznek, a hol léteznek, különböző alapon nyugosznak vagy legalább különböző módon hajtának végre. Megbízható képet a kantonok vagyoni és kereseti viszonyairól ily alapon nem lehet nyerni. Más módon kell tehát eljárni, de ez is a statistikai kutatások tökéletlensége miatt igen nehéz. Szükségképen tehát oda kell jutni, hogy ugyan mindazon tünetek, melyek az egyes kantonok gazdasági helyzetének megítélésénél tekintetbe jönnek, figyelemmel kísértetnek, a mellett azonban szörszálhasogató számítások mellözésével, szabad belátással és bizonyos tapintattal taksáltassanak az egyes kantonok. Ez volt a bizottság által kihallgatott szakértők véleménye is, és ez volt a szövetségi tanács álláspontja is, mely üzenetében kijelentette, hogy a pénzscalát jursyszerüen kell megállapítani. Ez elveket alkalmazva, föllállított a svájcei pénzscala, mely némi módosítással tényleg törvénynyé vált 1851 július 9-én, még pedig az alkotmány értelmében húsz évre. Így tehát 1871-ben a pénzscalát ismét újra kellett volna kiszámítani. Azonban 1871-ben a nehéz kérdést elkerülték, bár a pénzscala rendszerét föntartották, de annak szabályozását az akkor függöben levő pénzügyi és közgazdasági kérdések elintézéséig fölfüggesztették. 1875-ben törvénybe igtatták ismét a pénzscalát, mint szövetségi bevételi forrást, közelebbi szabályozását a kantonok adó-

erejétől tették függővé. Minthogy e törvény ismét húsz évre szólt, 1895-ben újra szükségessé vált a pénzscalát vagy revideálni vagy a fönnállót határozott vagy határozatlan időre föntartani. A szövetség ez utóbbira határozta el magát és az 1895 április 5-diki törvény a pénzscalát továbbra is és határozatlan időre föntartja. Érdekes, mit e határozat indokolására a szövetségtanács mond. Az 1875-diki törvény revisioját — mondja — azért kell mellőzni, mivel nagy nehézségeket okoz a kantonok járulékainak kiszámítása. E járulékokat főleg a kantonok adóerejéhez képest kell kiszámítani, ezt kívánja az alkotmány. De miképen lehet ez adóerőt kikutatni? A kantonok adórendszerei igen különbözők; míg egyesek főleg egyenes adókkal birnak, addig mások inkább fogyasztási adókat szednek; vannak kantonok, melyekben egyenes adók általában nincsenek. Így tehát lehetetlen kimerítő, megbízható és összehasonlító adatokat előteremteni az adóképes ingó és ingatlan vagyronról. De nem is volna elég az activákat ismerni; arra, hogy az adóerőt, vagy az alkotmány szövege szerint a nép-jólétet és a gazdasági kútforrásokat (az alkotmány szavai szerint *«richesse et ressources imposables»*) ismerjük, a passivákat is kellene ismerni; hogy pedig ez milyen nehézséggel jár, azt a földbirtok eladósodottsága iránt tartott értekezés eléggé mutatta. 1875-ben megelégedtek a statistikai hivatal által a kantoni bevételekről és kiadásokról szerkesztett összeállítással, melynek gyarlóságát azonban azonnal fölismerték. 1851-ben szakértők segítségével és a gazdaságilag fontos összes tünetek figyelembevételével szerkesztettek egy javaslatot, melyet azonban lényegesen át kellett dolgozni. Biztos adatok hiányában tehát mindannyiszor meglehetősen szabad belátás szerint kel-

lett a scalát szerkeszteni. Minthogy azonban ez jelenleg is, mint azelőtt, kellemetlen tárgyalásokat idézne elő, itt-ott elégtelenséget szülne, mely a küszöbön álló nagy közgazdasági reformoknál szükséges összeműködést zavarná, legjobb ezt mellőzni. Könnyebb tehát — mondja a szövetségtanács — a régi scalát meghagyni, mint újat elfogadtatni.

A svájci szövetségi tanács üzenetéből kiválóan érdekes még azon nyilatkozat, hogy egy újabb revisio is az 1851-ben fölállított osztályozást csak keveset változtatná. A viszonyok itt-ott, talán nem is lényegtelenül változtak, de az eredeti osztályozás mégis a helyes volt, mi abból látszik, hogy a pénzscala nagyban és egészben a mediatizálás ideje óta ugyanaz maradt. A pénzscala jelenleg a következő, az 1875-diki osztályozás és az 1888-diki népszámlálás szerint:

	fejenként	összesen
Uri	10 rappen	1.728 frank
Obwalden	15 „	2.254 „
Nidwalden	15 „	1.878 „
Appenzell J. Rh.	15 „	1.936 „
Schvyz	20 „	10.075 „
Graubünden	20 „	19.247 „
Wallis	20 „	20.367 „
Glarus	30 „	10.138 „
Zug	30 „	6.936 „
Tessin	30 „	38.083 „
Luzern	40 „	54.288 „
Freiburg	40 „	47.811 „
Solothurn	40 „	34.283 „
Basel-Landschaft	40 „	24.861 „
Appenzell A. R.	40 „	21.676 „
Schaffhausen	40 „	15.150 „
Sz. Gallen	40 „	91.746 „

	fejenként	összesen
Thurgau	40 rappen	42.048 frank
Zürich	50 „	169.528 „
Bern	50 „	269.702 „
Aargau	50 „	96.917 „
Waadt	50 „	125.648 „
Neuenburg	50 „	54.518 „
Genf	70 „	74.716 „
Basel-Stadt	90 „	66.820 „
	összesen	1,302.353 „

Megjegyzendő azonban, hogy Svájcban is a quota gyakorlati jelentőséggel régóta nem bír, minthogy a szövetség egyéb bevételei az állami szükségletet födözik és így a járulékokra szükség nincs.

Míg a Svájcban a népesség, de főleg a jóléti viszonyok alapján akarták a quotát megállapítani, a járulékoknak tisztán a népesség alapján való megállapításának talán legkövetkezetesebb, legszigorúbb példáját a dán monarchiában találjuk. Itt az 1854-diki alkotmány megállapította, hogy a közös kiadások első sorban a monarchia saját bevételeiből fedeztessenek. Ilyenek voltak állami jószágok, egyéb állami activák kamatai, vámok, posta, lotto stb. E bevételek együtt az 1856-diki normal budget szerint 24·9 mill. tallerra becsültettek; a közös kiadások 28·3 millió tallérban állapították meg: 3·4 millió tallér e szerint az egyes államrészek által járulékok alakjában fedeztetett. E járulékok fölosztása Dánia és a slezwig-holsteini herczegségek között a népesség arányának szigorúan megfelelt. Az 1863-ban létesített alkotmány Dánia és Slezwig számára hasonlóképen a népességi számot vette alapul és a quotát megállapította 79·61 : 20·39 arányában. Úgyszintén az 1864-diki

békeokmány is kimondta, hogy a herczegségekre eső része bizonyos terheknek (apanage, nyugdíj stb.) a népesség arányában állapítandó meg: az arány 63 : 37 volt, mely az akkori népességi számnak felelt meg.

A Dániában követett eljárástól ismét különbözik az, mely Svédországban és Norvégiában van elfogadva. E két államban közösen viselendő kiadásnak el van ismerve 1. a civillista, 2. a diplomatiái kiadás, 3. a consularis kiadás. A mi az elsőt illeti, a fölosztási kérdés nincsen végleg megállapítva, de évek hosszú során át a fölosztás megfelelt a népesség arányának, még pedig úgy, hogy Svédország $12/17$, Norvégia $5/17$ -ed részt viselt. A diplomatiái költség ugyanazon arányban osztatott meg. A consularis költségvetés fedezésére szolgálnak első sorban a consularis díjak, melyeket minden állam törvényhozása önállóan állapít meg, azonkívül pedig a két állam járulékei. E járulékok is egészen önállóan állapítatnak meg a két állam részéről, de 1857 óta a 3 : 4 arányban szavazták meg a járulékokat. Ez arányt egy bizottság állapította meg, mely 1856-ban kiküldetett, hogy ez iránt javaslatot tegyen és mely természetesen svéd és norvég állampolgárokból állott. 1857 előtt arány nem volt megállapítva. E bizottság alapúl elfogadta a népességet, a kereskedelmi hajózást, a be- és kivitelt, a mit következőképen számítottak :

	Svédország	Norvégia
népesség	5	2
kereskedelmi hajózás	1	2
kereskedelem	3	2

Itt tehát tekintetbe vétetett Norvégiának jelentékeny kereskedelmi hajózása és ennek megfelelően jelentékenyebb

dijbevétele e forrásból. A bizottság kijelentette azt is, hogy az arány nem lehet állandó, hanem szükséges időről-időre annak revisiója, ha a számítás alapjai változnak. Mindamellett máig semmi változás nem történt. 1875-ben ismét egy bizottság tárgyalta a kérdést; de az eredmény az volt, hogy a választott arány helyes. Csak abban történt változás, hogy a bizottság a számítás módszerét módosította. A bizottság a következő kérdést tette föl: miképen történjék az összes kiadások fölosztása? A régi alapokat vették: népességet, hajózást, kereskedelmet, minthogy azonban a kereskedelem nagy mértékben függ a népességtől, úgy vélekedtek, hogy a kettőt egy tényezővé kell egyesíteni olyképen, hogy a népességi szám módosítandó a fejenkénti kereskedelem számával; továbbá helyesnek találták azt, hogy a hajózás az összes kiadások két harmadára legyen irányadó. A bizottság ez alapon következő eredményhez jutott:

Norvégia hozzájárulása Svédorszáéhoz következő arányban álljon:

A kiadás egy harmada fölosztatik ez arány szerint:

Svéd. Norv.

12 : 5 (népesség)

1 : 1.4 (kereskedelem fejenként)

vagyis 12 : 7

A kiadás két harmada pedig fölosztatik a következő arányban:

Svédor. Norv.

1 : 3 (a kereskedelmi hajózás tonna-aránya)

E szerint Svédország aránya következőképen alakul:
 $\frac{12}{19} \times \frac{1}{3} + \frac{1}{4} \times \frac{2}{3} = \frac{43}{114}$; Norvégia aránya $\frac{7}{19} \times \frac{1}{3} \times \frac{3}{4} \times \frac{2}{3} = \frac{71}{114}$ vagyis 4 (Svédország) : 7 (Norvégia).

Minthogy pedig ez az arány már eddig is létezett, fönn-tartották a mai napig jelentéktelen változtatásokkal. Meg kell csak jegyezni, hogy e számítások sem egészen szabatosak, mert a fizetésnélküli consulok díjbevételei ismeretlenek és így e tényezőt a számításnál tekintetbe venni nem lehet.

A két skandináv állam között elfogadott kules különösen két okból érdekes; először azért, mert itt több, még pedig pontosan meghatározható adat, illetőleg jelenség alapján történik a számítás, másodsor azért, és ez még nagyobb figyelmet érdemel, mert e körülménnyel másutt nem találkozunk, hogy a különböző tényezőknek nem tulajdonítatik egyenlő súly, illetőleg befolyás a quota kiszámításánál.

Érdekességből említjük itt még a régi németalföldi köztársaság példáját. Az egyesült németalföldi tartományok szövetségi költségvetése a külügyre, hadügyre és a tengerészetre szorított. Az e kiadásokra vonatkozó költségvetés évenként az államok tanácsa elé terjesztetett és általa állapított meg. A költségvetés két részből állott: a rendes és rendkívüli költségvetésből; de a rendes költségvetés sem állósított. E szövetségi kiadásokra rendelkezésre állott a köztársaságnak több rendbeli saját, de elégtelen jövedelmi forrása: 1. a jövedelmek Flandria, Brabant és Limburg azon részeiből, melyek a spanyol koronától elszakadtak; e jövedelmek származtak államjavakból, bérleti összegekből és adókból; 2. vámok, kikötői és hajózási illetékek, melyek kizárólag a tengerészeti kiadások fődözésére szolgáltak. A mi még hiányzott a köztársaság kiadásainak fődözésére, és az nem volt épen kevés, azt az egyes tartományok tartoztak a szövetségi pénztárba beszolgáltatni a következő arányok szerint:

Holland	57 ⁵ / ₈	9/10
Friesland	11 ¹ / ₂	«
Zeeland	9 ¹ / ₈	«
Utrecht	5 ³ / ₄	«
Gröningen	5 ⁷ / ₈	«
Geldernland	5 ⁵ / ₈	«
Overyssel	3 ¹ / ₂	«
Dronte vidék	1	«

E járulékok quotának nevezettek. Ezek 1634 óta változatlanul hagyták meg a rendes szükségletnél; a rendkívüli szükségletnél időre-időre változások történhettek, rendszerint akképen, hogy Holland és Zeeland nagyobb quotát vállaltak. A két tartomány és Dronte vidék különben egészen függetlenek voltak saját adórendszerök rendezésében.

A quota kiszámításának alapja meglehetősen önkényes volt; nem a népesség szolgált alapul, hanem a hozzávetőleges aránya az anyagi jólétnek. Mindig úgy fogták föl a dolgot, hogy Hollandiának legtöbbet kell fizetni, sőt Hollandia gyakran a többi tartományok quotáját előlegezte, a nélkül, hogy az előleget mindig visszakapta volna.

Az államkapcsolatok pénzügyének egyik legérdekesebb példáját nyújtja Németország. Laband szerint a német birodalom háztartása nem tisztán állami háztartás, hanem itt egy vegyülete az állami és egyleti háztartásnak állott elő. A német birodalomnak vannak saját állami bevételei, melyeknek lényege az, hogy a bevételeket közösen, együttesen, egyenlő mérték szerint szolgáltatják; azonkívül vannak bevételek, melyek az egyleti bevételek természetével bírnak. Itt a birodalom mint üzletvezető szerepel, ki a társulatnak, mely az egyes államokból áll, ügyeit viszi, és e célból az egyes tagoktól a szükséges össze-

geket behajtja, avagy minden egyes államnak részét a bevételekben és kiadásokban kiszámítja és a hiányt járulékok beszedése útján fődözi. Ilyen háztartás sajátága abban is mutatkozik, hogy vannak bevételek úgy mint kiadások, melyek nem az összes tagokat illetik, hogy az egyes tagok nem egyenlő arányban vesznek részt a bevételekben és kiadásokban, hogy a bevételi vagy kiadási többlet utólagos leszámolás tárgyát képezi. Ez esetek mindegyike előfordul a német birodalomban. Így Bajorország, Württemberg, Baden és Elzász-Lotharingia saját számlájukra szedik a söradót, Bajorország és Württemberg továbbá önállóan rendelkeznek a posta- és távirda bevételeivel. Ennek következtében e bevételi ágak jövedelmeiben nem vesznek részt, ellenben pedig ezzel szemben anyakönyvi járulékok magasabb. A mi pedig különösen a kiadásokat illeti, úgy a német birodalom közös kiadásaihoz az egyes államok hozzájárulási aránya bizonyos tételeknél különböző: bizonyos kiadásokhoz egyes államok általában hozzá nem járulnak. A birodalom egyleti háztartásának jellege azonban a leghatározottabb kifejezést talál az anyakönyvi járulékokban.

A német birodalom alkotmányának 70. §-a ugyanis azt rendeli, hogy, addig míg külön birodalmi adók nem létesíttetnek, a mennyiben a vámok, fogyasztási adók, és egyéb közös bevételek és az előbbi évek fölöslegei, nem elegendők a kiadások fődözésére, az egyes államok a népesség arányában járulékokat fizetnek. Az összes német államok közös bevételeit képezték a vámok, a sóadó, a cukoradó, a dohányadó, a váltóbélyeg; ezekhez járul még az illeték, a szeszadó, a posta és távirda, végre jövedelmek a birodalmi vasutak, birodalmi bank és nyomda után, bevételek a rokkantalapból és különféle igaz-

gatási bevételek. A mennyiben e bevételek a kiadások teljesítésére nem elegendők, a hiány fődöztessék az anyakönyvi járulékok által. A járulék kiszámítása, melyet gyakran egészen egyszerűen a népesség száma alapján képzelnek, épen nem egyszerű. Laband a tengeri biztosítás példájával illusztrálja, a mennyiben nem egyszerűen a bevételek a kiadásokból levonatnak és a hiány a népesség szerint fölosztatik: hanem alapul szolgál egy bonyolult számítás, mely vizsgálja azt, mily arányban vannak az egyes államok a bevételeknél és a kiadásoknál részesítve és csak ennek alapján történik a járulék megállapítása a jelenlevő jogi népesség, nem pedig a tényleges népesség alapján (mely a vám- és pénzügy kulcsát képezi). Az egyes államok által szolgáltatandó összegek tehát nem viszonylanak egyszerűen úgy mint a népesség.

A járulékok rendszere ellen igen korán hangzott föl erős tiltakozás. Legjellemzőbb és legismertebb Miquel fölszólalása, ki a kérdés tárgyalásánál következő kijelentést tett: A szövetség oly tehermegosztást hoz be, mely arcul üti a közgazdaság minden alapelvét. A szövetség visszanyúl a középkorba, az adótörvényhozás első kezdeteire: behoz egy fejadót és ezzel a szövetség adórendszere el van ítélve. Oly járulék, mely 100,000 brémait és 100,000 thüringiait egyformán adóztat meg, nem lehet a szövetség adórendszerének tartós alapja . . . A járulék egyenlőtlenségét egészen mellőzve, az összes tagállamok költségvetéseit szerencsétlen anarchiába és zavarba fogja vezetni. Ha lehetetlen minden egyes államra nézve előre meghatározni a terheket, akkor azok vagy óriási fölöslegekkel vagy ugyanolyan hiányokkal fognak gazdálkodni. A járulék a pénzügyi anarchia és romlás proclamatiója. Bismarck is kijelentette, hogy a

lakosság száma szerinti súly egy tökéletlen módszer és csak átmeneti jelleggel bírhat. 1874-ben kiváló német közgazdasági és politikai tekintélyek gyűlést tartottak, melyen azok gyülekeztek össze, kik át voltak hatva azon meggyőződéstől, hogy a népességi szám szerint az egyes államok gazdasági és pénzügyi ereje tekintetbe vétele nélkül kivetett anyakönyvi járulékok tarthatatlanok és mielőbb külön birodalmi bevételek által helyettesítendőek. Az anyakönyvi járulékok rendszere hátrányosnak találtatott nemcsak igazságtalansága miatt, hanem azért is, mert a bevételi források különbsége egyes államok szerint számos hátrányt szül. Az egyes államok adórendszere szerint igen különböző a járulékok által okozott nyomás, már pedig kívánatos, hogy a birodalom az egyes polgárokat képességek arányában vegye igénybe. A gyülekezet tényleg az anyakönyvi járulékok ellen nyilatkozott és egy külön birodalmi még pedig egyenes adónak, egy birodalmi jövedelmi adónak behozatala mellett foglalt állást. Érdekes annak felemlítése, hogy több oldalról különösen arra is hivatkoztak, hogy a birodalmi egység szilárdítását egy ilyen adó, mely az összetartás és a közös teherviselés elvét jobban juttatja kifejezésre, nagyon előmozdíthatja. A német birodalom régebben is addig erősebb volt, míg a birodalomnak önálló jövedelmi forrása volt, míg a császár kivethette a közönséges fillért és hatalma hanyatlott, mikor az egyes államoknál pénzért kellett koldúlni.*)

*) Ezt ugyan némi kétséggel kell fogadni, mert az úgynevezett közönséges fillér nagyon rendetlenül folyt be, úgy hogy Zsigmond császár annak elejtésével behozta az úgynevezett «római hónapokat» (Römermonate), járulékokat, melyek a birodalmi kincstár javára szolgáltak. Csak az az egy bizonyos, hogy a német birodalom gyengesége

Németországban a szakférfiak egész sora nyilatkozott az anyakönyvi járuléknak a népesség alapján történt megállapítása ellen. Schäffle azt mondja, hogy az anyakönyvi járulékoknak és az átutalásoknak a népességi szám szerinti megállapítása ellenkezik a teljesítési képesség szerinti terheltetés és a fogyasztási képesség szerinti hozzájárulás elvével. Az anyakönyvi járulékok rendszerének következménye, hogy a birodalom és az egyes államok egymást folyton zavarják. Az államok csipdesik a birodalmat az átalakulásokkal, a birodalom az államokat a járulékokkal. A két pénzügyi kör egymást zavarja, feszélyezi, huzogatja, mint a sziámi ikrek. A birodalmi fölöslegeket az átutalások, az állami fölöslegeket az anyakönyvi járulékok fölfalják. Az államok igényei gátolják a birodalom adóügyi fejlődését, viszont a birodalom folyton zavarja az államok pénzügyi egyensúlyát. Schäffle szerint jobb fölosztási módot kell keresni. Ilyennek tartja az anyakönyvi járulékoknak fölosztását egyenlő birodalmi törvények szerint szabályozott állami főadók és esetleg épügy szabályozott örökösödési adók arányában.

Figyelemreméltó Scheel kritikája is. Scheel szerint a népesség szerinti kulcs nyers. Azonban majdnem lehetetlennek tartja a pontos arányok megállapítását. Az csak úgy volna lehetséges, ha a népesség mellett a vagyonnak teljes katasztere fölvétetnék. Legkevésbé alkalmas szerinte az adójövedelem.

kétségtelenül következménye volt a pénzügy ziláltságának, mert lehetetlen volt a birodalom számára jövedelmi forrásokat teremteni. Csak a birodalmi városok adószolgáltatása nyújtott némi támaszt, ezt nem tekintve, a római birodalom német császára a legrosszabb forrásra volt utalva, az adósságcsinálásra.

Még leghelyesebbnek tartja a viszonylagos népesség számát, mert az az egyes államok viszonylagos gazdasági erejét legjobban juttatja kifejezésre. Igen helyes Scheel azon megjegyzése, hogy a viszonylagos népesség azért is figyelemreméltó körülmény, mert gyérebber népesség mellett a pénzgazdaság gyengébb, a jövedelmek jelentékeny része terményekből áll és így olyan ország, mely gyéren van lakva, nehezebben fizeti a pénzbeli adókat, mint oly állam, melyben a pénzgazdaság jobban elterjedt. — Schanz a német birodalmi pénzügyi rendszert «formalisztikus esztelenségnek» nevezi.

A német birodalomban tehát a szövetséges állam pénzügyének fejlődése következő sajátságokat mutat. Egyfelől természetszerűleg érvényesült a törekvés, a birodalmat az egyes államoktól pénzügyileg függetlenné tenni; másfelől azonban a fontosabb adónemek az egyes államoktól már le voltak foglalva és attól kellett tartani, hogy a birodalom az egyes államok adóügyébe zavarólag nyúlhatna be. Ebből következett szükségszerűleg a megoldás azon módja, hogy bár szóba került egyes közvetlen adónemek behozatala, a birodalom csak a már azelőtt a német vámegeletben létezett közös vámjövédelmet foglalta le, azon kívül csak egyes közvetett adókat, — melyek különben is léteztek — igénybe vett, egyébként pedig az államoknak anyakönyvi járulékaikra volt utalva. Minthogy az anyakönyvi járulékok a birodalom költségeinek fedezésére elegendők nem voltak, a birodalmi háztartás, a nagy hadisarcz mellett is, hiánnyal záródott éveken át, melynek fődözésére kölcsönöket vettek föl. Másfelől azonban a helyzet tartóhatatlanságát belátva, a birodalom számára jövedelmi forrásokat kerestek és találtak. E források igénybevételének követ-

kezménye volt az úgynevezett Frankenstein-féle záradék, melynek megfelelően bizonyos birodalmi bevételeknek 130 millió márkát meghaladó összege ugyanazon kulcs szerint mint az anyakönyi járulék az egyes államok között fölosztandó, illetőleg azok javára átutalványozandó. Ezzel természetesen a népességi számon alapuló kulcs tökéletlensége nem szűnt meg, mert valamint a fizetési képesség, úgy a fogyasztási képesség, forgalom stb. nem egyszerű függvénye a népességi számnak. Az új reformok következtében tehát az anyakönyi járulék tulajdonkép mint pénzügyi teher, már évek óta megszűnt. Az egyes államok a birodalmi jövedelmekből magok is jövedelmet merítenek, persze előbbi jövedelmek fölázdozásával. Az inaugurált pénzügyi rendszernek tehát az volt a további következménye, hogy a birodalom a bevételeknek bizonyos részét az egyes államoknak engedte át, úgy hogy az egyes államok a közös birodalmi államháztartással nemcsak az adózók viszonyában állottak, hanem onnét bevételeket is nyertek. Gyakorlati tekintetben tehát Németországban épen úgy mint Svájcban a járulékok mint a tagállamok szolgáltatásai nagyobb jelentőséggel nem bírnak.

Mutatják ezt a következő számok. Az 1899-diki költségvetés szerint tettek az anyakönyi járulékok illetőleg átutalások:

	járulék ezer márkában	átutalás
Poroszország	290.487·4	298.040·5
Bajorország	53.060·6	54.733·0
Szászország	34.540·8	35.465·3
Würtemberg	18.978·5	19.693·2
Baden	15.727·4	16·265·1
Hessen	9·475·1	9.716·8
Mecklenburg-Schwerin	5·448·1	5.593·5

	járulék ezer márkában	átutalás
Szász-Weimar	3.093·4	3.176·1
Mecklenburg-Strelitz... ..	926·0	950·1
Oldenburg	3.408·2	3.496·2
Braunschweig	3.959·7	4·063·8
Szász-Meiningen	2.133·9	2.189·1
Szász-Altenburg	1.644·3	1.689·3
Szász-Coburg-Gotha	1.975·2	2.026·1
Anhalt	2.674·6	2.745·2
Schwarzburg-Sondershausen	712·0	728·9
Schwarzburg-Rudolstadt	808·7	830·4
Waldeck	526·8	540·3
Reuss (régí vonal)	615·3	631·3
Reuss (fiatalabb vonal)... ..	1.204·9	1.241·5
Schaumburg-Lippe	375·9	385·6
Lippe	1.229·8	1.263·5
Lübeck	759·8	779·5
Bréma	1.791·1	1.838·3
Hamburg	6.216·0	6.376·4
Elsasz-Lotharingia	14.964·5	15.494·8
Összesen:	476.738.0	489.953·8

Minden egyes államnak e szerint a birodalmi viszony alapján nagyobb a bevétele mint a kiadása.

A német birodalomban még egy sajtászerű államkapcsolatra akadunk Oldenburgban. Az oldenburgi herczegség három önálló területből áll: Oldenburg, Lübeck és Birkenfeld. Az 1852. november 22-iki alaptörvény szerint minden országgrész külön élvezi bevételeit és külön fődözi kiadásait; a nagyherczegség osztatlan tulajdonában levő államjóságok bevételei és kiadásai három részre osztandók. E szerint a fejedelemségben négy költségvetés készítendő. A közös költségvetés bevételei állanak a központi pénztár jövedelmeiből, a birodalmi vámok-

ból és adókból Oldenburgra eső részből és az egyes államrészek járulékaiból. E járulék «quota», egyfelől az adóerő, még pedig a földadó és jövedelmi adó eredményei, másfelől az állami jószágok hozadéka arányában állapították meg, még pedig 6—6 évre. A közös ügyek szorítkoznak az államfőre, a birodalom- és a külföldhöz való viszonyra, a központi vezetésre, az országgyűlésre és még néhány intézetre (könyvtár, levéltár, statisztikai hivatal). A közös költségekhez fizetett járulék változni szokott és megállapítása alkalmat nyújt alkudozásokra, melyeknél minden fél a maga terhét természetesen könnyíteni akarja. A quota tett

	1882—7	1888—93	1894—99
Oldenburg hercegség számára	76%	76%	79%
Lübeck számára	16 «	16 «	14 «
Birkenfeld számára	8 «	8 «	7 «

Valamint Németországban az egység erősítésére célzó törekvések szükségkép birodalmi jövedelmi források létesítéséhez vezettek a laza járulékrendszer háttérbe szorításával, úgy történt az már a múlt században az északamerikai Egyesült-Államokban.

Észak-Amerikában az 1776-ban megalkotott független államconföderatióban az egyes államok teljes souverainitása mondatott ki és csak némely jog ruháztatott át a szövetségre. Önálló jövedelmi forrásai a szövetségnek nem voltak; a vám-szedés joga az egyes államokat illette; a szövetség egyedüli pénzügyi forrásait képezte a papirpénz kibocsátás és a kölcsön fölvétel.

Nem sokára belátták az 1776-ban alkotott szervezet hibás voltát és így keletkezett az 1788-diki alkotmány. Ez

alkotmány szerint a szövetség jövedelmi forrásait teszik a vámok, díjak, illetékek, egyenes és fogyasztási adók, de ez adók egyformán szedendők minden államban és minden egyenes adó a népesség vagy más előbb megállapítandó mérték arányában alkalmazandó. A szövetség itt tehát az összes jövedelmi források fölött rendelkezik, melyek közül ugyan az egyenes adókat csak ritkábban és kivételesen alkalmazta az újabb időig, annál inkább azonban a vámokat, a belső fogyasztási adókat és az illetékeket. Az észak-amerikai Unio pénzügye e szerint inkább az egységes állam képét nyújtja.

A többi tengerentúli conföderatiókban, így Kanadában, Ausztráliában a szövetségi háztartás egészen vagy túlnyomóan vámokon nyugszik.

Visszatekintve tanulmányunk első részére, annak főbb eredményeit most már a következőkben foglalhatjuk össze.

1. Mindenütt azon tapasztalatra jutottak, hogy két állam viszonylagos gazdasági erejének és teherviselési képességének föl kutatásánál matematikai pontosság el nem érhető és a jelenleg rendelkezésre álló statisztikai eszközökkel és általában kutatási módokkal csak megközelítő értékek nyerhetők.
2. Azt látjuk, hogy különböző tüneteket tartottak alkalmasnak a viszonylagos vagy összehasonlított teherviselési képesség megítélésére, leginkább azonban a jövedelmi adó alapján kiszámított nemzeti jövedelmet, az örökösödési adó alapján megállapított nemzeti vagyont, kevésbé a külkereskedelmet stb.
3. Legkevesbé alkalmasnak találták a népességet — pur et simple —, igen csekély mértékben a fogyasztást és a fogyasztási adót.
4. Alig itt-ott történt az adószolgáltatás eredményének tekintetbe vétele, sehol csak az adószolgáltatásé.
5. A mennyiben

az államkapcsolatok közös jövedelmi forrásokkal bírnak, ezek túlnyomóan a fogyasztási adók körében kerestetnek, ritkábban az egyenes adók körében, bár erre is vannak példák.

Áttérünk már most tanulmányunk második részére, mely az államkapcsolatok háztartásának, különösen pedig jövedelmi forrásainak kérdésével foglalkozik.

Jegyzet. Az e fejezetben tartalmazott adatok közlését a Svájcra, Svédország- és Norvégiára és Oldenburgra vonatkozólag az illető államok statisztikai hivatalainak, Dániára vonatkozólag Scharling kopenhágai egyetemi tanárnak, Németalföldre vonatkozólag Hartog amszterdami egyetemi tanárnak köszönöm.

III.

Az előbbi közleményekben néhány nevezetesebb példát hoztunk fel, melyben az államkapcsolati viszony az államháztartás bizonyos részének közös viselését szükségessé tette. Nem volt föladatunk az összes ily eseteket vizsgálat alá venni. Hiszen akkor tulajdonképp legalább az attikai tengeri szövetségnél kellett volna kezdeni, melyben szintén szükségessé vált az egyes szövetségesek által fizetendő quota megállapítása. Milyen érdekes, hogy itt legelőször az igazságos Aristidesre bízta, — mintha csak a magyar trónon ülő Aristides ősalakját látnók, — ki erre legalkalmasabb volt. Később attikai becselő bizottságok állapították meg a quotát; mily alapon, nem tudjuk. Ha valamely állam tulságosan terhelve érezte magát, ügyét az attikai népbíróság elé hozhatta, mely végérvényesen határozott. Későbbben azonban itt is a matricularis járulékokat szövetségi jövedelmekkel, a kikötői vámokkal helyettesítették.

Mindezek a példák mutatják, hogy a quota kérdése meg nem oldható másképp, mint hogy az államkapcsolatoknak pénzügyi természetét, főleg pedig bevételi forrásainak ebből következő sajtászerű jellegét vizsgáljuk. Ezzel akarunk a következőkben foglalkozni.

Az állami tevékenység jelentékeny része olyan, hogy

javak és szolgálatok érvényesítését tételezi föl, melyeknek előállítására, beszerzésére, teljesítésére költségeket okoz. Azért az állami tevékenység föltétele az államnak e javak beszerzésére, előállítására, fölhasználására irányuló háztartás. A mi így az egyes államról áll, áll hasonlókép és teljes mértékben két vagy több államnak bármely irányban való akár tartós, akár múló együttműködéséről. Államoknak időleges együttműködése természetesen az államháztartás szempontjából állandó berendezéseket nem követel. De mihelyt az államoknak ez együttműködése, legyen az különben akármilyen laza, mégis tartósabb jelleggel bír, e tartósabb jellegű kapcsolat tartósabb és esetleg különleges intézményeket követel az államkapcsolat szükségleteinek kielégítése céljából. Az államkapcsolatnak ily módon pénzügyi jellege is van, mely sok tekintetben eltér attól, melyet egyes államok háztartása mutat. Mint általában az államháztartásban, itt sem annyira a kiadások, mint inkább a bevételek kérdése fontos. E tekintetben a következőket kell szem előtt tartani.

Az államkapcsolatok bevételi forrásait két csoportra lehet osztani: eredeti vagy származékos, önálló vagy függő, illetőleg közvetlen vagy közvetett forrásokra. Az államkapcsolatok vagy saját, külön bevételekkel rendelkeznek, vagy csak az egyes tagállamok átutalt összegeiből merítik bevételeiket. A mennyiben az államkapcsolatok külön bevételi forrásokkal rendelkeznek, ezek közé tartozhatnak mindazok, melyek az egyes államoknak is bevételi forrásai. Tehát vagyon, illetékek, egyenes, közvetett adók, hitel stb. Mindamellett azonban elmélet és tapasztalat azt mutatják, hogy ily államkapcsolatok, a mennyiben önálló bevételi forrásokkal rendel-

keznek, ezeket leginkább a vámokban, a belső fogyasztási adókban, esetleg bizonyos forgalmi adókban és illetékekben, ritkábban egyenes adókban találják; az e források között eszközölt választás, a többi körülményt nem tekintve, az államkapcsolat kisebb-nagyobb erejétől illetőleg szorosságától függ. Egyes esetekben pénzügy-technikai szempontok is játszanak közre. Így vámokból bevételeket szedni inkább a nagyobb kapcsolatok dolga, mert a kisebb területek e jövedelmi forrást nem értékesíthetik a forgalom nagyobb megzavarása nélkül. A mennyiben pedig az államkapcsolat önálló külön jövedelmi forrásokkal nem rendelkezik vagy ezek elégtelenek, az államkapcsolatok szükségleteinek fedezésére szolgálnak az egyes államoknak e célra saját bevételeikből átengedett összegek, az úgynevezett anyakönyvi járulékok, a magyar és több más állam tételes pénzügyi joga kifejezése szerint, a quota, azaz államközi járulékok. *) Az államkapcsolatok önálló pénzügyi dotálása külön jövedelmi források segítségével újabbban abban is találja indokolását, hogy mint említettük, bizonyos jövedelmi források a nagyobb állam által jobban értékesíthetők. Látjuk ezt Németországban, Svájcban stb., hol az illető jövedelmi forrás azért is, vagy csak azért kezelte az államkapcsolat által, mert ez jobb adóbehajtó. Ugyanez mutatkozik az állam és község közötti viszonyban is, mi újabbban oda vezetett, hogy a község bizonyos jövedelmi forrást egyáltalában célszerűen nem kezelhetvén, azt az állam

*) Az «anyakönyvi járulék» kifejezése a német viszonyokból származik, a mennyiben a régi német szövetségben az egyes államok járulékait nevezték így. E járulékok az «anyakönyvekben» foglalt népességi szám szerint mindig kiigazítandók voltak.

kezeli, de a jövedelmet a községeknek, kantonoknak, stb. engedi át. Így van ez Svájcban a szeszmonopoliummal. De Svájc példája abban is érdekes, hogy bár kereskedelmi politikája nem kedvez a nagy vámbevételeknek, mégis e forrás aránylag elég jövedelmet szolgáltat. Ezzel szemben áll a kisebb köteleknek nehézsége megfelelő jövedelmekhez jutni.*)

Az államközi járulékok kérdése természetesen egészen másképen alakul olyan államkapcsolatokban, melyek az egységes állam felé haladnak, s olyanokban, melyek az egységes államtól mindinkább a független állam felé haladnak. Amott az államközi járulékok alárendeltebb szerepet fognak játszani és lassanként önálló szövetséges jövedelmi források által pótoltatni. Így a német birodalom létesítésénél alkotott birodalmi alkotmány már kimondja, hogy az anyakönyvi járulékok «addig» mint ideiglenes kiegészítő forrás használatnak, míg birodalmi adók nem létesíttetnek. Ellenben oly államokban, melyek a független állam felé haladnak, azzal a körülménnyel kell számolni, hogy a politikai szellem és ratio a közös jövedelmi források ellen szól, azokat mindinkább háttérbe szorítja, hogy annál nagyobb jelentőséget nyerjen az anyakönyvi járulék. Minden közös jövedelem bizonyos ügyeknek kisebb-nagyobb közösségét idézi elő; a közvetett adók és vámok közgazdaságilag forrasztják össze az illető államokat, a közvetlen adók, az adóigazgatás és adópolitika, tehát az államhatalom egy részének közös, vagy közös elvek szerinti működését idézi elő. Ellenben anyakönyvi járulékokat a legfüggetlenebb államok szavazhatnak meg bizonyos célok, bizo-

*) Lsd. Cohn. *Finanzwissenschaft*. (Stuttgart, Cotta.)

nyos intézmények érdekében, s annyiban is decentralisáló hatást gyakorolnak, hogy az anyakönyvi járulékok évenkénti megszavazása az államkapcsolat egyes tagjainak függetlenségét engedi demonstrálni. Végre anyakönyvi járulék az is, a mit az egyes államok a párisi méterhivatal, a nápolyi zoológiai állomás, a berni vasuti hivatal föntartására adnak, a nélkül, hogy valakinek eszébe juthatna, hogy ez az illető államok teljes függetlenségét csorbítaná. Heckel is következőkép jellemzi az anyakönyvi járulékokat. Az anyakönyvi járulékok lazán szervezett állami kötelek háztartásában az egyes tagok járulékaí vagy pótlékaí az államok fölötti szervezet javára közös feladatok és célok teljesítésére. Kifejezéseül szolgálnak tehát a legkisebb politikai központosításnak. Roscher is azt mondja, a mi a szövetséges hatalom bevételeit illeti, azoknak a tagállamok anyakönyvi járulékaín való utalása a centralisatió legkisebb fokát jelenti. Persze ezek annál kevésbbé fognak kielégíteni, mivel a nehézség, egy minden oldalról elismert fölosztási mértéket találni és időlegesen átalakítani, a járulékok magasabb kimérése ellen tiltakozik.

Jól jellemzi az egységes állam felé haladásának mai folyamát és a pénzügynek azzal járó önállóságát Cohn. Igen helyesen utal arra, hogy ott, hol az egyes államok lassanként az egységes államba olvadnak, ott az a fukar számítása az előnyöknek és áldozatoknak elesik, ott a részállamok azzal az áldozatkészséggel járulnak az összállam költségeihez, mint az egyes állampolgár az állam költségeihez. Oly intensiv az odaadás és a nyeres viszonya, folytonos cseréje az előnyöknek és áldozatoknak, hogy a kicsinyes számítás lehetetlenné válik. Csak igen tökéletlen állapot az, mondja, sőt a rendesnek épen

ellentéte, ha a nagyobb kötelék a kisebbek által való alimentatióra van utalva. Pedig ez az olyan államszövetség állapota, mely az egyes államok anyakönyvi járulékai által tartatik fön.

Léghfontosabb a különbség a szövetséges állam és az államszövetség között. Az utóbbiban, a hol a központi hatalomnak igen kevés a feladata, tehát kevés pénzügyi eszközre szorúl, ott egyszerűen a járulékok fognak alkalmaztatni; a kulcs kérdése is itt alárendelt, mert a központ csak kevés áldozatot igényel. Az államszövetségben a központ nagy áldozatot követel; itt a járulékok útján nehéz volna a szükségletet fedezni, s túlságosan visszahatnának a tagállamok pénzügyére. Itt tehát bizonyos jövedelmi forrásokat a szövetséges államnak át kell engedni. Itt első sorban a vámok és közvetett adók kínálkoznak. Minthogy azonban ezek nem eléggé mozgékonyak, a termelés szempontjából minduntalan változtatásuk káros, az egyenes adók ott, hol az igények jelentékenyek, nem lesznek eléggé elkerülhetők. Különben a kérdés igen bonyolult. Németországban sok barátja volt az egyenes adóknak, mint birodalmi jövedelmi forrásnak. Azonban az egyenes adók sokfélesége, tökéletlensége, általában a féltékeny souverain államok nagy száma tiltakozott az egyenes adók igénybevétele ellen. Azonkívül annak idején bizonyos előszeretettel uralkodott Németországban a közvetett adók és vámok iránt; ez utóbbiakat gazdaságpolitikai okokból is emelni akarták. A birodalmi jövedelmi adó eszméje Vocke szerint inkább korai volt, mint helytelen. De túlságos sok helyet ismét nem szabad az egyenes adóknak engedni, különben a szövetség inkább az egységes állam életét viszi. Azért az egyenes adók útján való jövedelemszerzés is helyesebben a járulékok

alakjában történik, különben csak rendkívüli szükséglet fedezésére, ideiglenesen, mint például háborúban.

A járulékok rendszerének számos hátránya van. Ilyen az, hogy ránehezedvén egy esetleg fogyatékos adórendszerre, hátrányait csak érezhetőbbé teszik. Hátránya a járulékoknak, hogy egy bizonytalan elemet visznek be a tagállam háztartásába, mely annak hullámvásztását nagyobbítja, s a mennyiben külön testületek által történik a szövetséges állam szükségleteinek megállapítása a tagállamban a költségvetés tárgyalását, a parlament működését is zavarja. A járulékok esetleg súlyosan terhelik a háztartást, ha nagyobb arányban alkalmaztatnak. Azonban itt természetesen nem szabad elfelejteni, hogy e járulékok többnyire oly kiadások fedezésére szolgálnak, melyek különben a tagállamot terhelnék.

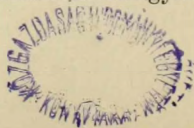
A járulékok kérdésének súlypontja a viszonylagos fizetési képesség megállapításán nyugszik. Két vagy több állam viszonylagos fizető képességének, illetőleg az egyes államok teherviselési képességének megállapítása nagyjában hasonlít azon esethez, midőn egyeseknek fizetési képességét akarjuk megállapítani. Az egyesek fizetési képességének esete csak abban különbözik amattól, hogy mindenesetre könnyebbnek kell lenni, mert egyszerűbb. Már most mit látunk, mikép állapítja meg az állam az egyesek fizetési képességét? Majdnem évszázadok kísérletei ellenére az újabb pénzügytan és pénzügyi politika kénytelen beismerni, hogy nem ismer olyan egyszerű tünetet, mely a fizetési képességről helyes képet nyújtana. Csak bonyolult adórendszer útján tudja a célzt elérni. Tekintetbe veszi a termelési ágak hozadékát a hozadék-

adóban, kiegészíti ezt a jövedelmi s esetleg a vagyonadóval, kutatja a jövedelem apránkénti keletkezését a forgalomban, s végül meglesi a jövedelmet a fölhasználásnál a fogyasztási adó alakjában. Ehhez járul még az örökösödés megadóztatása, a véletlen meggazdagodás megadóztatása stb. Csak ilyen, a legkülönbözőbb tünetekre kiterjeszkedő eljárás mellett képes megközelítőleg megállapítani egyesek fizetési képességét. Már most bizonyos, hogy egész államok fizetési képességének megállapítása nem könnyebb problema. Ha az állam az adóban az állampolgárok fizetési képességét képes kifürkészni, akkor az egyes államok viszonylagos fizetési képességét az adószolgáltatás alapján igen jól lehetne megállapítani. Azonban itt az a körülmény is tekintetbe veendő, hogy az egyes államok nem egyformán szorulnak arra, hogy állampolgáraik áldozatkészségét igénybe vegyék. Az adószolgáltatás tehát csak akkor volna összehasonlítási kulcs az egyes államok között, ha egyenlő mértékben kényszerülnének áldozatokat igénybe venni. Ez esetben is még fontos föltétel volna, hogy a két állam adórendszere egyenlő legyen, mivel különben az egyenlő mértékben való igénybevétel iránt biztos tájékozást nem lehetne szerezni. Az adószolgáltatás alapján való becslés tehát föltételezi: 1. a két állam polgárainak egyenlő mértékben való igénybevételét; 2. a két állam adórendszerének és adóigazgatásának egyenlőségét; 3. az összehasonlításnak az összes adókra, egyenes és közvetett adókra való kiterjesztését. Mint-hogy pedig e föltételek alig találhatók fel, az adószolgáltatás alapján nem lehet az egyes államok viszonylagos fizetési képességét megállapítani.

Legegyszerűbb kifejezésére visszavezetve, az anyakönyvi

járadékok megosztásának kérdése tehát a tehermegosztás kérdése az erőviszonyok szerint. A pénzügyi terhek megosztásának kérdése lényegileg ugyanaz, akár egyes államokról van szó, akár egy-egy államnak egyes területeiről vagy épen az állam egyes polgáraitól. Ki állítaná azt, hogy a tehermegosztás, a hogy minden államban az egyes polgárok között végbe megy, az igazságosságnak megfelel? A tudomány máig sem jutott teljes egyetértésre abban a kérdésben, mi az egyesek teherviselési képességének mérve. És ha a tudomány ma leginkább a jövedelmet tekinti a teherviselési képesség mérvének, mihelyt ez elv alkalmazásához fogunk, ezerféle töprenkedés fog el bennünket annak láttára, hogy ugyanazon jövedelem az egyik esetben sokkal nagyobb áldozatképességet jelent, mint a másokban. Még nehezebb a kérdés, ha egész államok között akarjuk megállapítani a teherviselési képességet. A történelem is mutatja, hogy mindig igen durva összehasonlításokkal kellett megelégedni.

A kulcs helyes megállapítása azért is fontos, mert újabb az államkapcsolatok között a pénzügyi viszony nem szorítkozik arra, hogy a részek az egész javára áldozatokat hoznak, hanem az egész viszont bizonyos jövedelmeket, átutalásokat eszközöl a részek javára. Így van ez Németországban, a hol az úgynevezett Frankenstein-féle záradék szerint bizonyos bevételekből származó túlbevétel (130 millió márkán felül) az egyes államok között ugyancsak az anyakönyvi népesség arányában fölosztandó. Kétséget sem szenved, hogy e kulcsnak a bevételek fölosztásánál való alkalmazása jogos kételyeket támaszthat. Mert valamint nem a népesség arányában növekedik egyszerűen a fizetési képesség,

úgyszintén nem a népesség arányában kell alakulni a fogyasztásnak, pedig a fenti fölosztásnak az a föltevése, hogy azért osztandó föl a népesség arányában a bevétel, mert a népesség arányában járultak az illető államok a fogyasztási adókból származó bevételekhez. A három skandináv államban is újabban a teljes vámunio eszméjének megvalósítása részben pénzügyi nehézségekbe ütközött; a legnagyobb része azoknak, kik az uniót kívánták, a három állam között a népesség arányában óhajtották a vámjövédelmet fölosztani, bár az egyes államok fejenkénti vámbevétele között elég jelentékeny különbségek voltak.

Az államközi járulékok kulcsának hiányosságát, a mint egyfelől az mérsékli, hogy ugyanazon kulcs szerint részesülnek az egyes államok egyuttal bizonyos bevételekben, úgy másfelől enyhíti az a körülmény is, ha az államkapcsolat szükséglete, mely ily módon fedezetet követel, csekély. Így van ez például Németországban, nem tekintve a már említett körülményt, hogy tulajdonkép az egyes államok része a közös bevételekből nagyobb, mint anyakönyvi járulékok a kiadásokhoz.

Így az 1898/9-diki költségvetés szerint a német birodalom főbb bevételei következőkép alakulnak:

Vámok és fogyasztási adók	701·4	millió	márka
birodalmi bélyeg	60·8	€	€
pósta és távirda (netto)	39·7	€	€
birodalmi nyomda	1·6	€	€
vasutak (netto)	26·3	€	€
bank	5·9	€	€
különféle igazgatási bevételek	14·4	€	€
rokkantalapból	28·6	€	€

főlöleg az 1897/98. évből	---	---	---	28·6	millió	márka
anyakönyvi járulékok	---	---	---	470·7	«	«
rendkívüli fedezeti eszközök	---	---	---	57·4	«	«
összesen	---	---	---	1441·5	«	«
ebből anyakönyvi járulék	---	---	---	470·7	«	«
vagyis ‰-ban				32·6 ⁰ ·%		

A német birodalom bevételeihez az anyakönyvi járulékok 32·6% arányában vétetnek igénybe. Még kedvezőbb a viszony, mint már említettük, Svájcban. Az 1897-diki költségvetés szerint a főbb bevételek:

Vámok stb.	---	---	---	48·1	millió	frank
tőkék jövedelme	---	---	---	2·1	«	«
posta és vasút	---	---	---	37·3	«	«
anyakönyvi járulék	---	---	---	—0	«	«

Avagy a kis Oldenburgban a központi állampénztár (1898):

összes bevételek	---	---	---	3·1	millió	márka
a tartományok járulékai	---	---	---	0·2	«	«
vagyis ‰-ban	---	---	---	6·4 ⁰ ·%		

Egészen másképp alakul a járulék aránya Magyarországon Ausztriában, a mennyiben itt a közös háztartás szükségletéből a jóval nagyobb rész, mintegy 70%, fedezendő a járulék, illetőleg quota segítségével.

Az államközi járulékok legfőbb baja tehát azok magaságából származik. Addig, míg a járulékok alacsonyok és így csak kiegészítő jelentőséggel bírnak, a jövedelem nagyobb része pedig más forrásokból származik, igen csekély az azokkal járó hátrány. Csak a hol a járulékokból nyeri az államkapcsolat jövedelmeinek legnagyobb részét, ott mutatkoznak e rendszer jelentékeny hátrányai az állami költségvetés meg-

terhelésében, megzavarásában, a fönnálló adóteherhez esetleg aránytalan magasságában. Ilyen viszonyok között keletkezik szükségkép az a kérdés, mily más forrásokat lehet az államkapcsolat javára rendelkezésre bocsátani? Azonban e kérdést saját szempontunkból mellőzhetjük, minthogy nálunk senki sincs, a ki a közös bevételi forrásokat szaporítani óhajtaná; ilykép a quota fejezi ki legjobban a két állam között fönnálló kapocs lazább voltát, melyet csak a vámterület és azzal a vámjövedelem közössége és a közvetett adók egyenlő berendezése ellensúlyoz.

Minthogy tehát valószínű, hogy a jövőben is a két állam járulécai, a quota alapján kell a közös államháztartásról gondoskodni, most már átmehetünk azon kérdésre, mi módon állapítható meg a két államnak aránya a közös terhek viselésében? E kérdésre a következő fejtegetésekkel iparkodunk felelni.

IV.

Áttérünk már most a quota-problema centralis kérdésére. E kérdés pedig az, mily uton juthatni el két vagy több nemzet viszonylagos adózó képességének megállapításához? Erre iparkodunk a következőkben felelni.

Főadatunkat két részre osztjuk. Először vizsgáljuk azt, hogy e tekintetben milyen eredményekhez jutott eddig a statisztika, ezután pedig elméleti uton állapítjuk meg a nemzetközi fizetési képesség symptomatikáját.

A statisztika főleg két tünetre irányította figyelmét: a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem megállapítására.

Valamely nemzet fizetési képessége, valamint általában gazdasági ereje bizonyára részint vagyonának, részint jövedelmének nagyságában tükröződik vissza. Igaz, hogy itt még sok körülmény jönne tekintetbe. Így a vagyonnál az, hogy vannak jelentékeny vagyonrészek, melyek jövedelmet nem nyújtanak, másfelől ismét vagyonok vagy legalább előnyök, melyek számbeli becslést nem engednek még. A statisztikai becserték függ azonkívül részben a pénz mennyiségétől is; függ aztán általában a magántulajdon rendszerétől, mert természetesen a becslés anyagát csak az alkotja, mi magántulajdonba lép és minek e szerint csereértéket tulajdonítunk. Már ez mutatja, milyen

nehéz akár még a nemzeti vagyon nagyságából biztos következtetést vonni két nemzet fizetési képességére. A mi pedig a jövedelmet illeti, ez is részben a magántulajdoni rendszer functiója. Mentől több szükséglet elégíthető ki a jövedelem igénybevétele nélkül, annál többet jelent ugyanazon jövedelmi összeg. A pénzbeli jövedelem különböző nagysága is zavarhatja az összehasonlítást. A szükségletek különböző mennyisége is, mely különbség ismét a két állam természeti, népességi, gazdasági viszonyaiból származhatik. Mindezek ellenére azonban a nemzeti vagyon, a nemzeti jövedelem, különösen pedig a két jelenség együtt leginkább engednek következtetést két állam viszonylagos fizetési képességére. A kérdés már most csak az, mennyiben sikerül a statistikának ezekről megbízható tájékoztatást nyújtani?

Kezdjük a nemzeti vagyon statistikájának kérdésével. A nemzeti vagyon megállapításával a statistika elég korán foglalkozik. Lényegileg két módszert szoktunk megkülönböztetni. Az egyik az egyéni, mely az állam egyes tagjaiból indul ki, megállapítván ezeknek vagyonából, továbbá a jogi személyek, az állam, község, egyház stb. vagyonából a nemzet összvagyonát. E módszer főhátránya az, hogy egyéni bevételeken nyugszik, melyek megbízhatlanok. A másik eljárás a tárgyi, mely az egyének megkerülésével a vagyontárgyakat veszi föl. E módszer hátránya, hogy itt sok vagyontárgy föl nem fődözhető, hogy a vagyontárgyak értéke nehezen megállapítható stb. Tényleg Moreau de Jonnés és még régibb elődjeitől kezdve, kik a statistika e nehéz problémájával behatóan foglalkoztak, mindannyian a föladat nagy nehézségét hangoztatták és beismerték azt, hogy az eredmények csak a valószínűség értékével birhatnak.

A nemzeti vagyon becslése kérdésében új fordulatot alkot a Foville által javasolt módszer, melyet ugyan már előtte is egyesek, így Block, Porter, ajánlottak. Szerinte ugyanis a nemzeti vagyon becslése ott, hol örökösödési adó van, úgy történik, hogy az egy évben örökösödési adó alá eső vagyon összege szoroztatik azon számmal, mely az illető ország népessége átlagos élettartamának megfelel. Haugyanis valamely népesség átlagos élettartama például harminczöt év, akkor harminczöt év alatt az egész egy nemzedékhez tartozó népesség elhal és az egész nemzeti vagyon más kézbe kerül: e szerint pedig minden évben a népesség egy harminczötöd része hal el és átlag harminczötöd része a vagyonnak jut örökösödés utján más kézbe; ha tehát az egy évi átlagos örökségek összegét szorozzuk a népesség átlagos élettartamával, akkor megkapjuk a nemzeti vagyon megközelítő összegét. Ennél még pontosabb eredményhez vezet az, ha nem az átlagos élettartamból indulunk ki, hanem a nemzedék vagy a túlélés fogalmából, értelmezvén a nemzedék fogalmát akkép, hogy az terjed azon időponttól, midőn valaki egy örökségbe lép azon időpontig, míg az ő halálával ismét valaki utána lép abba az örökségbe. Így tehát a következő képletet nyerjük:

Nemzeti vagyon = átlagos évi örökség \times a nemzedék tartamával vagy

$$V = \bar{O} \times N.$$

Foville szerint a nemzedék vagy túlélés statistikai értéke = 36.

A mi Foville módszerét illeti, úgy az kétségtelenül olyan államokban, melyekben örökségi adó van, egyszerű eszközt nyújt a nemzeti vagyon kiszámítására. Azonban másfelől ez

eljárásnak vannak nem csekély fogyatkozásai is. Először az, hogy ez esetben nem tényleges adatgyűjtés útján történik a nemzeti vagyon megállapítása, hanem egyszerűen kiszámítás alapján. Ebből pedig következik, hogy nem is lehet a nemzeti vagyon egyes elemeit ismerni, a mi pedig a nemzet gazdasági erejének megítélésére szintén nagyon fontos; mert ugyanazon nemzeti vagyon mellett más-más a nemzet gazdasági ereje, a szerint a mint e vagyonban nagyobb-kisebb rész jut a productiv vagyonnak, a szerint, mikép van fölosztva stb. Ily számítás úgy viszonylik a tényleges statistikai fölvételhez, mint a népességi számnak kiszámítása egy tényleg végrehajtott népszámlálás eredményeihez. Fogyatkozása ez eljárásnak az, hogy ez nem foglalhatja magában azon vagyonrészeket, melyek nem esnek örökösödés alá és melyek korunkban inkább gyarapodnak mint fogynak, az államnak, községeknek, testületeknek, egyleteknek, nyilvános intézményeknek vagyona, az egyház vagyona stb. Ezek tehát mégis külön fölvételt követelnek. Fogyatkozása az eljárásnak továbbá az, hogy annak sikere attól függ, mily pontossággal és teljességgel sikerül a kincstárnak az örökségeket kifürkészni és megadóztatni. A mennyiben bizonyos örökségek pedig adómentességet élveznek, ezeket esetleg általában nem lehet kitudni. Végül jelentékeny befolyást gyakorol e számításnál az, milyen számban fejezzük ki az átlagos túlélési arányt. Tényleg látjuk, hogy itt az írók között eltérés van. Míg Bodio, Pantaleoni, Graziani stb. Foville számítását elfogadják, ki a nemzedék értékét 36-ra teszi, addig Rümelin szerint egy nemzedék tartama 33, Verryn Stuart pedig egy correcturát tart szükségesnek stb. Megjegyzendő még az is, hogy Foville száma — 36 — nem statistikai

tényekből van levezetve, hanem maga is conjecturalis számítás eredménye.

Foville módszeréhez hasonló, bár sokkal tökéletlenebb a híres földrajzi író, Reclus, eljárása, ki a nemzeti vagyont egyszerűen az évi jövedelem tőkésítése alapján számítja ki, nem tartván szem előtt, hogy a nemzeti jövedelem nagy része nem vagyontól, hanem munkából származik.

A nemzeti vagyont becslésének egyik módja kinálkozik a vagyontadóban és kétséget nem szenved, hogy egy következetesen keresztül vitt vagyontadó a legbiztosabb támpontokat nyújthatja a nemzeti vagyont nagyságáról. De a vagyontadó csak újabban talál ismét felvételt az adórendszerben és csak néhány államban van tényleg keresztülvive. A nemzeti vagyontnak becslés útján való megállapításának más, egyszerű módja oly államokban, melyekben jövedelmi adó létezik, a jövedelem alapján való kiszámítás is. Ennek is azonban sok a fogyatkozása. Első sorban mindazok, melyek a jövedelmi adóul szolgáló bevallások körül fölmerülnek. Ezekhez járul azonkívül még azon elég nehéz kérdés, mily alapon, mely kulcs szerint kell a jövedelem tőkésítésének történnie? Ezen nehézségek ellenére Giffen, angol statisztikus, e módszert alkalmazta. Azonban ő is elismeri a nemzeti vagyont becslésének nagy nehézségeit. A nemzeti vagyontnak — mondja — csak egy részletes és bizonyos időpontban nagyon szakértő becslők által eszközölt leltára, melynek fölvetelénél mindazon eszközök rendelkezésre állának, melyek népszámlálásoknál és föléréseknél alkalmaztatnak, adhatna egy a pontossághoz közeljáró eredményt. Vajon ily fölvetel valamely államban valaha készülhetne, az nagyon kétes. A vizsgálat alapossága, mely szükséges volna, hogy hamis adatok

elkerültes senek, a nehézségek kellő számú és megbízható becslők kiszemelése körül, a vagyon tulajdonosainak ellenszegülése, a legjobb becslések körül támadó kételyek, melyek a hibák gyakoriságából és nagyságából keletkeznek, a nagy különbségek ily becslések és tényleges vételek eredményei között mindmennyi ok, mely ily becslések ellen szól. Ezért e vizsgálódásnál a legnagyobb gonddal és óvatossággal kell eljárni és azon tudattal, hogy megközelítő eredményekkel meg kell elégedni. Ez Giffen nézete, mely szintén bizonyítja, hogy a nemzeti vagyon statistikája még nincs a tökély azon fokán, hogy azt két állam pénzbeli szolgáltatásainak kiszámításánál alapul lehessen venni.

Áttérünk már most a nemzeti jövedelem statistikájának kérdésére. Nem mondhatni, hogy a statisztikusok a nemzeti jövedelem kérdését elhanyagolták volna. Hiszen King G. idejétől kezdve, a legtöbb statisztikus, főleg az angolok, foglalkoztak a nemzeti jövedelem megállapításával: így Davenant, Colquhoun, Gray, Sinclair, Becks, Middleton, Arthur Young, le egész Dudley Baxter- és Giffenig; a francziáknál is többen, így már Vauban stb. Azonban mily megbízhatlan alapon történtek e becslések, azt például az bizonyítja, hogy míg King Anglianyersjövedelmét 1690-ben 650 millió font sterlingre becsli, addig az Davenant szerint 1024 millió. A becslésnél követett eljárások is igen kezdetlegesek. Így még e században Dieterici abból indult ki, hogy a jövedelem a fizetett adónak ötvenszeresét teszi. A nemzetközi statisztikai congressus főleg Hágában foglalkozott e kérdéssel. Előadó Bruyn Kops volt. A tárgyalás fölötté érdekes volt; részt vettek benne a legkiválóbb statisztikusok, így Legoyt, Maëstri, Heuschling, Baxter, Engel stb. Az eredmény tisztán akadémikus volt.

A nemzeti jövedelem statistikájának kérdése előbbrehaladt egy kimerítő tudományos dolgozattal,*) mely Kiaertől, a norvég statisztikai hivatal főnökétől származik. E dolgozattal valamivel behatóbban kell foglalkoznunk. Kiaer az eljárását tárgyinak nevezi, tulajdonkép pedig az egyéni és tárgyi eljárásnak összetétele. Eszmemenete a következő: 1. A nemzeti jövedelem áll az egyéni jövedelmek összegéből. 2. A nemzeti jövedelem becslésére ki kell kutatni az egyes foglalkozási körökhöz tartozó egyének számát és e foglalkozásokban szerzett átlagos jövedelmeket. 3. Hasznos volna ehhez hozzácsatolni adatokat a tárgyi módszer alapján akkép, hogy minden termelési ág jövedelme collectiv módon konstataáltatnék. 4. A jövedelemre nézve jó volna a következő osztályokat elfogadni: a) kamatjövedelem; b) nyereség; c) munkabérek. Kiaer kiindul abból, hogy a legtöbb polgárosult államban vannak statisztikai adatok, melyek legalább kiinduló pontúl felhasználhatók és hogy olyan államokban, melyekben jövedelmi adó van, ez adatokból megközelítőleg ki is lehet számítani a nemzeti jövedelmet. Azonkívül egyes foglalkozások szerint, melyeknek nyeresége ismeretes, a foglalkozók számának segítségével akarja az egyes osztályok jövedelmét kiszámítani. «Azt fogják mondani, hogy ilyen becslések a conjecturalis statistika körébe tartoznak és nem tagadom, hogy itt igen veszélyes alapon mozgunk; de azt hiszem, hogy jól eszközölt és időközönként ismételt becslések segítségével odajuthatni, hogy az átlagos jövedelmeket ugyanannyi pontossággal lehet majd megállapítani mint a behozott

*) *Essai sur la question d'une statistique du revenu national Mémoire rédigé en vue du IX. congrés international de statistique. Christiania. 1874.*

és kivitt árúk értékét.» Azonkívül, bár a kiadások alapján nem kíván becslést végezni, mint Stolp, de az ellenőrzés céljából a fogyasztást is össze akarja írni. A tárgyi módszert az elkerülhetlen ismétlések végett nem ajánlja. «Van azonban egy más kollektív módszer, melynek megvalósítását könnyebbnek tartom. Lehetne a termelés minden ágára a következő elemeket kifürkészni: *a)* a kölcsönadott tőke kamatját; *b)* a vállalatok nyereségét; *c)* a munkások és más fizetésből álló egyének jövedelmét.» Ez a tárgyi és egyéni módszer összefoglalása volna. Ehhez a kormányok jelentéseiben és kimutatásaiban, a részvénytársulatok jelentéseiben vél anyagot található. A többi jövedelmekre vonatkozólag a közvetlen módszer nem alkalmazható; tehát indirekt uton kell oda törekedni, megközelítő becslés útján. Az adatokat ehhez a mezőgazdaság, erdőszet, ipar stb. statistikája nyújtja. Ez adatokhoz hozzá kellene venni a jövedelem három ágának, a kamatnak, nyereségnek, munkabérnek átlagos arányát. Ez történnék kérdőívek segítségével, melyek tekintélyes testületek (kereskedelmi kamarák stb.) által kitöltetnének. Azonban még ily eljárás mellett maradnának olyan foglalkozások, melyeknél a kvantitatív mérték hiányzik, például személyes szolgálatok, stb. és így ez uton csak tökéletlenül állapíttatnék meg a jövedelem. Ezeknél ismét az egyéni módszer volna alkalmazandó. A két módszer alkalmazását tekintve végül a következő eredményhez jut: «Összehasonlítván a két módszert, azt hiszem, hogy senki sem vonakodhatik az elsőnek, azaz, a személyinek adni az elsőbbséget, mely világosabb, egyszerűbb, könnyebben alkalmazható és mely a statistikai eredményeket tekintve több előnyt nyújt. Nagyon becses adatokat nyújt azonkívül a gazdagság megoszlásáról a

társadalom különböző osztályaiban. Minthogy azonban másfelől meg kell engedni, hogy az egyéni módszernek vannak sajátos hátrányai, a cél csak nyerhet a tárgyi módszer alkalmazásával, melynek a kiegészítő és ellenőrző föladat jut.»

A szent-pétervári congressus szervező bizottsága e ki-merítő dolgozat ellenére lemondott arról, hogy e kérdésben a congressusnak javaslatot tegyen, mivel eredményhez úgy sem lehetne jutni. A nemzetközi statistikai congressus Bécsben tartott ülésén is a legkiválóbb szakemberek kijelentették, hogy a kérdés megoldhatatlan.

Kétségtelen, hogy a nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem együttvéve legjobb alapot nyújtanak a nemzet adózó képességének megállapítására. Ha azonban a rendelkezésre álló statistikai eszközökkel e cél el nem lehet érni, akkor más módon kell a cél felé törekedni. És itt a modern-statistika háromféle módszert nyújt. Az egyik az úgynevezett «Index-Number» módszere. Ennek lényege abban áll, hogy lehetőleg mindazokat a jelenségeket, melyek a vizsgálat alatt álló tárgy szempontjából mint tünetek tekintetbe jönnek, összefoglaljuk és azok átlagából állapítjuk meg az illető tünemény statistikai értékét. E módszernek egyik nehézsége abban áll, hogy különböző jelenségek különböző fontossággal bírnak. Így például az adózó képesség szempontjából a vagyongyűjtés nagyobb fontossággal bír mint a vasuti forgalom, tehát amannak az átlag számításánál nagyobb súly tulajdonítandó. A másik módszer az úgynevezett «repräsentativ módszer», mely a mienkkel hasonló vizsgálódásoknál leginkább találhat alkalmazást. A repräsentativ módszer lényege abban áll, hogy bizonyos jellemző tények választatnak ki és azokból indul ki a követ-

keztetés. A harmadik módszer a monographikus módszer, mely átlagok helyett csak egy tünetnek részletes ismertetésével akarja az illető jelenséget megvilágítani, a mennyiben az egy tünet tipikus jelentőséggel bír. E módszer a jelen esetben legkevésbé találhat alkalmazást; legtöbb eredményt várhatni az Index-Number- vagy a repräsentativ módszertől, a mint azt a következőkből látni fogjuk.

A tudomány érezvén a nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem statistikájának nehézségeit, azon útra tért, mely az általunk jelzett iránynyal megegyezik. A helyett, hogy egy számban iparkodott volna a nemzeti vagyon vagy nemzeti jövedelem soktartalmú nagyságát megragadni, inkább különböző tünetek megfigyelésére fektette a súlyt, melyek a nép jólétét tüntetik föl. Már Emminghaus kimutatván, hogy a nemzeti vagyon statistikái kevés értékkel bírnak, a nép viszonyainak beható leírását hozza javaslatba. Ugyane fölfogás jut érvényre Neumann tanulmányában a minket környező társadalmi viszonyokról. Ezt újabban Losch is elfogadja, hozzátevéen, hogy ez azonban kétségbeejtő módon hasonlít a teljes lemondáshoz. Midőn ő tehát kijelenti, hogy sem a nemzeti jövedelem, sem a nemzeti vagyon mint egyszerű, sima szám soha kifejezhető nem lesz, egyuttal javaslatot tesz, hogy ez a számokról való lemondás ne jelentsen egyuttal lemondást magáról a célról, melyet el kell érni, tudniillik a nép jövedelmi, vagyoni, jóléti viszonyainak ismeretét. Csak másként kell a dolgot megfogni, a módszert kell változtatni. E célra pedig szükséges, hogy az állam terjedelmes berendezéseket tegyen a nép jólétét feltüntető viszonyoknak tanulmányozására. Még pedig a kutatásoknak a következő három főladatot

tüzi ki: 1. a népességnek, 2. a nép foglalkozásának, 3. a nép jövedelmének tanulmányozását. A jövedelem tanulmányozása pedig szükségképp kiterjesztendő a jövedelem megoszlására. Ily tanulmányok jelentőségét már Michælis, Geyer és Philippi munkái mutatták. Ez irány legkiválóbb képviselőinek azonban Bodiot és Neumann-Spallartot kell tekinteni.

Az *Übersichten der Weltwirthschaft* című jeles gyűjteményes munkájának 1880-diki évfolyamában Neumann-Spallart, a korán elhunyt osztrák statisztikus, beható tanulmányt közöl a népjólét méréséről. A mit itt általában a világgazdaságról állit, az áll egyes államok gazdaságairól is. Hogy a nemzetek gazdagságában beálló változásokat lehessen megítélni, egy roppant statisztikai észleleti rendszert kellene létesíteni, mely hosszú korszakokon keresztül volna folytatandó. Csak az összes egyáltalában működőnek tekinthető elemek legváltozatosabb csoportosítása volna képes egy némi logikai jogosultsággal bíró következtetés alapjául szolgálni. Azon tünetek közé, melyekből a nép jóléte megítélhető, tartoznak a nemzeti vagyon, a nemzeti jövedelem, a nemzeti tőkeképződés nagyságai, de ezeknek statisztikai megállapítása nagy nehézségekkel jár és mindenkép csak megközelítő értékeket szolgáltathat. Ezeken kívül tekintetbe veendő a gazdasági tünetek egész sorozata. De itt ismét számos nehézséggel találkozunk: hogy ezeknél sem lehet szó szigorú mérésről, hanem legjobb esetben számlálásról; hogy e számlálást lehetőleg hosszú időre egyenlő alapon kell kiterjeszteni; hogy gyakran a jelenségek lényege helyett csak annak valami külső elemét figyelhetjük meg, mely biztos következtetést nem enged; hozzájárul, hogy a gazdasági életben hasonló okok nem járnak

mindig egyenlő hatással és hogy végül a gazdasági élet törvényei csak empirikus törvények, melyek a tér és idő körülményeivel változnak. A cél tehát nagyon szűk és még ennek elérése is nagy akadályokkal jár. Mindezek ellenére Neumann-Spallart bízik a symptomatológiába. A gazdaság symptomatikáját három nagy csoportra osztja föl: 1. elsőrendű symptomák ezek: a termelés nagysága, a fogyasztás nagysága, a forgalom nagysága; 2. másodrendű symptomák ezek: árak és munkabérek, kamatláb, alapítások és kibocsátások, értékpapírok árfolyama és jövedelmezősége, csődök; 3. reflektorikus symptomák, melyek közé mindazon jelenségek tartoznak, melyekben a gazdasági jólét alakulása visszatükröződik, ilyenek strikeok, be- és kivándorlás, népességi mozgalom, öngyilkosságok, bűnügy, szegényügy stb.

Azon munkálatok között, melyek a nemzeti jólét statisztikai mérésével foglalkoznak, kiváló helyet foglal el még Bodio; *Di alcuni indici misuratori del movimento economico in Italia* czimű munkája (Róma 1891). E munka tulajdonképen semmi egyéb, mint az összes, a népelet szempontjából fontos tünetek statisztikai feltüntetése. Bodio e vizsgálódás keretébe belevonja a népességet és annak legjellemzőbb viszonyait, a közegészségügyet, a miveltséget, sőt a bűnügyet is. Tárgyalja a hadügyi erőt, az államháztartás viszonyait. Legnagyobb részletességgel tárgyalja természetesen a gazdasági viszonyokat, a termelési ágak helyzetét, a kereskedelmet és forgalmat, a hitelügyet. Utoljára foglalkozik a vagyongyarapodás tényével. A mi különösen az utóbbit illeti, nem lesz fölösleges egy kissé megállani és Bodio nézeteivel megismerkedni, mint olyan emberével, ki egész életét statisztikai vizsgálódásoknak

szentelte, tehát e módszer erejét, de erejének határát is jól ismeri. Valamely nemzet vagyonának becslése, mondja Bodio, roppant nehéz dolog a kivitelre, sőt még kezdeményezésre is. A nemzeti vagyonra vonatkozó kérdések és javaslatok e kérdések megoldására ritkábban származnak hivatásszerű statisztikusoktól; ellenkezőleg ez utóbbiak nagyon tartózkodnak általános becslésektől oly alapokon, melyek nagyobbára csak föltevésekre támaszkodtak. Részletesen vizsgálat alá vevén különösen Foville és Giffen módszereit, melyekhez képest maga is kísérletet tesz Olaszország nemzeti vagyonának megállapítására, kimutatja, mennyi föltételezés és hozzávetőlegesség vegyül mindenféle ilyen számításba. Mindezeket szem előtt tartva azon eredményhez jut, hogy a conjecturalis számításoknál sokkal több értékkel bírnak egyes pontosan megfigyelhető tények, habár csak egyes részletes jelenségekre vonatkoznak, mert ezek a maguk helyén kellő perspectivában helyezkednek el az ország anyagi helyzetének képében és úgy a tudománynak mint a kormányzatnak alapot nyújtanak gondos következtetésekre.

Minthogy tehát problémánk megoldásánál egyes tünetek megvizsgálásából kell kiindulnunk, vizsgáljuk már most azt a kérdést, hogy tudományos szempontból, melyek azok a tünetek, melyek itt legtöbb értékkel bírnak.

Annál a kérdésnél, mi módon lehet tudományos alapon két állam szolgáltatási képességét megállapítani, mindenké előtt a következő tartandó szem előtt. Gazdasági erőről lévén szó, mindenesetre csak a gazdasági erők mérése vezethet célhoz. Kétségtelen, hogy a gazdasági erők nagyságára ismét nagy befolyással vannak, állami, kulturalis intézmények, de

ezeknek figyelembevétele nagyon megnehezítené a számításokat, igen különböző természetű jelenségek tekintetbevételét követelné ; de fölösleges is azért, mert ezeknek gazdasági hatása a gazdasági jelenségekben amúgy is kifejezésre jut. Tehát csak gazdasági jelenségekből kell a gazdasági erőt megállapítani. A gazdasági erők körül ismét különbséget kell tennünk az élő, tényleg működő, és a lappangó erők között. Valamely nemzet rendelkezhetik természeti kútforrásaiban, népének szellemi és erkölcsi képességeiben nagy gazdagsággal, de azok addig, míg nem érvényesülnek, az illető nemzetek szolgáltatási képességének megállapításánál tekintetbe nem jöhetnek. Tehát csak a tényleg működő, érvényesülő, fölhasznált, élő erők jöhetnek számba. Melyek már most azok a tünetek, a melyekben a gazdasági erő kifejezésre jut ? A nemzet szükségleteinek kielégítése képezi a gazdasági erők működésének okát. E szükségletek részint magán, részint közszükségletek. Minde szükségletek kielégítése függ a nemzet gazdasági tevékenységétől, mely e céljt javaknak előállításával eléri. A szükségletek — magán- és közszükségletek — tehát oly mérvben elégíthetők ki, a mily mérvben a nemzet javakat termel, melyeknek a szükségletkielégítés a rendeltetése. Ha tehát ismerjük e javak mennyiségét, akkor tudjuk azt is, mennyi fordítható a magán-, mennyi a közszükségletek fedezésére. Így tehát megnyertük volna azt az adatot, melyre szükségünk van. Ámde itt nehézségekkel találkozunk. Az évenként előállított javak mennyiségének pontos megállapítása a statistikának még eddig nem sikerült. Hogy más példát ne említsek, tudjuk, hogy nálunk már évtizedek óta gyűjtik rendszeresen a termésre vonatkozó adatokat, de azoknak megbízhatósága erősen kétségbevonható.

Még rosszabbul állunk az ipar, a kereskedelem terén stb. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a termelt javak pontosabb ismerete függ a gazdálkodási rendszertől. A mely állam még egyszerűbb gazdasági szervezettel bír, ott ismét sokkal nehezebb a termelt javak mennyiségét megtudni, mint olyan államban, melynek már fejlettebb gazdasági szervezete van. A termelési statisztika nagy nehézségei következtében újabban még az e téren legelőrehaladottabb államok is a termelés helyett, az üzemek leírásával elégednek meg, mint azt az iparstatistika terén látjuk. Akár a termelés legeslegelején, akár a termelés végén tesszük megfigyeléseinket, a nehézségeket el nem kerülhetjük. Az első esetben a fölvétel terjedelme, az érdekeltek részint tudatlansága, részint ismeretlensége okoz bajt; a másik esetben sok tény elkerülné a fölvételt. Mindenkép pedig bonyolult és esetleg vastag tévedésekkel járó számítások válnának szükségessé, mint azt legjobban a kataszteri fölvételek illusztrálják.

Azonban ezzel korántsem akarjuk azt mondani, hogy a termelés nem nyújt olyan jelenségeket, melyek eléggé szabatosan körülírhatók, úgy hogy azok egy oly vizsgálódásnál, mely a nemzet gazdasági erejét akarja megállapítani, nemcsak fölhasználhatók, de okvetlenül fölhasználandók. Csak egyedüli kulcsnak a gazdasági erő megítélésére nem fogadhatjuk el.

Ha a termelés tényei nem alkalmasak arra, hogy megbízható kulcsot nyújtsanak már jelenleg is két nemzet erőviszonyáról, a javakat életforgásukban tovább kell kísérnünk, vajon találunk-e más stadiumot, melyben azok a statistikai fölvételnek jobban engednek.

A munkamegosztásra alapított társadalomban a javak-

nak nagy utat kell megtenni, míg a termelőtől a fogyasztóhoz jutnak. A termelés köréből átmennek a forgalom körébe, a forgalom köréből ugyancsak a forgalom útján eszközölt jövedelem segítségével átmennek a fogyasztás körébe. Ugyanazok a jószágok ezek, a melyeket tehát körforgásuk különböző pontjain megfigyelhetünk. Ugyanazok az összes javak, melyet termelünk, — csekély kivétellel — forgalomba kerülnek, ugyanezek a forgalomba került javak fölosztatnak az egyesek között és képezik ezeknek jövedelmét és ugyanezen jövedelem segítségével szerzettetnek meg a javak a fogyasztók által a szükségletek kielégítésére. Tehát mindenütt ugyanazzal a mennyiséggel van dolgunk, a termelt javak ugyanazok, a melyek más ponton a forgalomba jött javakat teszik, ugyanezek képezik a nemzet jövedelmét és ugyanezek szolgálnak a fogyasztásnak. Így tehát a magán- és közszükséglet kielégítésére rendelkezésre álló javak mennyiségének megállapítására négy tünet áll rendelkezésre, mely egyenlő érték képviselője. Arra a kérdésre már most, hogy a négy közül, melyiket fogjuk fölhasználni, hogy a nemzet évi gazdasági erejét megállapítsuk, minthogy belsőleg mindegyik egyenlő értékkel bír, — hiszen mindegyik csak más neve ugyanannak a dolognak, melyet majd a termelés, majd a forgalom, majd a jövedelem, majd a fogyasztás quantumának nevezünk, — feleletünk az, hogy azt szemeljük ki, mely statistikailag legkönnyebben, illetőleg legmegbízhatóbban állapítható meg.

Láttuk, hogy a javaknak a termelés milliányi mühe-lyeiben való fölvétele, azoknak becslése, az újonnan előállított értékek helyes megállapítása nagy nehézségeket okoz. A termelt javak már most forgalomba kerülnek. A forgalomban

leginkább jut kifejezésre a gazdaság nyilvános, társadalmi jellege, jobban mint akár a termelésben, akár a fogyasztásban, mert a munkamegosztásra fektetett társadalomban a javak egész mennyisége — kevés kivétellel — a forgalom csatornáiba kerül, mert csak ezek útján juthatnak el a fogyasztókhoz. Hozzájárul, hogy a forgalom nyilván jellegét még fokozza az, hogy a forgalom magának a nagy közlekedési intézetekben, a hitelintézetekben, a pénzforgalomban oly szervezeteket teremtett, melyeknek működését a statisztika képes lépésről-lépésre kísérméni; kétséget nem szenved tehát, hogy a forgalom helyesen kiválasztott tüneteiben oly alapot találunk, mely két nemzet gazdasági erejének az összehasonlítására alkalmas. A forgalom tehát e tekintetben sokkal biztosabb kulcsot nyújt, mert egyszerűbb, mert nyilvánosabb, mert egyetemlegesebb, mint a termelés. De azért a forgalmat sem fogadnók el egyedüli symptomának a nemzetek gazdasági erejének mérlegelésénél.

A forgalom útján mindenki megszerzi a mai társadalomban az árképződés mechanizmusának segítségével a jövedelmet. A mai társadalomban mindenkinek törekvése jövedelemszerzésre irányul, mert annak segítségével elégítjük ki szükségleteinket. Minden gazdasági érvényesülés a jövedelemben jut kifejezésre. A mellett a jövedelem egyik-másik módon a nyilvános megfigyelés tárgyát képezi, mert a jövedelemből elégítettnek ki a közszükségletek is az adóztatás útján. Ez okból itt a megfigyelés nemcsak tudományos célból történik, és így szigorúbb ellenőrzés gyakoroltatik megfelelő eszközökkel. Maga a tény is úgy jut tudomásra, hogy az további számítani, illetőleg gazdasági számmiveleteket nem követel. Kétség-

telen, hogy a jövedelem is oly jelenség, mely úgy a megfigyelhetés szempontjából, mint jelentősége szempontjából nem mellőzhető, ha a nemzeti gazdaság ereje megállapítandó. Azonban a jövedelemre vonatkozólag is áll az, hogy egyedüli mérőül nem lehet alkalmazni és e tekintetben utalunk azokra, mit eddig is már több helyen a jövedelemre vonatkozólag megjegyeztünk.

A jövedelem segítségével történvén a fogyasztás, a fogyasztás körében is alkalom nyílik egy nép gazdasági helyzetének megítélésére. Nem is tagadjuk, hogy vannak a fogyasztásnak egyes tünetei, melyek itt czélszerűen tekintetbe vétetnek. De valamint a gazdasági tevékenység elején, a termelésnél, a megfigyelés és összehasonlítás számos nehézségekbe ütközik, úgy ugyanezt a fogyasztásnál is megtaláljuk, mely a nyilvánosság elől még jobban zárkózik el, mint a termelés.

Látjuk ezekből, hogy a gazdasági élet elemzése nem vezet olyan tünethez, mely mint a mikrokosmos, magában foglalná az egésznek hű képét. Hogy célhoz jussunk, megfigyelésünket ki kell terjeszteni az egész gazdaságra és az egyes tüneteket lehetőleg belső értékek szerint fölhasználni. Ebből is tehát azon fentemlített módszereknek helyessége következik, melyek mint az Index-Number vagy a reprezentatív módszer különböző tünetek fölhasználásából indulnak ki.

Végül csak néhány rövid megjegyzést oly kulcsokra vonatkozólag, melyek az utolsó években részint a quotakérdés kapcsán, részint statistikai munkákban hozattak szóba. Egész röviden szólhatunk azon fölfogásról, mely a nemzetek pénzmennyiségéből akar azok gazdagságára következtetni (Fahlbeck). E fölfogás téves volta nem szorul bizonyításra. Az a

fölfogás sem foglalkoztathat, mely két államnak az államközi terhekhez való hozzájárulását az e kapocsból élvezett haszon szerint akarja megállapíttatni. E haszon egy incommensurabilis mennyiséget képez, és ha tekintet is, mely semmiesetre el nem hanyagolandó, de nem kulcs. Különben is számos esetben az a fölfogás fogna érvényesülni, hogy a haszon arányban áll az illető állam gazdagságával, melynek mindenesetre az a kapocs, ha egészséges, egyik tényezője is. Mennél nagyobb a gazdagság, annál nagyobb bizonyára rend szerint az érdek. Áttérünk a többi kulcsokra.

Ezek között első sorban a népességről kell szólni, melyet az osztrák quotabizottság kulcsnak ajánl. Már az Anglia és Irország között fönforgó viszony, valamint a német járulékok kérdésénél e kulcs esalfaságát láttuk. Itt tehát csak még a következőt. A népesség gazdasági erejének ugyan a szám is egyik tényezője, de a gazdaság ereje nemcsak a számtól függ, különben Románia gazdagabb volna mint Hollandia, Oroszország gazdagabb mint Anglia. Különben az álláspont helytelenségét legjobban a következő, épen az osztrák viszonyokra vonatkozó adatok mutatják: Gácsország népessége az utolsó népszámlálás szerint 5·9, Alsó-Ausztriáé csak 2·3 millió; és mégis

	Alsó-Ausztria	Gácsország
egyenes adó	32·4	10·6
fogyasztási adó	25·1	16·9
bélyeg	6·7	1·9
illeték	11·9	2·9 stb.

A népesség egyes elemei nem congruens nagyságok. Egy-egy ember, fölszerelve a természet azon adományaival, az összegyűjtött vagyon azon erejével, a gazdasági fejlettség

azon exponensével, azzal a gazdasági műveltséggel, tapasztalattal, tekintélylyel, melylyel az angol bír, csak több erőt képvisel, mint Görögország vagy Bulgária egy-egy szegény lakosa.

«Einfach und natürlich ist dieser Masstab — mondja Offermann — insoweit es sich blos um die Ermittlung von Quoten handelt; aber durchaus unnatürlich wird dieser Masstab angesichts des obersten Grundsatzes, dass beide Gebiete ihrer wirthschaftlichen Leistungsfähigkeit nach zu den gemeinsamen Kosten beisteuern sollen».

Gazdaságilag különböző erővel bíró államok között előfordult, hogy a népességet alapul vették, de többnyire csak akkor, mikor az erősebb rész a gyengébbnek kedvezményt akart nyújtani. Különben a népességi kulcsnak még egy hátránya van; az ugyanis, hogy a népesség számától függvén a hozzájárulás, a kormányok a népszámlálásnál egymás ellenőrzését fogják követelni, miből egy új közös vagy közös érdekű ügy keletkezne, mint a hogy annak idején Németországban is a népszámlálás főelveinek megállapítása a vámegylet ügyköréhez tartozott.

Érdekes, hogy a népességi kulcs alkalmazása máskor is felmerült. Így a schönbrunni békekötés alkalmából azt kívánta az osztrák kormány, hogy az államadósság megfelelő része levétessék Ausztria vállairól és felosztási kulcsnak az 1808-iki népesség számát ajánlotta.*)

Vannak, kik a fogyasztási adók alapján akarják a viszonylagos hozzájárulási képességet megállapítani. Utalva

*) Demelitsch, Metternich und seine auswärtige Politik. Stuttgart 1898, 56. l.

azokra, mit ezen kulcsra vonatkozólag az Anglia és Irhon közötti pénzügy ismertetése alkalmából elmondtunk, itt csak a következőket jegyezzük meg. Ha léteznék általános fogyasztási adó, úgy hogy a fogyasztási képességnek bármely irányban való nyilvánulása az adóstatistikában kifejezésre jutna, akkor ezt a kulcsot talán el lehetne fogadni, mert bizonyos, hogy a fogyasztás arányban áll a fogyasztási képességgel, a fogyasztási képesség pedig a gazdasági erővel. De addig, míg csak egyes tárgyakra veti magát az állam a fogyasztás megadóztatásánál, lehetetlen, hogy a fogyasztási képesség csak megközelítően is kifejezésre jusson. A fogyasztási adó ilyenkor a vagyonosságról nem mond nekünk sokat, túlnyomóan a táplálkozási rendszertől és más tényezőktől függ. A só a szegénység adója; a dohányfogyasztás a szokástól függ, a pálinkafogyasztás a táplálkozástól, éghajlattól és szegénységtől. Sőt bátran állíthatjuk, hogy a mennyiben az állam a fogyasztási adót főleg a tömeges fogyasztás tárgyát tevő cikkekre veti ki, mert csak így számíthat nagyobb adójövedelemre, a magasabb, gazdagabb osztályok fogyasztásában, élvezetében szereplő fogyasztási cikkek megadóztatás nélkül maradnak, a szegényebb államoknak a fogyasztási adó alapján megállapított gazdasági ereje nagyobbak fog látszani, mint a milyen az tényleg. Minthogy pedig a fogyasztási adók elsőrendű életszükségleti tárgyakra is nehezednek, némileg a fejadó jellegét nyerik, minek következtében e javaslat veszedelmesen hasonlít az osztrák javaslatához. Lehetséges-e a fogyasztási adókból származó jövedelmet a népjólét mérvének tekinteni szemben olyan jelenségekkel, a milyenek Olaszországban évek óta egészen a milánói utcái forradalomig előfordultak, a mi pedig csak a súlyos fogyaszt-

tási adók visszahatásának következménye volt? A fogyasztási adó a szegény népet naponkint ellentétbe hozza az állammal, a községgel, mely a szegénynek legnyomoruságosabb élelmét sem engedi adó nélkül fogyasztani, legjobb jele ennek az, hogy mindenütt a vámházak a népdüh első áldozatai voltak. Hogy a fogyasztási adó milyen kevéssé nyújt tájékozást a népek vagyonságáról, azt a következő példa is mutatja. Az angol pénzügyminiszter utolsó budget-beszéde szerint tett a dohányfogyasztás fejenként angol fontban Angliában 11, Franciaországban 21, Ausztriában 21, Németországban 31, Belgiumban 41 fontot.

Ki akarna ezen adatokban az illető államok gazdagságának tükrét látni!

Ha közelebről vizsgáljuk a fogyasztási adó eredményeit, ezek maguk megezáfolják azt a felfogást, hogy csak némileg megbízható jelei volnának a fizetési képességnek, nem is említve azt, hogy ha a fogyasztási adó eredményei lényegileg a fizetési képesség kifolyása volnának, nagyobb egyenlőséget kellene természetesen az egyes adók eredményeiben találni. A mi pedig az egyedáruságokat illeti, a sóegyedáruság bevétele szintén nem tekinthető a fizetési képesség mérvények; az lényegileg a népesség számával és rendszeren szegénységével emelkedik. Így az arány Magyarország és Ausztria között csakugyan 41·7:58·3, mely semmikép sem tekinthető a két állam fizetési képessége arányának, de körülbelül megfelel a népességi viszonyoknak. Ha pedig a sőt kihagyjuk, a kis lottó megszűnése után csak a dohánymonopolium marad, mely szintén kevésbé a fizetési képességnek, mint nemzeti életszokásoknak a képét nyújtja. Láng ugyan a

sójövedéket is megtartandónak véli, mert őt is az a helyes meggyőződés vezeti, hogy mentől több a tárgy, annál inkább lehet az így elért számot a fizetési képesség kulcsának elfogadni.

Azonban az a körülmény is gyengíti a fogyasztási adók mellett felhozható érveket, hogy a fogyasztási adók súlyos volta és gyengébb elméleti jogosultságok folytán nagy a lehetőség, hogy egyik vagy másik állam ezen a téren reformokat visz keresztül, melyek a másik államban nem találnak visszhangra, holott ellenben ép az egyenes adók terén maholnap a két állam talán nagyjában hasonló rendszert adoptálhat. Hogy a fogyasztási adók terén milyen nehézségek keletkezhetnek esetleg, azt a visszatérítés évtizedeken át vajudó kérdése is mutatja.

A legfontosabb érv, melyet a fogyasztási adókból vett kulcs mellett fel lehet hozni az, hogy ezen megoldás abba az irányba esik, melynek megfelelően a vámok közös bevételi forrássá tétettek. A fogyasztási adók hozzávételével — nem mint közös jövedelem, csak mint számítási kulcs — az összehasonlítás bázisa csak szélesednék, mert még több jelenségét a fogyasztásnak karolná fel és azzal javulna is. Ez érvet azonban épp most a vámközösség prekär volta gyengíti.

E javaslatnak csak egy a méltánylandó előnye, — talán szülő oka is — az, hogy bizonyos fogyasztási adóknál Magyarország és Ausztria egyenlő törvényeket létesítettek és így az összehasonlítás ez alapon megbízhatóbb mint a már teljesen differenciálódott egyenes adóknál.

Nézetünk szerint a fogyasztási adó alapján nyugvó kulcs jobban közelítené meg a viszonylagos teherviselési képességet, ha ezen kulcs kombináltatnék a népesség számával, mint azt Offermann ajánlotta.

Egy harmadik újabban forgalomba hozott elmélet az, mely ugyan a népességet akarja alapul elfogadni, de tekintettel a népesség különböző gazdasági erejére egy correcturát akar alkalmazni és azt a munkabérekben találja. Nem tekintve azt, hogy pontos munkabérstatistikával nem rendelkezünk, tehát nagyon arbiträr számokkal kellene dolgozni, az elvet magát is hibásnak tartjuk, mert a munkabér ugyan a nemzeti jövedelemnek egyik igen jelentékeny része, de agricol természetű országban mégis sokkal kisebb jelentőséggel bír, mint ipari államban. Hozzájárul még, hogy másképen alakulnak a munkabérek az iparban, mint a mezőgazdaságban, milyen arányban akarunk már most a kettőnek befolyást engedni? A munkabér aztán majd csak pénzben adatik, majd részben természetben, például ellátással van összekötve, aztán különbözőképen alakul férfiaknál, nőknél, gyermekeknél, milyen arányban kelljen a különböző kategoriákat számba venni? Aztán milyen különböző tényezőknek van a munkabérekre befolyása! Még inkább lehetne a correcturát a földjáradékban találni, mert tudjuk, hogy ez rendes körülmények között szoros kapcsolatban áll a népesség számával és annak nagyobb sűrűségével emelkedik.

Áttérve az eddig használt eljárásra, a mely szerint az államoknak az egyenes és közvetett adóból származó bevételei alapján történik a teherviselési képesség megállapítása, kétségtelen, hogy ez igen sok kifogás alá esik. 1867-ben, midőn az egyenlő adórendszer eredményei alapján történt a hozzájárulási kulcs megállapítása, e mellett legalább az a körülmény szólt, hogy az így megállapított quota bizonyára megfelel annak, melyben eddig is a két állam az illető

szükségletek fődözéséhez hozzájárult. A tényleges hozzájárulás és az erőnek megfelelő hozzájárulás azonban két különböző dolog. Hiszen Magyarország esetleg azt is mondhatta volna, vagy rádiktálhatták volna, hogy a közös kiadásokhoz ugyanazon arányban járuljon, mint a másik állam, a hogy tényleg a civillistához egyenlő arányban is járul. De ebből az állam valódi fizetési képességét megállapítani nem lehet. Ha tehát már akkor is, midőn két állam egyenlő állambáztartási rendszerrel bír, annak eredményeiből a gazdasági erőt kiszámítani nem lehet, úgy még kevésbbé lehetséges az akkor, midőn a két állam lényegesen eltérő alapon rendezte az állambáztartását. Az állam bevételeinek terjedelme függ az állam tevékenységétől, mely az egyik államban nagyobb, a másikban kisebb. Az angol állam például sok szükségletre nem költ, melyek nálunk jelentékeny összegeket vesznek igénybe. E szükségletek fődözésére már most természetszerűleg a nemzeti jövedelem különböző hányada vétetik igénybe. De még egyenlő szükségletek mellett is az egyik állam ezek fődözetéről akképen gondoskodik, hogy a nemzeti jövedelem például 5%-át veszi igénybe, a másik 10%-át vagy többet. Milyen helytelen okoskodás volna már most az, mely azt állítaná: mivel a polgárok által hozott áldozat mindkét államban egyenlő, a nemzeti jövedelem nagysága is egyenlő? Az egyik állam inkább új adók vagy adóföllemelés útján fődözheti a nagyobbodó szükségleteket, a másik adósságok útján. Az egyik államban az önkormányzati pénzügy függetlenebb, önállóbb, mint a másikban stb. Valamely államnak nagyobb jövedelme lehet oly forrásokból, melyek a gazdagság hanyatlásával függnek össze, például illetékek egészségtelen nagy birtokforgalom

mellett. Jellemző, hogy más államkapcsolatokban, mint az előbbiekben láttuk, általában ritkán, és sehol csak magában véve, vették az állami bevételeket a quota alapjául.*)

Scheel is az adójövedelmet legkevésbé tartja alkalmasnak a viszonylagos fizetési képesség megállapítására; csak

*) A quotaszámitás ezen módját különben majdnem kivétel nélkül elítélték. Csak néhány véleményt idézünk.

Horánszky: A quota kiszámításának ez az alapja... Magyarországra nézve szerfelett káros, mert a két állam erőviszonyait nemcsak hogy hiven vissza nem tükrözi, de sőt reá nézve azon alaphibában szenved, hogy mentől jobban kénytelen volt szivattyúzni adózó polgárainak az erejét... annál hátrányosabbá vált reá nézve ez az alap... Ez az alap nem az igazi alap. (A quota-kérdés 63. és 66. l.)

Láng: A két állam adórendszerének fokozódó eltérése már nálunk is lehetetlenné teszi ezt az alapot. (Láng azonban ezt csak az egyenes adókra vonatkoztatja. (A quota 17. l.)

Matlekovits: Az adóeredmények nem alkalmasak a hozzájárulási arány meghatározására. (Magyar Gazdák Szemléje 1896.)

Ambrozovics: Az adóban is, az adózók jövedelmén kívül sok más és különféle jövedelem szerepel, melyek szintén más-mások lehetnek a két összehasonlítás alá jövő államban... Szóval az adó a nemzeti jövedelemnek csak része, mely résznek aránya az egészhez más-más lehet a két államban. (Országok gazdasági erejének összeméréséről 5. l.)

Offermann: Dass dieser Masstab kein viel zuverlässigerer war als irgend ein beliebig anderer, der gewählt hätte werden können, geht schon aus den vielen Streitigkeiten hervor, die gleich anfangs über die Posten entstanden sind, welche aus den beiderseitigen Einnahmehudgets deshalb einzubeziehen oder auszuschneiden wären. Aber genug an dem, man hat sich damals geeinigt... auf einer Basis, die in Ermangelung einer absolut richtigen Berechnungsmethode der Kritik zur Noth standhielt. (Die Entscheidung der Krone im österr.-ungar. Quotenstreit 8. l.)

Az osztrák quotabizottság az 1896. jun. 15. ülésen a magyar

ott, hol az adórendszer egyenlő, ugyanazon ország egyes részeinek fizetési képességét lehetségesnek tartja egy bizonyos adó eredménye után megítélni. Ilyen egyes adónak tartják a szakemberek közül többen az örökösödési adót. Azért Wagner és mások a mellett kardoskodnak, hogy a német birodalom háztartása javára hozassék be a birodalmi örökösödési adó, mint a mely a birodalmi terhek legigazságosabb elosztását biztosítaná. Semmi kétség sincs abban, hogy az örökösödési adó szoros viszonyban áll a nemzet vagyonával, mert az egész vagyon bizonyos idő alatt esik örökösödési adó alá. Itt csak két nehézség merül föl. Először a bevallás helyessége, melyben a különböző államok népei között nagy különbség lehet. Másodszor az, hogy az ingó vagyon mindig jobban kerül el az adóztatást, mint az ingatlan; az olyan állam tehát, melyben az ingó vagyon jelentékeny, aránylag kevesebb örökösödési adót fog fizetni, mint olyan, melyben inkább az ingatlan vagyon szerepel, melyet eltitkolni nem lehet. Végre tekintetbe jön — mint láttuk — még egy harmadik körülmény, tudniillik az egyes államok különböző halandósága. A mely államban a halandóság nagyobb, ott átlag évenként egy nagyobb része a vagyonnak jut örökösödési adó alá, mint olyan államban, melyben a halandóság kisebb.

Azon felfogással szemben, mely vagy az adóbevételek

bizottság elé terjesztett üzenetében «sajnálátát fejezi ki a fölött, hogy a tisztelt magyar regnicolaris bizottság... egy teljesen tarthatatlan alaphoz ragaszkodik». A magyar quota-bizottság is 1896 április 25-dikén megállapított üzenetében, bár sokkal enyhébben, azt mondja: «A magyar országos bizottság sem tartja feltétlenül megbízhatónak azon alapot, a melyet az adókból származó brutto-bevételek nyújtanak».

összegét, vagy egyes adókat akár a hozzájárulás kulcsául elfogadni, azzal a nézettel is találkozunk, hogy az állami bevételek összesége fogadtassék el alapul. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy ez egyike a legnyersebb összehasonlítási alapoknak. Az állami szükségletek nagysága, az adó-ügy történeti fejlődése, az állam különböző jövedelmi forrásainak ereje, mint megannyi tényező, mely lehetetlenné teszi, hogy ez alapon az államok viszonylagos fizetési képességét hiven konstatálhassuk.

Mindezek után tehát csak azon eredményhez juthatunk, a melyhez, a mint láttuk, a modern statistika is eljutott, hogy csak több helyesen választott tünet alapos megfigyelése nyújthat biztos alapot két nemzet gazdasági erejének megítélésére. Minden egyéb eljárás csak ámitás, mely oly adatok használatához vezet, melyeknek homlokára, egy kiváló szakember szavai szerint, a helytelenség vagy legnagyobb megbízhatatlanság bélyege van sűtve. Tehát az eredmény: helyesen kiszemelt tünetek és e tüneteknek aztán vagy az Index-Number módszere, vagy a representatív módszer szerint való értékesítése.

Index számnak, Index-Numbernek nevezzük — mint láttuk — a statistikában azt a számot, melyet valamely tüménny kifejezésére akkor számítunk különböző értékek átlagából, ha az egy értékből föl nem ismerhető. Ha például valamely évre vonatkozólag az árhullámozás irányát meg akarjuk állapítani, azt egy árúnak hullámozásából megállapítani nem lehet, az egyik árú ára emelkedett, a másiké csökkent, az egyiké emelkedett 10%-al, a másiké 100%-al, stb.; ha tehát az árhullámozás képét föl akarjuk tüntetni, akkor 100, 200 vagy

több árú áralakulásának átlagából konstatáljuk azt. Ilyen, nem egy tünetből fölismerhető jelenség kétségkívül a népek szolgáltatási képessége. Ezt sem egyedül a nemzeti termelésből, még ha pontosan megfigyelhető volna is, sem a nemzeti fogyasztásból, sem a nemzeti vagyonból, sem a népességből, sem a területből, sem az adófizetésből stb. magában véve fölismerni nem lehet; de mindegyik képezi annak egyik elemét. Szükséges tehát, hogy az összes relevans és statistikailag pontosan megállapítható elemeket összefoglaljuk és akkor megkapjuk a nemzet szolgáltatási képességének Index-Numberét. Azt fogják mondani, hogy itt az önkénynek az elemek kiválasztásában nagy tere van. De ez ellen épen a statistika nyújtja az óvszert, mert ha például az Index-Numberünk ötven vagy esetleg még több tételnek átlagából számíttatik, akkor már egy-egy tételnek bevonása vagy kihagyása az átlagot alig észrevehetően fogja változtatni. Az ily számításban aztán a legszélsőbb értékek is helyet foglalhatnak, a népesség is, melyet az osztrákok vettek alapul, sőt még a terület is (melyből plane Magyarországra nagyobb százalék esik mint Ausztriára), mint-hogy az is kétségtelenül a nemzeti erőnek egyik alaptényezője.

E számítással szemben azt az ellenvetést is fogják tenni, hogy ez nagyon bonyolult. Ez igaz, de ez a föladat természetében rejlik. Népeknek gazdasági erejét, szolgáltatási képességét megállapítani, egy fölötte nehéz föladat, épen azért, mert igen különböző tényezők veendőik figyelembe és ezeknek egyikét sem szabad elhanyagolni. Az ilyen kérdésekkel foglalkozóknak, fájdalom, be kell vallani, hogy könnyebb volt a csillagok járásának törvényeit fölfedezni, mint azokat, melyek a nemzetek és társadalmak ügyeiben kifejezésre jutnak. Amúgy

is, mint fentebb említettem, az Index-Numbert a gazdasági jelenségekre szorítani szükségesnek tartjuk; minden más jelenséget kizárnánk, legyen annak különben bármily nagy jelentősége, mihelyt az nem első sorban gazdasági természetű. Mert a quota egy gazdaság-pénzügyi problema.

A mennyiben azonban az Index-Number számítására elegendő megbízható adat nincs, vagy annak föllállítása egyéb nehézségeket okoz, be kell érni a repräsentatív módszerrel, mely néhányát a legjellemzőbb és legkategorikusabb adatoknak kiemeli.

Tanulmányunk e részénél valamivel hosszasabban kellett időznünk. Ki kellett mutatni azon logikai útat, mely a figyelembeveendő tünetek fölismeréséhez vezet, valamint azt, mit ért el eddig a statistika e symptomák fölismerése körül. Nem szenvedhet többé kétséget, hogy a quota, azaz két állam viszonylagos adózó képességének szabatos, gyakorlati és elméleti igényeknek megfelelő megállapítása egy nehéz problema, melynek megoldása csak úgy közelíthető meg, ha a tünetek sorát pontosan megállapítjuk, és e tünetek állandó, folytonos megfigyeléséről teljesen megbízható módon gondoskodunk. Látjuk ebből, hogy e föladat tehát csak rendszeres úton érhető el, nem időről-időre kiküldött, a szükséges apparatussal nem rendelkező bizottságok útján, hanem csak oly közeg segítségével, melyben a gyakorlati és elméleti föltételek a kérdés megoldására megvannak. E közeg jellegéről bővebben nem szólnunk, csak annyit tartunk szükségesnek megjegyezni, hogy meggyőződésünk szerint e közegnek és az általa végzendő munkálatok hiányára vezetendő vissza minden baj, mely a quota-harczból a két államra hárult. Ha ily közeg a két állam-

ban állandóan foglalkozott volna a fizetési képességet befolyásoló összes tényezők megfigyelésével oly eljárás alapján, melyet közös megegyezéssel és a tudomány hozzászólásával megállapítottak volna, a kérdés nem mérgesedhetett volna el oly mértékben, mint az tényleg bekövetkezett. Természetes, hogy az ily módon készült munkálatok csak anyagot nyújtanának azon bizottságok működésére, melyeket erre a közjog kijelölt.

A quota problémája másképen megnyugtatóan meg nem oldható. Az eddigi mód, mint az jóformán általánosan el van ismerve, megbizhatatlan. Lényeges változás csak akkor állana be, ha Magyarország oly jövedelmi adórendszert létesítene, mint a milyen Ausztriában fennáll és idővel meggyőződünk arról, hogy mindkét államban egyforma lelkiismeretességgel történik a nemzeti jövedelem bevallása. Akkor a kellő kaute-lák alkalmazásával a jövedelmi adó eredményeiből visszatük-röződő nemzeti jövedelem annál is inkább elfogadható alap-ját képezhetné a két állam szolgáltatásának, mert pénzbeli terhekről lévén szó, sokan mégis csak olyan kulesban fognak megnyugvást találni, mely nem általános gazdasági jelen-ségekből indul ki, hanem maga is pénzbeli viszonyok ered-ménye, melyek tehát a kötelezettség, az ellenőrzés, a nyilvánosság egyenlő biztosítékaival vannak fölrüházva.

És ezzel lezárhatnám tanulmányomat, ha nem érezném, hogy azon olvasónak, ki engemet türelmesen idáig kísért, tar-tozom azzal, hogy az itt vázolt módszer szerint a quota szám-beli alakulása iránt is némi tájékoztatást nyújtsak, mint a mi, különösen e napokban, a kérdés legégetőbb és legvitatottabb részét teszi. Ugyan az ilyen számítások messze meghaladják

a magánstatistikus erejét, ki nem rendelkezik a hivatalos adatok gazdag tárházával, nem a hivatal nagyszámu munkaerejével és az adatok beszerzése körül hatáskörével; de némi tájékozást mégis remélek nyújthatni a quotakérdésben Magyarország által jogosan, becsületesen és szilárdan elfoglalandó álláspont iránt.

V.

Tudományban és gyakorlatban mindig nagy szerepet játszottak — nagy bajt okozva — pontatlanul körülírt és pontatlanul megfigyelt tények. Minden téren ilyenekkel találkozunk, a természet megfigyelésénél épenúgy, mint az állami élet szövevényes kérdéseiben. Hamis észleletek a physika terén rendszeren gyorsan megboszulják magukat az azokra támaszkodó emberi műveknél; az állami élet hamis megfigyelései is megboszulják magukat előbb-utóbb. Azért valamint ott a természettudósnak, emitt az államférfiúnak legfontosabb föladata pontos megfigyeléseket, pontos észleleteket tenni. A quota is az észlelet kérdése. Egy gondosan keresztülvitt és a lényegre irányzott tárgyilagos vizsgálódás nélkül czélhoz nem lehet jutni még abban a mérvben sem, mint az az előbbi fejezetben előadott nehézségek mellett lehetséges. Ilyen vizsgálódáshoz fogunk a következőkben néhány adalékot szolgáltatni.

Mielőtt azonban összegyűjtött adataink ismertetésére áttérnénk, néhány szót kell ejtenünk követett eljárásunkról, módszerünkéről és kitűzött föladatunk terjedelméről. Az előbbi fejezetben láttuk, hogy sem a nemzeti vagyon, sem a nemzeti jövedelem pontos becsléséről a statistika mai eszközeivel nem

lehet szó. Csak két út áll rendelkezésre a nemzeti erők mérésére, még pedig az Index-Number rendszer és a repräsentativ módszer. Tanulmányaim folyamán gyűjtött adataim segítségével megkísérelhetném az első módszer alkalmazását is. Azonban okom van mégis inkább a másik módszer segítségével keresni a célt. Az Index-Number rendszerét csak úgy lehetne alkalmazni, ha minden egyes adat jelentősége, használhatósága kifejtetnék, mi magában véve terjedelmes munkát föladatát tenné. A nélkül az ilyen összeállítások az önkényes csoportosítás és a kriterium nélkül való összehányás benyomását teszik, mit tényleg az osztrák quota-bizottság a magyar quota-bizottság által összeállított, igaz, nem épen nagyon rendszeres adatok ellen fölhozott. Azért én a következőkben inkább a repräsentativ módszer útját választom. Csak egynéhány oly jelenségnek behatóbb vizsgálatába fogunk bocsátkozni, mely tipikusnak tekinthető a gazdasági erők megítélése körül és melyet egyúttal egy kissé mélyebben fogunk bonczolgatni, mi által az adatok nyelvét jobban fogjuk megérteni. Nem sok adatra van szükségünk, hanem inkább kevésre, de olyanra, melylyel a jelenségek mélyébe bocsátkozhatunk. Egyúttal melőzhetőeknek tartjuk azokat az adatokat, melyek már más dolgozatokból — így Horánszky *Quotakérdés* című tanulmányából — ismeretesek.

Föladatunk terjedelméről és határáról pedig a következőket kell megjegyezni. Nem vállalkozunk arra, hogy szabatos, felebbezhetlen számot állapítsunk meg, melyet egyszerűen a két államnak a legközelebbi tíz évre el kellene fogadni. Számaink csak azokat a maximalis és minimalis értékeket akarják megállapítani, melyek közelében az igazságos

quotakules fekszik. Csak ez lévén célunk, nem tartottuk szükségesnek, hogy mindenütt hosszabb évekre terjedt számsorozatokot producáljunk. Ezt csak arra az esetre kellene tennünk, ha számainkból kiderülne az, hogy a quotát meg kell változtatni, különösen pedig, ha csakugyan föl kellene emelni. Ha a statistikai vizsgálódás ugyanis azt eredményezné, hogy a Magyarország terhére eső jelenlegi quota inkább magasabb, mint az, mely Magyarország gazdasági erejének megfelel, akkor fölmentettnek érezzük magunkat új kulcsot keresni, mert Magyarország közvéleménye jelenleg csak a quota fölemelése ellen tiltakozik, de nem követeli annak leszállítását, azon homályos sejtelem ellenére, hogy a jelenlegi quota inkább meghaladja Magyarország viszonylagos fizetési képességét. Tehát csak az esetben kellene azzal a föladattal foglalkozni, mi legyen az új quota, ha azt terheinkre föl kellene emelni.

Ugyanez okokból lemondhattunk arról, hogy systematikus összehasonlításokat tegyünk az utolsó tíz év viszonyai és a megelőző tíz év viszonyai között. Erre is csak azon esetben lett volna szükség, ha azon eredményhez jutottunk volna, hogy a magyar quotát föl kell emelni. Ha ellenben vizsgálataink azt mutatják, hogy még ma is Magyarország gazdasági erejének aránya Ausztriához viszonyítva inkább a mai quota arányán alól marad, akkor feleslegessé válik annak kutatása, mily arányban haladt a gazdagodás Magyarországon az utolsó tíz év alatt. Hiszen ez esetben az a kérdés egészen irrelevans, mert ha ily haladás mellett is Magyarország gazdasági erejének aránya a quotánál kisebb, ebben csak az a szomorú tanulság rejlik, hogy harmincz éven át többet fizettünk, mint kellett volna és hogy minden haladás ellenére még ma is a quota túl

becsüli Magyarország viszonylagos gazdagságát és gazdasági erejét.

Kérdések, mint a jelenlegi, az által is complicálódnak, hogy zavaros fogalmak több értelmű, zavaros szavakkal fejez-
tetnek ki. A két állam viszonylagos haladásáról beszélnek,
pedig lényegében nem a haladás az, mi itt tekintetbe jön,
hanem a gazdagodás. A haladás pedig nem mindig gazda-
godás, sőt épen nem kell annak lenni, hanem csak átalakulás
az állami és társadalmi lét egy magasabb foka felé. Sok jelen-
ség, a mely állami, társadalmi és gazdasági életünkben ilyen
átalakulást kétségbevonhatlanul kifejezésre juttat, még épen-
séggel nem bizonyítja eo ipso a gazdasági erő gyarapodását.
Hogy az ingó vagyon képviselői között ma nagyobb számban
találjuk a nagyobb vagyonok képviselőit, hogy vasutakat és
négyemeletes házakat építünk, hogy a hitelt szolgáló intéze-
tek száma szaporodik, hogy nagyobb az államháztartásunk, ez
mindenesetre bizonyítja, hogy gazdasági életünk átalakult,
hogy a gazdasági haladás követelte intézmények nálunk is
fölállítottak, de hogy gazdagabbak lettünk, azt egyszerűen
e tényekkel bizonyítani nem lehet. Sőt bizonyos átalakulások,
bár a magasabb gazdasági culturfok követelményei és követ-
kézményei, még káros hatásoktól sem mentesek, mint például
a vagyonok nagy concentratiója és az azzal járó nagy vagyoni
különbségek. Ha tehát valamit bizonyítani akarunk, nem azt
kell bizonyítani, hogy Magyarország gazdasági élete is át-
alakult, hogy mink is birunk már a modern gazdasági élet
követelte intézményeket, hanem azt, hogy a nemzet mint
egész és annak egyes tagjai átlagban anyagi javakban és activ
vagyonban — a passivákat leszámítva — gazdagabbak, mint

tíz év előtt, mikor utoljára a quota megállapított és hogy a gazdagodás aránya nálunk csakugyan nagyobb volt, mint Ausztriáé ugyanezen korszakban.

Mert azt jól és következetesen szem előtt kell tartani, hogy a kérdés nem az : gazdagodott-e Magyarország általában az utolsó tíz vagy harmincz év alatt, hanem gazdagodott-e nagyobb mérvben, mint Ausztria? Arra pedig nehéz volna igennel felelni. Egyebet sem kell szem előtt tartani, mint azt, hogy az utolsó korszak inkább használt az ipari országoknak, mint a földmívelő országoknak. Óriási lendületet találunk ott, inkább stagnálást, hanyatlást itt. Hiszen az utolsó korszak egyenesen a «gazdasági válság» korszakának neveztetik. A nagy tengerentúli verseny által okozott hanyatlása a legfontosabb termények árának egymagában megezőfolja azt az állítást, hogy a földmívelő ország nagyobbat haladt előre. A buza alacsony ára, a phylloxera által elpusztított nagy jövedelmezőségű szőlőterületek, a sertéskivitel nagy hanyatlása Magyarország legjobb jövedelmi forrásait támadta meg. Ezután senki sem kételkedhetik Széll Kálmán miniszterelnök által ez év június 22-dikén tett kijelentésnek igazságában, «hogy Magyarország gazdaságilag bizonyos visszaesésben van». A mezőgazdaság súlyos helyzete számos existenciát tett tönkre, terhelte az állami költségvetést, szaporította a hivatalkeresők számát, a mezőgazdaságban és a nemzetben nem gyökerező sok külföldi elemet hozott hozzánk, kiknek jövedelme nem az országban fogyasztatik, hanem külföldön. Közigazgatásunk hiányossága következtében nem is ismerjük a vidék állapotát, de időről-időre egy jajkiáltás föltárja előttünk a culturalis államhoz nem méltó állapotokat. Egész vidékek küzdenek a legsúlyo-

sabb nyomorral és más vidékeken a népesség a megélhetés legalsóbb fokára van szorítva. Ha ezek mellett az ipar és kereskedelem némi haladást mutat is, ez korántsem állítja még helyre az egyensúlyt, még kevésbé biztosít nagyobb gazdagodást. Nagy nehezen fejlődik nálunk az ipar és attól kell tartani, mentől erősebb lesz az osztrák ipar és mentől nehezebben talál külföldi piacokat, annál jobban fog ránk nehezedni. A mellett, ha itt-ott az ipar terén föllendülés van, másfelől nagy virágzó iparágak súlyos helyzet között vívódnak. Hogy ezzel összehasonlítva Ausztria képe sokkal kedvezőbb, az kétséget nem szenved. Ausztriában kedvezőbb az arány az egyes termelési ágak között; Ausztria már régóta élvezi az állami támogatást, míg Magyarország annak ellenségeskedésével találkozott; Ausztriában az ipar és kereskedelem régi és tőkéit részben már teljesen amortizálta; Ausztriának kedvez első sorban a 70-es évek közepe óta inaugurált gazdasági politika; Ausztriának szolgálnak első sorban a monarchia consularis közegei a külföldön; Ausztria saját népességében és gazdagságában talál nagy fogyasztási képességet. Nem is szólva arról, hogy Ausztriának általában az utolsó évek nagy vívmányai sokkal nagyobb szolgálatot tettek mint nekünk. Ha például egy métermázsza kőszénnel ma azt a mechanikai hatást lehet elérni, mint azelőtt kettővel, az természetesen az előrehaladtabb ipari államnak nagyobb hasznára lesz, mint az agrár államnak. Mindezekből már eleve is, a statisztikai számok segítségével nélkül, azt a benyomást nyerjük, hogy Magyarország nagyobb gazdagodása szemben Ausztriával nem valószínű, hogy ezt is nem a döntő jelenségek megfigyelése, hanem mellékes tünetek túlbecsüléséből vezették le.

Elég fontos a tárgy ez oldala, hogy egy pillanatra a kérdést közelebről is tekintsük. Végre tudjuk azt is, mik a gazdagodás forrásai és így ez oldalról is vizsgálhatjuk: vajon azon tényezők, melyektől egy nemzet gazdagodása függ, hol alakulnak kedvezőbben, Ausztriában vagy Magyarországon? Hiszen tudjuk, hogy a gazdagság és gazdagodásnak meg vannak a maga törvényei, a maga föltételei. Egy nemzet gazdagsága kétségtelenül első sorban területi és népességi viszonyoktól függ. Területi tekintetben némileg kedvezőbbek nálunk a viszonyok, de népességi tekintetben, mint még látni fogjuk, nem. De azután következnek a népesség gazdasági erényei. Alig fogja valaki állítani, hogy a magyar nép Ausztria népével szemben szorgalmasabb, avagy takarékosabb, hogy nagyobb nálunk a vállalkozói szellem, mint odaát, nagyobb az energia, a kitartás. Sőt ellenkezőleg, mindezen tulajdonságok nálunk kevésbé vannak kifejlődve, mint odaát. A gazdasági ismeretek quantuma, a routine, a tapasztalat odaát kétségtelenül nagyobb. Nálunk még mindig inkább a könnyebb foglalkozásokat, az úgynevezett «úri» pályákat keresik föl; odaát egész családok, egész nemzedékek élnek nehéz, de jövedelmező foglalkozásokból. Végül nagyot lendíthetnek egy nemzet gazdagságán conjuncturák, főleg gazdasági, politikai conjuncturák. A gazdasági conjuncturák az utolsó korszakban Magyarországnak épenséggel nem kedveztek, inkább ártottak. Legfeljebb a politikai conjuncturák kedveztek annyiban, hogy Magyarország, visszanyervén önrendelkezési jogát, államiságát, önnön magának él, nem pedig más állam vérkeringésének szolgál. De Ausztria is megszabadult az absolutismus jármától, mi mindenesetre jótékony hatással volt. Magyarország

pedig helyreállított államisága ellenére még alig vitte odáig, hogy állami önálló létét ismerjék.

Ezekből is tehát csak azt a következtetést vonhatjuk, hogy hiányoznak a tényezők is, melyek lehetővé tennék, hogy Magyarország gyorsabb rythmusban gazdagodjék, mint Ausztria.

Alig érdemes tehát azon fölszínen úszó ítéletekre reflectálni, melyek bizonyos tünetekből Magyarország rendkívüli gazdagodására akarnak következtetni. Mindezek a már említett «ungenau beobachtete Thatsachen» sorába tartoznak. Ilyen ítéleteknél még a következőt is szem előtt kell tartani. Vannak államok, melyekben a nyilvános élet hatalmasan pezseg, melyben a polgár életének talán túlnagy része a nyilvánosság előtt folyik le, és vannak, melyekben inkább az intim belső élet zárja körébe az egyéneket. Magyarország az előbbiek közé tartozik, főleg pedig annak fővárosa. Azért aránylag tündöklőbbek a nyilvános életnek szánt intézmények és épületek: az új parlament, a klubok, az idegeneket annyira elbűvölő egyes fényesebb társadalmi intézményeink, nyilvános, országos ünnepélyeink, nagy vendégszeretünk, stb. De ki akarná ezek után megítélni az ország gazdagságát? Ez oly hiba volna, mint ha valaki Olaszországot gazdagabbnak tartaná, mint Angliát, mert annyi a műkincse. Az a kevés a mit mi nyilvános épületek és berendezések által culturalis törekvéseink és a magyar állameszme kifejezésére tehetünk eddig, talán szegény dolog ahhoz képest, mit egyes osztrák főurak gyűjteményei, palotái stb., de mindenesetre azok együtt véve, továbbá a nyilvános gyűjtemények, műkincsek, remek épületek nagy száma nemcsak Bécsben, de minden nagyobb

osztrák városban, értékben képviselnek, holott nálunk ez irányban általában nagyon szerény méretek uralkodnak.

Látjuk ebből, hogy csak hamis benyomások vezethettek azon fölfogáshoz, hogy nálunk az utolsó korszak a gazdagodás föltünő arányait mutatja, olyanokat, melyek a két állam közt az erők mértékeit jelentékenyen megváltoztatták. Ezt számokkal igazolni lesz most a föladatunk. Mielőtt azonban erre áttérnénk, nem lesz fölösleges egy rövid pillantással az eddigi quota-alkudozások történetéből egynéhány jellemző körülményt emlékezetünkbe visszahívni.

Vizsgáljuk mindenekelőtt, miképen jött létre 1867-ben a mostani quota. Az első quota-bizottságok, melyek 1867-ben működtek, azon eredményhez jutottak, hogy a közös ügyek költségeinek fődözési aránya csakis a két állam fizetési képessége szerint állapítható meg, ennek kiszámítására pedig akkorigban más alap nem kínálkozott, mint az akkor, ha nem is egészen egyenlő, de meglehetősen egyenlő elvek szerint szabályozott adóztatás. Az osztrák bizottság ez alappal szemben is még azon kifogással élt, hogy a fizetési képesség kiszámítására csak az egyenes adók választandók, melyekben az jobban tükröződik vissza, mint a közvetett adókban, mint a melyek végre is életszokásoktól függenek és melyeknél a forgalom szabadsága mellett gyakran történik, hogy a fogyasztási adó alá eső tárgy nem ott fogyasztatik, hol a megadóztatás történik. Mivel azonban elismerték, hogy az egyenes adók kizárólagos tekintetbevételével Magyarország nagyobb terhet vállalna, ezt azzal gondolták ellensúlyozhatni, hogy bizonyos fogyasztási adók, valamint a vámbevétel is, közös bevétellé tétessenek. Az osztrák bizottság azért is tett nehézségeket, mert nemcsak a közös ki-

adások kulesának meghatározását akarta a bizottság földadatainak körébe bevonni, hanem azzal együtt Magyarország hozzájárulási arányát az osztrák államadóssághoz megállapítani tartotta szükségesnek. E nehézségek legyőzése után a tárgyalás a quota megállapítására szorított. A számítás alapjául egy a legfelsőbb számvevőszék által megállapított és az állami zárszámadásokon nyugvó kimutatás vétetett, mely a két államnak a központi kiadásokhoz való hozzájárulását az 1860—65-ig terjedő időszakban föltüntette. E kimutatás adatai a következők:

	Magyarország járuléka	Az örökös tartományok járuléka	Összesen
1860	43.567,263 frt.	142.858,551 frt.	186.425,834 frt.
1861	42.640,092 „	142.369,493 „	185.009,585 „
1862	67.662,836 „	153.438,085 „	221.100,921 „
1863	53.455,171 „	175.966,430 „	229.421,601 „
1864	57.981,933 „	166.462,570 „	224.444,503 „
1865	52.100,137 „	168.475,369 „	220.575,506 „
Összesen	317.407,452 frt.	949.570,498 frt.	1.266.977,950 frt.
Arány	25.052 ^o / _o	74.948 ^o / _o	100 ^o / _o

A magyar quota-bizottság késznek nyilatkozott e kimutatást alapul elfogadni, bár kétséget nem szenvedhetett, hogy azon korszakban az absolut hatalom, az ország tényleges fizetési képességével nem törődve, annak terheit a végsőig szaporította, mi az ország lassú fejlődésében, a közvetett adók bevételeinek csökkenésében, a végrehajtások nagy számában és egyéb jelenségekben visszatükröződött. A magyar quota-bizottság helyesen utalt arra is, hogy Magyarország e súlyos adószolgáltatása oly adórendszernek volt az eredménye, melyet ellenséges indulatú közegek sebtében léptettek életbe, kik Magyarország viszonyait nem ismerték és mint az ország más

ellenségei is, annak kútforrásait kiapadhatlanoknak tartották. Mindamellett e táblázattal szemben az osztrák quota-bizottság bizonyos correcturákat követelt, melyeknek alkalmazása után a két állam hozzájárulási aránya következőképen alakult volna :

Magyarország	— — —	27.064%
Ausztria	— — —	72.936%

Annak ellenére azonban, hogy még e correcturák után is a magyar quota csak 27%-ot tenne, az osztrák quota-bizottság még ez eredménnyel sem elégszik meg, hanem bizonyos fogyasztási adók kihagyásával a quota-arányt 31·04 : 68·96, vagyis kerek összegben 31 : 69-ben állapítja meg. Közelebb ehhez, mint a hivatalos táblázatból következő kuleshoz áll a két kormány együttes javaslata, mely a 30 és 70-féle quotát ajánlja, melyet végül a magyar bizottság, csakhogy egy közös javaslat létrejöheszen, elfogad, bár, mint mondja, ezáltal az ország nagyobb terhet vállal el, mint az volt, mely az eddigi hozzájárulásból származott. Hozzátétezik továbbá, hogy a magyar quota-bizottság azt annak reményében teszi, hogy a tíz év folyama alatt, melyre a quota megállapítottatik, az ország anyagi ereje és jóléte a visszanyert önkormányzat következtében gyarapodni fog.

Ebből világosan kiderül, hogy az 1867-ben megállapított quota az akkori tényleges hozzájárulást és bátran mondhatni maximalis fizetési képességet jelentékenyen meghaladta és nem a mult eredményein nyugodott, hanem már egy jobb jövőt előlegezett, melynek esetleg tényleges bekövetkezése nem szolgáltatna új érvet a quota újabb emelésére.

Hogy pedig Magyarország akkor tényleg túlterhelt volt,

azt a következő adatok mutatják, melyeket Lónyay *Hazánk földterületi és adóviszonyai* című dolgozatából merítettünk. E szerint nem önkéntes befizetés útján bevétetett az egész monarchiában 53·4 millió forint, ebből esett a magyar koronához tartozó országokra 39·7 millió; tényleg erőszakos behajtás útján bejött 31·7 millió, ebből a magyar korona országaiból 20·6 millió (1859). E behajtásra az egész monarchiában alkalmaztatott 147,640 katona, ebből a magyar korona országaiban 120,473. 1858-ban az egész monarchiában adóhátralék volt 8·3 millió, ebből Magyarországra esett 4·9 millió.

És az állami jövedelmek hanyadrésze fordítottatott akkor Magyarország javára? Nézzünk csak néhány adatot. Az igazságszolgáltatás került 1864-ben 7·8 millió forintba, ebből Magyarországra jutott 1·9 millió forint. A vállalatoknak nyújtott állami segély tett 5·8 millió forintot, ebből Magyarországra jutott 1·2 millió forint (így is a dunagőzhajózási társulat egészen Magyarország terhére irva). Összesen államköltség fejében Magyarországon elkötetett 97·3 millió forint, az itt beszédett 145·6 millió jövedelemből 48·3 millió ment Ausztriába.

Az arány, melyet 1867-ben a quota-bizottság elé terjesztett és a legfőbb állami számvevőszék által összeállított táblázatok alapján kiszámítottak, a mint láttuk, 25.052% volt. Nem lesz érdektelen, ha a két állam szolgáltatási arányát tovább is a múltba visszafelé kísérjük, a mennyire az lehetséges. E célra rendelkezésünkre áll Weninger egy tanulmánya, mely az *Osztrák-magyar monarchia államháztartása e század első felében* címe alatt a *Statistikai és nemzetgazdasági közlemények* VI. és VII. kötetében megjelent. Ez érdekes és gondos tanulmány végeredményeként a következő adatokat találjuk,

mely adatok közvetlenül a közös pénzügyministerium és a főszámvevőszék levéltárában levő forrásokból vannak merítve; és Weninger mondja: «nincs az adatok között szám, mely nem a kezeimben volt eredeti számadásokból vétetett volna.» Weninger szerint Magyarország hozzájárulási aránya a monarchia központi kiadásaihoz tett:

1803: $40\frac{1}{2}\%$

1804: $29\frac{1}{2}\%$

A következő évek adatai, minthogy a papirpénzgazdálkodás elharapódzása minden józan pénzügyi politikát lehetlenné tett, nem értékesíthetők.

1817: 17%

1818: $24\frac{4}{5}\%$ *)

1827: 22% *)

1828: $25\cdot8\%$

1837: $26\cdot1\%$

1846: $24\cdot4\%$

1847: $22\cdot8\%$

E számításokban az államadóságok is befigyeltek.

1867-ben a quota tehát magasabban állapított meg, mint azt az alapul vett állami bevételek aránya indokolta. Már ez is mutatja, hogy a másik állam képviselői nem tartották magukat tárgyilagosan azon alaphoz, melyet az arány megállapítására választottak. E törekvés, fájdalom, állandóan érvényesült és többnyire célhoz is jutott. Bizonyítják ezt a következő tények. Bizonyítja mindenekelőtt a határőrvidék

*) Tényleg az arány, az összmonarchiát szem előtt tartva, pláne csak $18\frac{8}{10}$ volt; de nem tekintve a lombard-velencei királyságot, csak a német-szláv tartományok és Magyarország járulékát összehasonlítva, az arány $24\frac{4}{5}$.

bekebelezése alkalmával Magyarország terhére rótt 2% praecipuum megállapítása. A kormány által előterjesztett adatok szerint ugyanis tett 1872, 1873, 1874 és 1875-ben a határőrvidék

egyeses adója	— — — — —	8.823.911 frtot,
közvetett adója	— — — — —	1.799,405 €
	összesen	10.623,316 frtot.
	az évi átlag	2.655,829 €
ehhez Magyarország egyeses és közvetett adóinak évi bevétele ugyanezen években	— — — — —	112.502,318 •
ehhez Ausztria egyeses és közvetett adóinak évi bevétele ugyanezen években	— — — — —	275.332,603 €
	összesen	390.493,750 frtot.

A 390.493,760 forintnak a határőrvidék bevétele csak 0·68%-át teszi és így Magyarország quotáját csak ennyivel kellett volna emelni, minek következtében az 30·476%-ot tenne, holott az tényleg 31·4%-ra emeltetett, tehát egy százalékkal magasabbra.

De az Ausztria részéről folyton követett irányt mutatja az, hogy 1878-ban az új quota-tárgyalások alkalmával is a számbeli kimutatások szerint Magyarország quotája csak 29%-ot tett volna, mégis 30% állapított meg, sőt Ausztria, bár Magyarország akkor is 1%-kal többet fizetett, mint kellett, még azt a föltételt hangoztatta, hogy az adóvisszatérítés régi, Magyarországra föltötte káros módja föntartassék. Legjobb bizonyítéka annak, hogy Ausztria képviselői e kérdésben a tárgyilagos igazságossággal mennyire nem törődnek, az 1877-diki quota-tárgyalások alkalmával kifejtett álláspont, hogy a vámbevételek közössége Ausztria kárára van, mert Magyarországra a vámbevételeknek csak 12·4%-a esik,

Ausztriára pedig 87·6%, pedig napnál világosabb, hogy ez a nagy különbség csak annak tulajdonítandó, hogy a forgalom legnagyobb része és főleg a vámerős czikkeken, a vámterület nyugati határára esik. Midőn Ausztria részéről oly kevés jó-hiszeműséggel találkozunk, mit újabban a népességi kulcs ajánlása, sőt a «paritásos quotára» czélzás is bizonyított, nem marad egyéb hátra, mint az ott hangoztatott követeléseket teljesen ignorálva, magunk erejéből keresni azt a kulcsot, mely Magyarország fizetési képességének megfelel.

Mert épenséggel nem kell attól tartani, hogy Magyarország ez ügyben, mint bármely másban, túlságos fukarság által vezetettnek. A ki végig olvassa 1867 óta a quota-tárgyalásokat, látja, hogy itt a fukarságnak nyoma nincs, hogy itt mindig a tárgyilagos igazságosság volt a vezérszavak, és hogy Magyarország még ott is, a hol nagy sérelmet szenvedett, mint a visszatérítéseknél, nagy tartózkodással érvényesítette saját érdekeit. De különben is — talán azt kell mondani, fájdalom — Magyarország nem viszi bele az állami ügyekbe a fukarkodó kalmárszellemet sem a quotánál, sem más kérdésnél. Mutatja ezt a katonai jutalék megállapítása, mutatja ezt a civillista, mutatja ezt a Horvátországgal kötött pénzügyi egyezés stb.

Mellőzve tehát az osztrákok nem jóhiszemű előterjesztéseit, számításait, egészen önállóan eljárva, szinte ismét attól kell mindig tartani, hogy inkább azon oldal felé hajlunk, melyen annyiszor tanusított áldozatkészségünk áll, mint oda, hová a jól fölfogott, ridegen számító és krajcároskodó pénzügyi érdek vezet.

Midőn már most néhány jellemző jelenségnek statis-

tikai ismertetésére áttérünk, itt is azt az engedményt teszszük az osztrák fölfogásnak, hogy első sorban vizsgáljuk azt az állapot, melyet az osztrák quota-bizottság ajánlott, tudniillik a népességet.

1. Népesség.

Bőven megindokoltuk annak helyén azt a tételt, hogy a népesség — pur et simple — nem tekinthető két állam között a teljesítési képesség fokmérőjének. Ez volt az összes szakférfiaknak álláspontja az angol ankét alkalmával, ez volt számos írónak, Heckelnek, Roschernek, Schäfflenek, Scheelnek stb. a nézete. Mindamellett nem akarunk egészen kitérni a népességben rejlő erőtenyező tekintetbevétele elől. Azonban számításainkat kissé szilárdabb alapokra akarjuk fektetni, következtetéseinkre helyesebb kiinduló pontot akarunk választani.

A népesség magában véve nyers kifejezője valamely nemzet gazdasági erejének. Vannak pl. államok, melyeknek népességében sokkal nagyobb arányban szerepelnek — nagy születési arányszám következtében — a gyermekkor képviselői, kik a népesség anyagi életében nem mint activum szerepelnek, hanem mint teher; vannak államok, melyekben a halandóság igen nagy és ennek következtében egy-egy élet átlagos értéke, tekintve az átlagos élettartam alacsony voltát, kisebb. A népesség betegedési viszonyai is tekintetbe jönnek; mert a hol évenként egy-egy egyénre több betegnap esik, ott az értéktermelés kisebb lesz. Fontos tényező még a műveltség is, mert a műveltebb ember munkája nagyobb értéket képvisel, mint a műveletlené. Nem folytatjuk a felsorolást; már e

néhány körülmény mutatja nekünk, mekkora különbség lehet két nép között még akkor is, ha számban egyenlő.

Próbáljuk már most e szempontok egynémelyikét Ausztriára és Magyarországra alkalmazni.

Hogy a népességnek csak azon részét vegyük, mely mint értéktermelő tekintetbe jön, legcélszerűbb lesz számításunkat csak a kereső népességre, a népesség productiv részére alkalmazni. Az eredmény a következő: Az utolsó népszámlálás szerint volt kereső

Ausztriában	13.569,287
Magyarországon	7.389,914
összesen	20.959,201

E szerint esik a kereső népességből százalékban :

Ausztriára	64·8
Magyarországra	35·2
összesen	100·0

A monarchia kereső népességéből e szerint Magyarországra csak 35·2% esik. Azonban e szám még kedvezőtlenebbül alakul, ha nézzük azt a viszonyt, mely a kereső és az eltartott népesség között a két államban fennáll. Míg ugyanis Ausztriában 1000 ember közül 568 kereső és 432 eltartott, addig Magyarországon 1000 ember közül csak 423 a kereső és 577 az eltartott. Míg tehát Ausztriában egy-egy kereső nem egészen egy egyént kénytelen még eltartani, addig Magyarországon egy kereső kénytelen 1·3 egyént tartani el. A keresőnépesség terhe e szerint Magyarországon határozottan nagyobb.

Azonban e kereső népesség aránya még nem fejezi ki a két népesség értéktermelő képességét. Mert, a mint említettük,

tekintetbe jön a népesség műveltsége. Már most azt találjuk, hogy Ausztriában van 1000 lakos között 401·96 analfabeta, Magyarországon 545·60; minden 1000 lakosra van e szerint Magyarországon 143·64-el több, ki írni-olvasni nem tud. Tegyük föl, hogy a műveletlen és művelt, skilled and unskilled, között a kereset csak 20%-kal különbözik, akkor a fönti 35·2%-ot megfelelően le kell szállítani.

Szükséges volna még a betegedési aránynak viszonylagos alakulását tekintetbe venni. Erre azonban, legalább tudtommal, kimerítő, biztos adatok nem állanak rendelkezésre. Csak némi támpontot nyerhetünk a kórházi statistikában és a hadseregbe vonatkozó statistikában, a mennyiben a *Katonai Évkönyv* részletesen beszámol a hadsereg betegedési viszonyairól. A mi azonban a kórházi statistika alapján meghatározandó morbiditást illeti, ezt mellőzni kell, mert ez természetesen első sorban a kórházak számától függ, már pedig a magyar statistika csak 387 (1896) kórházat mutat ki, ellenben Ausztria 613-at. Annál tanulságosabbak a *Katonai Évkönyv* adatai. Az 1897. évkönyv szerint a megfelelő állomány arányában a betegedési esetek száma tett a hadseregben

németeknél	35·7	százalékot,
magyaroknál	39·1	„
cseheknél, morváknál, tótoknál	30·1	„
ruthéneknél	42·9	„
horvátoknál	37·3	„
románoknál	39·3	„
lengyeleknél	32·3	„

Láthatni ez adatokból, melyek egészben más évek adataival egyeznek, hogy Magyarország lakossága között általá-

ban a legmagasabb, az Ausztriát lakó nemzetiségeknél pedig a legalacsonyabb a betegedési arány. A betegség által lefoglalt idő tekintetében is a magyar népességből kikerülő katonák között szintén kedvezőtlenebb viszonyokat találunk. Így esett átlagban (1897) minden egyes betegre

németeknél	16·1	betegnap
magyaroknál	18·1	„
eseheknél, morváknál, tótoknál	16·3	„
ruthéneknél	21·4	„
horvátoknál	15·0	„
románoknál	18·8	„
lengyeleknél	19·1	„

A Magyarországból származó katonák itt is kedvezőtlenebb viszonyokat mutatnak. Csak a horvátok tesznek kivételt, de előbbi években itt is magasabb arányt találunk.

Kedvezőtlen tünet Magyarországon az utolsó korszak nagy kivándorlása is. Így tett az utolsó évek adatai szerint a kivándorlás:

	Magyarország- Ausztria	Ebből Magyar- ország
1890	74,002	36,002
1891	78,524	31,524
1892	74,947	35,247
1893	65,544	28,544
1894	25,566	11,266
1895	66,101	28,001

E szerint esett Magyarországra a kivándorlók 44·2%-a, holott még a két állam népességi aránya szerint is a gyér népességű Magyarországra eső rész csak 42·2% lehetne.

A népesség gazdasági erejének fokozására nagy befolyást

gyakorolnak a városi agglomerációk. Mennyivel kedvezőtlenebbül áll e tekintetben Magyarország, az eléggé ismeretes. Míg például Magyarországnak a fővároson kívül egyetlen nagy városa sines, azaz olyan, mely a 100,000-et meghaladja, addig van Ausztriában a fővároson kívül még négy, köztük olyan nagy, mint Prága körülbelül 350,000 lakossal. Ma Brünn is már 100,000-es város. És hogy milyen nagy különbségek vannak a gazdasági erőben és culturában, azt a kisebb városok is mutatják; gondoljunk csak Innsbruckra, Salzburgra, melyeknek lakossága körülbelül olyan mint Czepléd vagy Nyiregyháza, kisebb mint Makó vagy Szentés stb.

Nem folytatjuk a népességi adatok további elemzését, mert azt hisszük, az eddigiekből is kiderül, hogy a népességi szám alapulvételénél bizonyos correcturákat kellene szükségképen alkalmazni, nehogy egyenlőtlen dolgokat hasonlítsunk össze, s hogy ily correcturák alkalmazása mellett alig éretnek el az a szám, mely a mai quotában ki van fejezve. Mert az itt közölt adatok meggyőzhetnek arról, hogy vagyont, műveltséget, egészségi állapotot szem előtt tartva, Ausztria népessége kedvezőbb viszonyokat mutat. A két állam népességének összehasonlítása tehát csak úgy történhetnék, ha e körülmények szemeltartásával a magyar népességet átszámítjuk olykép, hogy azt a kedvezőtlen tényezők arányában reducáljuk. Azonkívül még egy számításat kellene megejteni. A mint érintettük, két állam különböző arányban veheti igénybe a népességet az állambáztartás viselése céljából olyképen, hogy ebből a teherviselési képesség kifejezésre nem juthat, mely csak úgy domborodik ki, ha egyforma súlylyal egyenlő elvek szerint történnék mindkét államban a teher-

képesség igénybevétele. A nélkül a különböző adójövedelem onnét is származhatik, de származik is sok esetben, hogy az egyik állam az adózó képességet teljesen kimeríti, a másik pedig nem. Hogy tehát összehasonlítható értékeket kapjunk, szükséges volna az adatokat egyenlő mértékre reducálni. Ez pedig úgy történnék, hogy előbb kiszámítjuk, mennyi fejenként az adóteher az egyik államban és mennyi a másik államban. Tegyük föl, hogy az egyik államban az adóteher fejenként 10 frt, a másikban 15 frt; akkor, ha az adószolgáltatásból akarunk a quota számításánál kiindulni, mindenekelőtt a jobban megterhelt állam adószolgáltatását a megfelelő arányban reducálni kell. Tegyük föl például, hogy egészen elvont számokkal dolgozzunk, Magyarország adószolgáltatása tenne évenként 400 millió forintot, Ausztriáé 600 millió forintot, akkor Magyarország az egész adójövedelemnek 40%-át képviselné, Ausztria 60-at. De a számítás azt mutatja, hogy Magyarország erősebben lévén megterhelve, ha annak adójövedelmét a másik állam fejenkénti adóterhével egyenlőnek vesszük, a 400 millió forint reducálódik 350 millióra, úgy hogy Magyarország és Ausztria között, egyenlősítve az adóterhet, az adójövedelem aránya 35 : 75 volna. De tekintetbe véve már most a quota meghatározásánál a népesség itt ábrázolt kedvezőtlenebb viszonyait, egy további reductio szükséges, mivel csak így lehetne a teherviselési képesség arányában való fölosztásról szólni.

2. Gazdasági élet.

A gazdasági élet erőarányában rejlik kétségtelenül a kulcs a két állam fizetési, hozzájárulási képességének megállapítására. Vizsgálat alá vettük más helyen a gazdasági élet

különböző tüneteit két szempontból; vizsgáltuk azt, hogy mi jelentőséggel bírnak és azt, mennyiben vagyunk képesek azokat statistikailag pontosan rögzíteni. Láttuk ott, hogy főleg a forgalomnak van olyatén szervezete, hogy adatai statistikailag pontosabban megállapíthatók és így szemlénkben, mely különben, mint megjegyeztük, csak néhány jellemző jelenségre akar reflectálni, első sorban a forgalom tényeit fogjuk vizsgálni.

A) 1. Régóta a külkereskedelem alakulását tekintik olyannak, mely valamely ország gazdasági szerepéről megfelelő fölvilágosítást nyújthat. Még a ki legtávolabb áll is merkantilistikus hajlamoktól, elismeri, hogy a külkereskedelemben valamely ország termeléséről és fogyasztásáról jellemző képet nyerünk. A külkereskedelem megfigyelése azonkívül még azért is kiváló haszonnal jár, mert statisztikailag is a legmegbízhatóbb adatokat nyújtja, a mennyiben a statisztika ez ága már évszázadok óta miveltezik és így a statisztika leggondosabban ápolt ágai közé tartozik. Nézzük már most a külkereskedelem alakulását tekintettel arra, mit mond nekünk a két állam gazdasági jelentőségéről. Erre pedig különösen a következő adatok alkalmasak. Az osztrák-magyar vámterület külkereskedelme következőkép alakul, az utolsó öt évet véve alapul:

1893	1476·2	millió	forint
1894	1495·4	„	„
1895	1464·3	„	„
1896	1479·7	„	„
1897	1521·5	„	„

Ennyit tett az osztrák-magyar monarchia forgalma a külfölddel. Ha már most tudni akarjuk, hogy ezen, a tulajdonképeni külfölddel folytatott kereskedelemben, mekkora rész

jut Magyarországnak, akkor a következő megdöbbentő eredményhez jutunk:

1893	248.4	millió	forint
1894	259.6	"	"
1895	217.0	"	"
1896	231.3	"	"
1897	253.8	"	"

Látjuk e számcsoportok összehasonlításából, hogy a monarchiának a külfölddel folytatott kereskedelméből Magyarországra ezen öt év átlaga szerint csak

16.2%

esett.

Kevés jellemzőbb adatot nyújthat a statistika és kár, hogy a külkereskedelmi statisztika e tanulságát még eddig kellően nem szívlelték meg. Hiszen ez legjobban mutatja a másik állammal szemben gazdasági életünk nagy inferioritását. Ausztria hatalmas külkereskedelme mellett a mi kereskedelmi tevékenységünk eltörpül. Mi azon nagy gazdasági forgalomban, melynek alanyai az államok, nagyon szerény szerepet viszünk és így épen a gazdasági élet azon viszonyait nem használjuk ki, melyekben legnagyobb rendszerint a nyereség, hanem ezt átengedjük még ott is, hol saját szükségleteink kielégítéséről volna szó, az osztrákoknak. Mi pedig a kis szomszédos forgalomra szorítkozunk. Hogy mennyire meg van kötve a mi külkereskedelmünk, azt az összehasonlítás nálunknál sokkal kisebb államokkal mutatja. Vegyük például Romániát a maga 5.4 millió lakosságával. 1897-ben tett a kereskedelem

	Románia	Magyarország
Angliával	133.4 millió frankot	16.1 millió forintot
Belgiummal	90.4 " "	2.6 " "
Németországgal	105.5 " "	78.5 " " stb.

Tehát a sokkal kisebb Románia egészben véve sokkal intenzívebb külkereskedelmet üz, mint hazánk.

De a külkereskedelmi statisztikának egyéb oldalait is vizsgálat alá kell venni, hogy hazánk sokkal kedvezőtlenebb helyzetét fölismerjük. Vizsgáljuk ugyanis a külkereskedelmi mérleg alakulását. Itt is az utolsó öt évből indulunk ki, bár ezekben a vámterület mérlege már jelentékeny hanyatlást mutat: és míg e korszakban a legmagasabb kiviteli többlet 163·3 millió, addig előbbi években a 200 milliót is megközelíti. Az osztrák-magyar vámterület külkereskedelmi mérlege az öt év alatt kivétel nélkül kiviteli többletet mutat:

1893	163·6 millió forint
1894	117·0 „ „
1895	40·5 „ „
1896	89·2 „ „
1897	26·7 „ „

Ha már most hazánk külkereskedelmi statistikájából kiszámítjuk, hogy ezen kiviteli többletben mennyivel szerepel Magyarország, az eredmény a következő:

1893	55·0 millió forint
1894	51·6 „ „
1895	12·7 „ „
1896	24·0 „ „
1897	3·8 „ „

A kiviteli többletnek Magyarországra eső része e szerint 33·6% volt. Azonban Magyarország összes külkereskedelme passiv mérleget mutat és nem hagyható figyelmen kívül, hogy ezt leginkább az Ausztriával folytatott kereskedelem okozza. Így az említett öt évben Ausztriából Magyarországra tett a beviteli többlet:

1893	44·0 millió forintot
1894	35·2 " "
1895	51·8 " "
1896	27·5 " "
1897	16·6 " "

A külkereskedelem helyzetére nézve, tekintettel a világkereskedelem óriási fejlődésére és jövőbeli irányzatára, azt a körülményt is szem előtt kell tartani a két állam megítélésénél, milyen szerepet visz a tengeri kereskedelem? És itt azt találjuk, hogy Magyarországra a monarchia tengeri kereskedelmi forgalmából például 1897-ben csak

26·0%

esett.

Végül a külkereskedelemre vonatkozólag még arra a körülményre kell figyelemmel lennünk, hogy egészben véve az osztrák-magyar vámterület adatainak tanúsága szerint, főleg azok a kiviteli cikkek, melyek Magyarországot érdeklik, piacot veszítenek, Ausztria kiviteli cikkei pedig piacot nyernek. Mutatják ezt a következő számok, melyekét az összehasonlítás kedvéért 1866-ig kiegészítettünk. Tett a kivitel métermázsákban évi átlagban:

	1866/70	1886/90	1891/95	1896	1897
gyapotárúk	11·593	33·737	29·331	34·517	35·941
sör	165·111	440·213	661·966	845·765	869·337
gyapjúárúk	37·586	50·615	42·633	46·106	46·396
czukor	289·964	2.833·457	4.466·617	5.194·822	4.798·472
gabona	8.074·764	8.011·409	7.009·211	6.630·198	5.755·918
bor és szőlő	150·193	837·718	280·047	225·016	220·617
gyapjú	135·019	105·644	72·792	81·436	79·957
liszt és őrlémények	1.248·360	1.593·316	458·113	114·553	108·100
szarvasmarha	139·305	122·345	125·428	111·623	106·371
sertés	252·944	224·451	304·473	6·669	2·181

Visszatekintve elemzésünk eredményeire, látjuk tehát, hogy Magyarország külkereskedelme messze elmarad a quota arányától szemben Ausztriával és hogy Ausztria külkereskedelme egyébként is sokkal kedvezőbb tüneteket mutat a kereskedelmi mérleg, a fejlődési irány, a tengeri kereskedelem, stb. szempontjából.

2. A külkereskedelem mellett, mely mintegy a gazdasági élet makrokosmusa, a hitelforgalom az, mely annak arányait jól föltüntetni képes. Azért a hitelélet néhány tünetére akarjuk figyelmünket fordítani. És itt ismét az osztrák-magyar bank az, mely legalkalmasabb tükröt nyújt a két állam hiteléletéről. Ime néhány tanulság, mit abból merithetünk.

Az 1898-diki üzleti jelentés szerint az osztrák-magyar bank összes miveletei következőképen oszoltak meg a két állam között:

Ausztria	2348.36	millió forint
Magyarország	609.96	" "
Összesen:	2958.03	millió forint

vagyis:

Ausztria	79.39%
Magyarország	20.61%

Láthatni ebből, hogy Magyarország hitellete, az osztrák-magyar bank tevékenysége után megítélve, mennyivel gyengébb, mint Ausztriáé; sokkal gyengébb, mint azt a quota aránya föltételezné, ha az igazán megfelelné Magyarország erőarányának. Azonban még e szám is a hitelélet megítélése tekintetében kedvezőbb színben tünteti föl a két állam arányát, mint az a tényeknek megfelel. A fentebbi számban ugyanis Ausztria oldalán egyik legjelentékenyebb kereskedelmi város hitelfor-

galma hamisan tükröződik vissza, tudniillik Trieszté. Trieszt, a nagy kereskedelmi góczpont, az osztrák-magyar bank hitelforgalmában csak olyan vagy még kisebb tétellel szerepel mint Olmütz, Csernowitz, Reichenberg stb. E jelenség magyarázatára az osztrák-magyar bank vezértitkárságához fordultam, mely szives volt fölvilágosítást adni, azzal, hogy tényleg Trieszt az osztrák-magyar bankot hiteligényei kielégítésére csak kis mértékben veszi igénybe, minthogy saját jelentékeny hitelintézetei vannak. Ha tehát Trieszt abban az arányban szerepelne az osztrák-magyar bank könyveiben, mint a mely kereskedelmi jelentőségének megfelel, akkor ez Magyarország arányát még jobban lenyomná.

A hitelforgalom nagy különbségeit azonban más számok is világítják meg. Míg ugyanis nálunk Budapest után az osztrák-magyar bank hitelműveletei szerint az első helyen szerepel Temesvár 21·1 milliónyi művelettel, addig Bécs mellett szerepel még Prága 159·6 millióval, Lemberg 43·4 millióval, Brünn 42·2 millióval, Grác 36·6 millióval, Krakkó 28·1 ; tehát Triesztet nem tekintve, Prága és Lemberg hitelforgalma felér Magyarország egész hitelforgalmával (a fővárostól itt is, mint odaát eltekintve).

Az osztrák-magyar bank adataiból még egyéb érdekes jelenségeket figyelhetnénk meg, melyek a két állam hitelszervezetére engednek következtetést. Itt csak azt a tényt akarjuk kiemelni, hogy nálunk a váltóleszámitolásnál benyújtott váltók átlagos lejárat ideje még mindig 16 nappal hosszabb, mint Ausztriában.

Tévedés elkerülésére még csak a következőket jegyezzük meg. Mi fentebbi számításainknál a bank összes műveleteiből

indultunk ki, mert nézetünk az, hogy ez a legalkalmasabb szám a mi vizsgálódásunk szempontjából. Nem az volt ez esetben föladatunk, vizsgálni, mennyit tesz a bank Magyarországért, hanem az, hogy a gazdasági élet arányait tekintve mekkora szolgálatot követel a hitelforgalom nálunk is, odaát is a banktól. Hiszen tudjuk, hogy Magyarország aránya a váltóleszámitolásnál, tekintve például az 1898-diki év forgalmát nem az év végén a tárcza állapotát) 36·1% ; sőt hogy a jelzálogüzlet túlnyomó nagy része Magyarországra esik. Azonban ezzel szemben ismét vannak üzletágak, melyekben Magyarország igen csekély arányban veszi igénybe a bankot. Ha pedig a bankot általában az egész hitelélet és forgalom szempontjából vizsgáljuk, hogy fölismerjük, miképen tükröződik vissza az egész gazdasági élet a hiteléletben, csakis abból a számból lehet kiindulni, melyet fent választottunk.

Azonban az osztrák-magyar bank a két állam hitelforgalmának csak egy részét mutatja. Annak megítélésére a többi hitelintézeteket is tekintetbe kell venni. Ismeretes, hogy épen e téren, a hitelintézetek szervezése terén, Magyarország nagy haladást tett, oly arányokban, melyeket kevés más téren képes fölmutatni. Ez a szám tehát egyike azoknak, melyek leginkább alkalmasak Magyarországnak mintegy maximalis fejlődési arányát föltüntetni. A szám, mely az összehasonlításra nézve, legtanulságosabb, a hitelintézetek aktívái, minthogy ez legjobban mutatja a hitelintézetek által kielégített hitelszükséglet nagyságát. Az 1897-dik év adatai szerint a bankok és takarékpénztárak összes aktíváinak aránya:

Ausztria	— — —	69·2%
Magyarország	— —	30·8%

A hitelszövetkezeteknél illetőleg előlegezési egyleteknél pedig következőképen alakul az aktívák aránya (1896-ban, mivel az 1897-re az osztrák adatok még nem közöltettek):

Ausztria	74·6 ^o / _o
Magyarország	25·4 ^o / _o

Még két adattal akarjuk a hitelviszonyok arányairól adott képet kiegészíteni. Mindkettőt a postatakarékpénztár cheque- és clearing forgalma nyújtja. A postatakarékpénztárnál tett a cheque- és clearing forgalomban a befizetések összege 1897-ben:

Ausztriában	1.897·6	millió forintot
Magyarországon	457·7	„ „
Összesen :	2.355·3	millió forintot

vagyis :

Ausztriában	80·9 ^o / _o
Magyarországon	19·1 ^o / _o

Még nagyobb a különbség, ha a befizetések számát nézzük. Volt ugyanazon évben befizetés

Ausztriában	13·2	millió
Magyarországon	2·9	„
Összesen :	16·1	millió

vagyis :

Ausztriában	82·0 ^o / _o
Magyarországon	18·0 ^o / _o

3. Csak kiegészítésül hozzuk föl még a következő adatokat a forgalom köréből :

	Magyarország	Ausztria
a vasutak személyforgalma (1897)	34·2 ^o / _o	65·8 ^o / _o
a vasutak árúforgalma (1897)	25·4 „	74·6 „
csomagforgalom a postán (1897)	32·3 „	67·7 „

	Magyarország	Ausztria
levélpostai forgalom (1897)	27·5%	72·5%
kocsipostai forgalom értékben (1897)	31·0 „	69·0 „
Tengeri hajózás : érkezett hajók száma (1897)	15·1 „	84·9 „
„ „ tonnatartalma	13·2 „	86·8 „
elindult hajók száma	15·1 „	84·9 „
„ „ tonnatartalma	13·2 „	86·8 „

B) 1. A nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem vizsgálódását sem akarjuk egészen kizárni tanulmányunk köréből. Előadtuk egy előbbi fejezetben, mennyire tökéletlenek a nemzeti vagyon megállapítására szolgáló módszerek. Azért ilyen nagyobb szigort követelő kérdésnél, mint a melyet itt tárgyalunk, az összvagyon összehasonlítását figyelmen kívül hagyjuk, mindazon adatok és útmutatások mellett is, melyek e tekintetben Iuama-Sternegg, Foville, Coste, Mulhall, nálunk Fellner dolgozataiban rendelkezésre állanak. Azonban azért nem szükséges, hogy a nemzeti vagyon tekintetbevételéről egészen lemondjunk. A nemzeti vagyon egyes alkatrészei is tájékozást nyújthatnak és bizonyos óvatossággal általános következtetések alapjául is vehetők, mert bizonyos, hogy a nemzeti vagyonnak főleg egyes részei és az egész között bizonyos határozott arányosság uralkodik.

Legtöbb fölvilágosítást nyújtana egy általános vagyonadó vagy örökösödési adó alapján tett számítás; azonban vagyonadó sem nálunk, sem Ausztriában nincs; örökösödési adó mindkét államban van, de míg Ausztria bővebb adatokat nyújt e tekintetben részletes statisztikában, addig nálunk nélkülözünk kell az adatokat. Ezért itt csak azokat az adatokat említjük, melyeket Schanz *Finanzarchivjében* találunk. E szerint tett az 1894/96. évek átlaga szerint az örökösödési adó

Ausztriában	20·28 millió márkát
Magyarországon	8·93 „ „
Összesen :	29·21 millió márkát

vagyis :

Ausztria	69·5%
Magyarország	30·5%

A két állam tökebőségére némi következtetést vonhatunk még a tőkejáradékadó adataiból, bár a számítás nehézségei miatt e számokra nagyobb súlyt nem vetünk. Ausztriára vonatkozólag, minthogy az újabb adóreformmal hozatott az be, csak az 1898-diki előírás áll rendelkezésre; ezért nálunk is az 1898-diki előírást vesszük. A tőkejövedelem kiszámításánál Magyarországon abból indulunk ki, hogy a tőkejáradékadó 10%-a a jövedelemnek; az 5% kulcs oly kevés jövedelem után fizettetik, hogy azt bátran elhanyagolhatjuk; *) Ausztriára nézve az adatot maga a hivatalos forrás közli. E szerint a tőkejövedelem :

Ausztria	216·0 millió forint
Magyarország	40·0 „ „
Összesen :	256·0 millió forint

vagyis :

Ausztria	84·4%
Magyarország	15·6%

Ez adatnak is némi viszonylagos értéket lehet tulajdonítani, ha abszolút értéke az alap fogyatékosága és a két adónem eltérései miatt, kisebb is. Horánszky a tőkemennyiség tekintetében a következő arányt találta: 78·41 : 21·59. Mindkét szám sejteni engedi a tőkegazdagság nagy különbségeit nálunk és

*) Amúgy is életjáradékoknál tőke nem szerepel.

Ausztriában. Távól tartván magunkat minden konjekturalis statistikától, nem is bocsátkozunk azon vizsgálódásba, milyen arányban hitelezője egyik és másik állam a másiknak. Ismeretes, mily jelentékeny azon osztrák tőkék összege, melyekkel mi Ausztriának adósai vagyunk, míg az Ausztriában elhelyezett magyar tőke elenyészőleg csekély. Csak az állambitel terén a valuta-enquète alkalmával kibocsátott statistikai adatok mutatják, hogy a 90-es évek elején egyedül a papírértékre szóló magyar államadósságból több mint 60% volt Ausztriában elhelyezve, szám szerint 500·7 millió forint.

Tekintetbe vehetjük még néhány külön részét a nemzeti vagyonnak. Ilyen például a takarékpénztári betétek összege, melynek aránya következőkép alakúl (1897):

Ausztria	68·4%
Magyarország	31·6%

Itt azonban még tekintetbe veendő az, hogy a takarékpénztári betét a tőkegyűjtés egy kezdetleges alakja, mely mellett gazdaságilag előrehaladtabb államokban, mint Ausztria, a biztosítás, a szövetkezet, a segélyegylet sokféle neme jelentékenyebb szerepet visz, mint gazdaságilag még fejletlenebb államokban, a milyen Magyarország.

Jellemző adatnak ismerik el a statisztikusok a vasutakba befektetett tőkének nagyságát; e tekintetben a két állam között az arány (1897):

Ausztria	69·1%
Magyarország	30·9%

E számot különösen jellemzőnek kell tartani, mert a vasuti építés terén Magyarország a legnagyobb erőfeszítéseket

tette, erején túl is, és mert e tőke amúgy is nagy részben még nem is aktív tőke Magyarország részéről, hanem passivum.

Az épületekben rejlő érték is a nemzeti vagyonnak jelentékeny része; Coste szerint Franciaországban a nemzeti vagyonnak 25%-a, Mulhall szerint átlagban Európában közel 20%-a. Minthogy minden konjekturalis statistikától tartózkodni akarunk, csak a két állam házadójának arányát vesszük, mely (1897) a következő:

Ausztria	--- --- --- --- ---	73·8 %
Magyarország	--- --- --- --- ---	26·2 %

Ezen a nemzeti vagyonra vonatkozó adatok talán elég tájékozást nyújtanak. Ellenben jellemzőnek tartjuk néhány a vagyon veszélyeire vonatkozó adatot is figyelmünk körébe vonni. Nem szólok azon a nemzeti vagyont ért nagy károkról, melyeket például a phylloxera okozott. De igen tanulságos adatokat meríthetünk a tűzkárok statistikájából. A tűzkárok nagyobb mértékben pusztítják Magyarországot, mint Ausztriát; az összes tüzesetek 57·8%-a esik hazánkra, az 1892—96 évek átlaga szerint; azonban az értéknek csak 40·4%-a, a mi alig tulajdonítható másnak, mint a házak és egyéb elpusztult ingóságok csekélyebb értékének. Ausztriában átlagban a tűzkárok 60%-a van biztosítva, nálunk csak 40%-a.

2. A vagyoni helyzeten kívül nagy fontossággal bírnak a nemzeti jövedelem körül mutatkozó viszonyok. Azonban itt még nagyobb nehézségekkel küzdünk. Horánszky számításai e tekintetben a következő eredményhez vezettek. A két állam nemzeti jövedelme úgy viszonylik, mint 75·68 : 24·32. A magyar quota-bizottság azonban már a következő arányt

találja 69:22:30-78. A két számítás egyes tételei egyformák, eltérés csak azon tételeknél mutatkozik, melyek Horánszky-nál bonyolult számítások eredményei, holott a quota-bizottság egyszerűen a vagyont és keresetet érő adók alapján számítja ki a jövedelmet. Nézetem szerint az igazság közelebb áll Horánszky számításához, bár az nem is karolja föl az összes jövedelmeket, a mennyiben csak az anyagi termelés tényezői szerint állapítja meg a jövedelmet. E nézetem pedig azon alapul, hogy míg a magyar quota-bizottság Ausztria jövedelmét 882·8 millióra teszi, Horánszky 1163·2 millióra, az újonnan behozott személyes jövedelmi adó szerint Ausztriának ez adó alá vont jövedelme 1336·9 millió forint, mely szám egyes tételek tekintetbevételével még emelkednék. Pedig e számban nem is szerepelnek a 600 frton alóli, esetleg annál magasabb adómentes jövedelmek, általában a népességnek csak 7·29 %-a. Érdekes, hogy csak Alsó-Ausztria és Csehország 846·6 millió jövedelemmel szerepelnek (a törvény által megengedett levonások után 741·3 millió forinttal). Bizonyos, hogy Magyarország nemzeti jövedelmének becslése is jelentékeny correcturákat igényel; az adóreform elkészítése alkalmából kibocsátott statisztika Magyarország megadóztatott nemzeti jövedelmét 398·6 millióra teszi, Horánszky 373·7-re, a quota-bizottság 392·6 millió forintra. De ezen csekély eredmények főleg egy nyomasztó adórendszer súlya folytán az összes adóknál mutatókozó lefelé licitálás következményei. De ha e számok a megfelelő correcturák mellett okvetetlenül szintén emelkednek is, a Horánszky által a két államra vonatkozólag kiszámított arányt tartom annak, mely a corrigált eredményhez legközelebb áll. Teljes biztosságot természetesen csak egy egyenlő

alapon nyugvó és egyenlően végrehajtott általános jövedelmi adó nyújthatna.

Sok tájékozást nyújthatnak azon adatok, melyek a jövedelem megoszlására vonatkoznak, melyek annál fontosabbak, mert a jövedelem megoszlása részben még jobb képet nyújt a jövedelmi helyzetről, mint a jövedelem abszolút nagysága. Azonban itt is még egyelőre ingatag alapon mozgunk. Annyit azonban érdekesnek tartok felemlíteni, hogy míg a mi statistikánk szerint 1864 egyén van, kinek 10,000 forintnál nagyobb jövedelme van, addig Ausztriában az új jövedelmi adó szerint 8385. Szomorúan illusztrálja a hazai jövedelmi viszonyokat, hogy a hivatalos adóstatistika szerint az adózók 93·4%-a 300 forintnál kisebb jövedelem után van megadóztatva.

C) Áttérünk a termelési viszonyok vizsgálatára; erre nézve elég lesz csak néhány tényt figyelembe venni. Tekintettel a termelési statistikának nagy nehézségeire, itt nem rendelkezünk annyi adattal, mint a statistika más terén; a konjekturalis statistika pedig oly kényes kérdésnél, mint a quota, lehetőleg mellőzendő. Azért csak a főbb jelenségeket fogjuk itt vizsgálni. Ismeretes, hogy Magyarország még túlnyomóan agricol ország, Ausztria ipari ország. Ha már most sikerül kimutatni, hogy Ausztria nem marad el annyira Magyarország mögött a mezőgazdaság terén, mint a mennyire Magyarország vele szemben elmarad az ipar terén, akkor Magyarország sokkal gyengébb gazdasági szervezete kiviláglik. Az iparstatistika nagy akadályai és lassú fejlődése mellett még ma is általános tájékoztatást az ipar állása iránt első sorban az ipar körül elfoglalt népesség száma mutat. E szám alapján azt talál-

jük, hogy a két állam aránya az iparral foglalkozók száma szerint 24 : 76. Még nagyobb különbségeket nyújtanának a részletek, mert természetesen, hogy a legközönségesebb iparágak, melyek a népesség kezdetleges szükségleteit elégítik ki, minden államban többé-kevésbé megvannak, még pedig a népesség arányában. Azonban így is látjuk, hogy Magyarország e foglalkozás terén a két állam erejének csak egy negyedét teszi. Még kedvezőtlenebb az arány a kereskedelem terén, tudniillik 17·1 : 82·9. A bányászat és kohászat terén is az arány, a termelt érték alapján (1897) 21·9 : 78·1.

Nézzük már most az arányokat azon termelési ágaknál, melyek a mi erőnket képezik. Az eredmény a következő :

Az 1886—95-diki évek átlaga szerint a mezőgazdaság főbb művelési ágai következő arányt mutatnak : A learatott terület tett hektárokbán

	Magyarország	Ausztria
buza	3.184.732	1.128.356
rozs és tönköly	1.216.216	1.968.768
árpa	1.056.924	1.134.107
zab	1.106.834	1.880.580
tengeri	2.215.026	360.697
burgonya	497.680	1.101.421
czukorrépa	63.394	226.763 stb.

Látni ebből, hogy a buzát és tengerit kivéve, itt is, tehát a mezőgazdaság terén, egészben véve Ausztria arányai magasabbak, mint Magyarországiéi. Ugyanazt látjuk még a következő fontos művelési ágakban :

	Magyarország	Ausztria
	h e k t á r	
erdőterület	8.978.243	9.777.414
szőlőterület	247.384	248.326

Úgy a szőlő-, mint az erdőterület tehát Ausztriában nagyobb.

Vegyük végül még az állattenyésztést. Számláltatott:

	Magyarországon	Ausztriában
	m i l l i ó	
ló	2.3	1.4
szarvasmarha	6.7	8.6
juh	8.1	3.1
sertés	7.1	3.5

A legfontosabb ágban, a szarvasmarhatenyésztésben, Ausztria erősebb mint Magyarország; a lónál az arány 62.2 : 37.8, sertésnél 66.9 : 33.1, a juhnál 72.3 : 27.7.

A két állam statistikájából még számos fontos adatot közölhetnénk, mely azok viszonylagos gazdasági erejét képes megvilágítani. Azonban feladatunkhoz képest csak a főbb jellemzőbb adatokat akartuk összeállítani, a gazdasági élet minden nagyobb köréből, hogy ekkép azok összefüggésében is bizonyos kautela legyen a föladat helyes megoldása iránt. Azért mellőztünk számos oly adatot, mely a bizonyítandó tényeket csak újból megerősítené, mint jelentékeny iparágak hanyatlása, a visszaesés Budapest fogyasztásában, a sertéskereskedelem hanyatlása stb. Szorítkozhattunk a jellemzőbb repräsentatív jelenségekre. Ilyen repräsentatív adatokat épenúgy találunk Horánszky dolgozatában, mint a magyar quota-bizottság egyik üzenetében. A quota-bizottság csak abban hibázott, hogy nem elég rendszeresen választotta ki az adatokat, melyek között különben is különböző értékű és jelentőségű tünetek vannak. Ez által a legjobb irány ellenére is nemcsak saját adatait, hanem az egész módszert kedvezőtlen bíráltnak tette ki az ellenfél részéről, ki azt természetesen fegyverül használta föl.

Ha már most az általunk közölt adatok alapján a mérleget fölállítjuk és annak tanulságát levezetjük, azt abban foglalhatjuk össze, hogy Magyarország vagyoni és jövedelmi viszonyai a mai quotánál kedvezőtlenebbül alakulnak és hogy a mai quotát épen csak azzal lehet indokolni, hogy Magyarország a mezőgazdaság egyes ágaiban a quotánál kedvezőbb arányokat mutat.

VI.

Foglaljuk már most össze tanulmányunk eredményeit. A quota ügye tulajdonkép két részből áll. Az egyik a számítási alap kérdése. Kétségtelen, hogy ez a kérdés legfontosabb része. Oda kell törekedni, hogy olyan alapot nyerjünk, melynek helyessége nem kifogásoltatik minden tíz évben, mi folytonos súrlódások forrása. Azonban ezt a nehézséget nem lehet akkép kiküszöbölni, hogy olyan alapot választunk, melynek szilárdsága épen úgy kétségbevonható, mint a mai alapé és mely talán még rövidebb idő alatt válik hasznavehetetlenné, mint a jelenlegi. Csak olyan alappal lehetne az elvi nehézségeket eltávolítani, melynek elvi erejét mindenki elismeri. Ezt pedig még leginkább az ugyan még nem létező, de a jövőben létesíthető jövedelmi adó nyújtaná. Ha olyan alapot választunk, mely ellen szintén sok okból kifogást lehet tenni, akkor előbb-utóbb ismét új viszályok előtt fogunk állani. A kérdés e részét e szerint, bár legfontosabbnak tartjuk, ma aligha lehet eldönteni. Csak nagy és gondos tanulmányok után fogunk talán a jövőben odajuthatni, hogy olyan alapot biztosítsunk, mely relative véve és tekintve a viszonyok bonyolultságát, a legtöbb megnyugvást nyújtja, hiszen matematikai

pontosságot elérni úgy sem lehet. Azonban erre nélkülözhetlen lesz mindazon jelenségeknek vagy legalább azon repräsentatív jelenségeknek megfigyelése, melyek legmegbízhatóbb képét nyújtják a nemzetek fizetési képességének. Mindez azonban a jövő föladata; ma ez a kérdés teljes megnyugvásra és a szükséges alaposággal meg nem oldható, de megoldása nem is sürgős.

Másképen áll a kérdés a legközelebb tíz évre megállapítandó quota tekintetében. Szemlét tartottunk azon gazdasági tünetények fölött, melyekben legprágnansabban jutnak a nemzetek jóléti viszonyai, gazdasági ereje, termelési és fogyasztási képessége kifejezésre. A statistikai értékek, melyeket nyertünk, majdnem mind azon szám körül forognak, mely az adóbevételek alapján megállapított quotának megfelel. Nyertünk más értékeket is, melyek szerint Magyarország gazdasági életének egyes tünetei a quota arányától messze elmaradnak, de csak igen kevés tünetet találtunk, melyek Magyarország erejét a quotánál erősebbnek tüntetik föl; olyant pedig egyetlenegy sem találtunk, melyben Magyarország oly mértékben túlhaladja Ausztriát, a milyenben ez a legtöbb viszonyban hazánkat fölülmúlja. Megjegyeztem, hogy nem teszem föladatommá a quota szám szerinti megállapítását: ily vállalkozásnak olyan föltételei vannak, melyek munkámnál nem forogtak fönn. Vettem a főbb gazdasági tünetek legfontosabbjait, a hogy azok az utolsó időben fejlődtek. Lehet, hogy itt-ott egy Ausztriára nézve kedvezőtlen jelenséget nem vettem figyelembe, egy kedvezőtlenebb adatot nem vettem számba. De épen ezért valószínű, hogy Magyarországra nézve is még kedvezőtlenebb jelenségeket és kedvezőtlenebb adatokat találhattam volna.

De munkámtól távol állott minden önkényes csoportosítása az adatoknak. Annál nagyobb megnyugvással mondhatom, hogy az elért eredményekben igazolást talál a quotának eddigi aránya, mely úgy sem fog soha a pythagorasi tantétel szigorával bírni. A gazdasági jelenségek kapcsolatából, kölcsönösségéből, főleg pedig a gazdasági testnek és functióinak arányosságából következik, hogy ha a jelenségek egész sorozatában ismételve találkozunk az összehasonlítás ugyanazon eredményével, ezt olyannak fogadhatjuk el, mely az igazsághoz olyan közel jár, mint az ilyen kérdésekben egyáltalában lehetséges.

Vizsgálódásaink tanúsága szerint a quota fölemelésének törekvése indokolatlan. Ennyi az, mi iránt első sorban tájékozást akartunk keresni. A másik az, hogy a két állam fizetési képességének más mértékét keressük, mint a ma alkalmazásban állót. E tekintetben utaltunk olyan módszerekre, melyek kétségkívül helyesebb képet nyújtanak a nemzetek gazdasági erejéről. De ezen újabb módszerek alkalmazása olyan előkészületi munkálatoktól függ, melyeket e pillanatban keresztülvinni nem lehet. Különben a jövőben az egész hozzájárulási arány kérdése változhatik. Lehet esetleg Magyarország hozzájárulási arányát emelni is bizonyos recompensatiók mellett; tudjuk, bár ezeknek tekintetbevételét e tanulmányban kerültük, hogy van Magyarországnak még sok sérelme, mely anyagiilag is káros országunkra nézve. Lehetne végre egyáltalában más alapra fektetni a kiegyezés pénzügyi részét. Mindez a possibilitások körébe esik. De ma, a politikai helyzet ingatag volta mellett, ily nehéz kérdések elkerülendők, elhalasztandók. Midőn tehát minden radicalis változtatás óriási

zavaroknak, viharoknak lehetne okozója, midőn a jelenlegi rendszer és alap mellett a quota fölemelésének jogosultsága nem bizonyítható, egyéb eredményhez nem juthatunk, mint-hogy a legközelebbi tíz évre a quotát változatlanul kell elfogadni, és hogy a quota-viszályt mielőbb meg kell szüntetni. Történeti adataink mutatták, hogy más államkapcsolatokban is a quota kérdése matematikai pontossággal nem volt megoldható és ez még sem dülta föl oly mértékben a békét, mint nálunk. Könnyen lehetséges, hogy ebben maholnap annak bizonyítékát fogják látni, hogy a két állam között legyőzhetetlen antagonizmus van, mely a viszálynak, a súrlódásnak igen sok, az együttműködésnek, a kölcsönös megértésnek, a szövetkezésnek igen kevés anyagot szolgáltat. Ez pedig nem is igaz, és ha igaz volna, nem volna időszerű, abból a következményeket levonni. A quota-harcznak politikai háttere is van: ezt túl a Lajthán nem szabad elfelejteni, mi úgy is mindig ennek teljes tudatában nyúltunk e kérdéshez.

